

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

KRISTINA LIUBERTAITĖ

Serbijos integracija į Europos Sąjungą
Magistro baigiamasis darbas

Vadovas

doc. dr. Vladislav Sotirovič

VILNIUS

2013

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

Serbijos integracija į Europos Sąjungą

Europos Sąjungos politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas
Studijų programa 62603S203

Vadovas

_____
doc. dr. Vladislav Sotirovič

Recenzentas

_____
2013

Atliko

stud. Kristina Liubertaitė

2013

VILNIUS

2013

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2013-03-20

Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto, politikos ir vadybos fakulteto, Europos Sąjungos politikos ir administravimo programos studentė Kristina Liubertaitė patvirtinu, kad šis magistro baigiamasis darbas „Serbijos integracija į Europos Sąjungą“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

Kristina Liubertaitė

Turinys

ĮVADAS	8
EUROPOS SAJUNGA: SUSIKŪRIMAS IR PLĖTRA	12
1.1. Regioninės plėtros samprata ir priežastys	12
1.2. Europos vienijimasis po Antrojo pasaulinio karo	13
1.3. Tolimesnė Europos integracija: Šaltojo karo pabaiga	15
1.4. ES reikalavimai ir procedūros narystės siekiančioms šalims	18
1.5. Stojimo į ES procedūra	20
VAKARŲ BALKANAI: INTEGRACIJA IR DEZINTEGRACIJA	22
2.1. Jugoslavizmo idėja	22
2.2. Neutralioji Josipo Broz Tito Jugoslavija	23
2.3. Jugoslavijos nacionalizmas ir dezintegracija	24
2.4. Kova dėl Kosovo	26
Serbija: transformacija ir integracijos į ES siekiai. Santykiai su ES	29
3.1. Stabilizacijos ir asociacijos procesas: reikalavimai ir jų įgyvendinimas	30
3.2. ES paramos programos Serbijai	32
3.3. Serbijos ekonomika	35
3.3.1. Serbijos pokrizinis ekonomikos augimo ir vystymo modelis 2011-2020	37
3.4. Serbijos politinė/partinė situacija	40
3.4.1. Prointegracinė 2008-2012 m. vyriausybė	42
3.4.2. Pronacionalistinė 2012 m. Serbijos valdžia	43
3.5. 2012 m. Komisijos nuomonė dėl Serbijos prašymo tapti Europos Sąjungos nare	47
Serbijos visuomenės pasiskirstymas ES narystės klausimu	55
4.1. Serbijos visuomenės viešoji nuomonė dėl Serbijos narystės ES ikikriziniame laikotarpyje	55
4.2. Pokrizinis laikotarpis - mažėjantis ES narystės palaikymas	57
4.3. Serbijos ir Lietuvos viešosios nuomonės dėl narystės ES palyginimas. Lietuvos pavyzdys Serbijai	62
IŠVADOS	65
REKOMENDACIJOS	67
LITERATŪRA	69
ANOTACIJA	76
ANNOTATION	77
SANTRAUKA	78
SUMMARY	79

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1. Lentelė. Serbijos ekonomikos BVP augimas 2001 – 2010.....	36
2. Lentelė. Serbijos ir ES užimtumo lygis 2010-2020.....	38
3. Lentelė. Kosovo nepriklausomybės pripažinimas Serbijai tapus ES nare.....	59

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. BVP kaita 2008-2012 paskutinis ketvirtis.....	51
2 pav. ES narystės palaikymas Serbijoje 2006-2008 m.	57
3 pav. Kaip balsuotumėte jeigu referendumas dėl Serbijos narystės ES vyktų rytoj.....	58
4 pav. Pagrindinės sąlygos Serbijai siekiant narystės ES.....	60
5 pav. Serbijos visuomenės nuomonė, dėl oficialių derybų su ES pradžia.....	68

SANTRUMPOS

- BUSP – Bendra saugumo ir užsienio politika
- CARDS – Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation
- DOS – Serbų demokratinė opozicija
- DS – demokratų partija
- DSS – Serbų demokratų partija
- EEB – Europos ekonominė bendrija
- EEPB – Europos anglių ir plieno bendrija
- EK- Europos Komisija
- EP – Europos parlamentas
- ERPB - Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko
- ES – Europos Sąjunga
- ET – Europos Vadovų taryba
- EULEX – European Union Rule of Law Mission in Kosovo
- EVT – Europos vadovų taryba
- IPA - The Instrument for Pre-Accession Assistance
- LDP - Liberalų demokratų partija
- NATO - North Atlantic Treaty Organization
- SAP - Stabilizacijos ir Asociacijos sutartis
- SDK – Serbijos demokratine koalicija
- SEA – Suvestinis Europos aktas
- SNS - Serbų pažangos partija
- SPO – Serbų atsinaujinimo judėjimas
- SRS - Serbų radikalų partija
- TBTJ – Tarptautinis baudžiamasis tribunolas buvusiai Jugoslavijai
- TRPB - Tarptautinis rekonstrukcijos ir plėtros bankas
- TVF – Tarptautinis valiutos fondas

IVADAS

Šiuo metu viena geriausiai organizuotų regioninės organizacijos pavyzdžių – Europos Sąjunga (ES). Norėdama ir toliau tokia išlikti organizacija gilina ne tik politinę, ekonominę ar socialinę integraciją savo viduje, vienas iš prioritetinių tikslų užsienio politikoje yra Vakarų Balkanų šalių (Kroatija, Buvusi Jugoslavijos Respublika Makedonija, Serbija, Juodkalnija, Bosnija ir Hercegovina, Kosovas, Albanija) ekonomikos ir politikos stabilizacija ir šių šalių priėmimas į ES. Vidurio ir Rytų Europos valstybėms, tapus pilnateisėmis ES narėmis, buvo pradėta kalbėti apie Europos integracijos procesus į Vakarų Balkanų regioną, bei Turkiją. Šiame darbe yra analizuojamas didžiausias ir vienas iš svarbiausių regiono valstybių – Serbijos integracijos į ES klausimas. Serbija oficialius santykius su ES užmezgė jau 1999 m. kuomet pradėjo dalyvauti Stabilizacijos ir asociacijos procese. Stabilizacijos ir Asociacijos sutartis tarp Serbijos ir ES pasirašyta tik 2008 m., tačiau dar neratifikuota visų ES valstybių narių. Iškart po Stabilizacijos ir Asociacijos sutarties pasirašymo, 2009 m. Serbija pateikė paraišką narystei ES, o 2013 m. prognozuojama, kad Serbija pradės oficialias narystės derybas su ES.

Darbo tyrimo objektas. Serbijos valstybės integracijos į ES procesas.

Temos naujumas/ištirtumas. 2012 m. kovo mėnesį Serbijai buvo suteiktas ES kandidatės statusas, o 2013 m. tikimasi, kad Serbija bus pakviesta pradėti oficialias narystės derybas su ES. Iki šiol Lietuvoje ir Vakarų Europos valstybėse į Vakarų Balkanų regioną žiūrima atsainiai, ir pakankami neobjektyviai: vertinant Serbiją kaip pagrindinę regiono agresorę. Šio regiono problematika ir tyrinėjimas nepasižymi ypatingu dėmesiu nei iš akademikų, nei iš politikų pusės. Didžiausias dėmesys kalbant apie šį regioną, visada buvo skiriamas Kosovo problemai, saugumo problematikos nagrinėjimui. Vakarų Balkanų valstybes priėmus į ES, narės senbuvės turės kreipti dėmesį ne tik į saugumo problematiką regione, bet tuo pačiu ypatingą dėmesį sutelkti į šalies ekonominę ir politinę kultūrą.

Problematika. Serbija viena iš ilgiausiai ir sunkiausiai ES narystės reikalavimus vykdančių Vakarų Balkanų valstybių. Vangiai vykdydama ES reformas ir nesėkmingai naudodama ES paramos fondų lėšas Serbija ilgiau nei dešimtmetį ne tik, kad nėra gavusi kvietimo pradėti oficialias ES narystės derybas, bet ir jos pasirašyta Stabilizacijos ir Asociacijos sutartis su ES nėra ratifikuota visų ES valstybių narių. Šiame darbe siekiama apžvelgti ir išanalizuoti to priežastis, dabartinę politinę ir ekonominę būklę, pateikti galimas ateities prognozes tolesniame narystės į ES procese. Taip pat iškelti klausimą ar Serbija, po taip ilgai trunkančio integracijos proceso, nuolat keliamų, nacionalinius interesus žeidžiančių ES narystės sąlygų, apskritai suinteresuota tolimesne eurointegracija.

Temos svarbumas/ aktualumas. Tiek Serbijoje, tiek apskritai Vakarų Balkanų valstybėse vykę ar vykdomi demokratizacijos ir ekonominio ūkio atstatymo projektai, per Asociacijos ir stabilizacijos procesą, CARDS, IPA finansavimo programas ir pan., padeda kurti ne tik politiškai ar ekonomiškai stabilesnę ES kaimynystę. Integravus Vakarų Balkanų valstybes į ES bus galima ne tik išvengti konfliktų ateityje, bet ir galimos Rusijos ir užsienio šalių ekstremistinių grupių įtakos regione.

Darbo tikslas. Šio darbo tikslas yra ištirti Serbijos pasiruošimą ir galimybes tapti ES nare, bei Serbijos piliečių paramą narystei ES. Norint pasiekti išsikelą tikslą, suformuluoti šie **uždaviniai**:

1. Įvertinti Balkanų regiono bei ES istorinę patirtį, apžvelgti geopolitinę padėtį
2. Išanalizuoti Serbijos politinę ir ekonominę situaciją .
3. Apžvelgti Europos komisijos 2012 m. vertinimą dėl Serbijos narystės ES
4. Remiantis statistiniais duomenimis, įvertinti Serbijos visuomenės pasiskirstymą narystės klausimais. Palyginti su rytų ir vidurio Europos (Lietuvos) patirtimi, pateikiant sėkmingą Lietuvos pavyzdį vykdant visuomenės informavimą ES narystės klausimais. Nuolatinė ir objektyvi informacija gali turėti lemiamos reikšmės Serbijos visuomenės apsisprendimui galutiniame referendume dėl eurointegracijos, be kurio neįmanoma ES narystės legitimacija.

Magistro keliama **hipotezė** – nepaisant dabartinės Serbijos vyriausybės sėkmingai įgyvendinamų pažadų, duotų dar buvusios vyriausybės Europos Sąjungai, ir iš pačios ES gaunamas teigiamas Serbijos vertinimas, bei pažadai jau 2013 m. pradėti oficialias derybas dėl narystės ES, neturi tiesioginės įtakos Serbijos visuomenės pasiskirstymui ES narystės klausimu.

Darbo metodai. Šiame darbe naudojami keli mokslinės analizės metodai: lyginamasis, analitinis bei statistinės analizės metodas. Remiantis **lyginamuoju** metodu aptariami ir analizuojami moksliniai straipsniai, knygos skirti Serbijos politinei ir ekonominei būklei apžvelgti, įvertinti pagrindines kliūtis Serbijai į ES. Remiantis statistiniais duomenimis **analizuojamas** Serbijos ir Lietuvos visuomenės pasiskirstymas/patirtis ES narystės klausimais. Remiantis ES Komisijos vertinimu, bei pačios Serbijos interesais **analizuojamas** dabartinis Serbijos pasirengimas tapti ES nare.

Literatūra ir šaltiniai. Svarbus šaltinis nagrinėjant Serbijos padėtį yra ES oficialių pareigūnų, politikų, pasisakymai, ES Komisijos ataskaitos, Serbijos Europos integracijos departamento, Serbijos užsienio reikalų ministerijos ir Gallup Balkanų monitoringo pateikiama informacija. Norint analizuoti Serbijos integraciją į ES objektyviai, nesiremiant vien vakarų užsienio spauda, ir ES oficialių pareigūnų pozicija, pateikiamos tokių autorių kaip dr. Jovano Teokarevičiaus (2011) straipsnyje „*Ten years of post-Milosevic transition in Serbia:*

problems and prospects“ išvalgos analizuojant Serbijos problemas ir perspektyvas po S. Miloševićiaus valdymo. Straipsnyje detaliai pateikta nuolat beiskeičianti Serbijos vyriausybių pozicija ES narystės klausimu, ir didėjantis visuomenės abejingumas eurointegracijai. Pateiktos per daug pesimistinės ES ir Serbijos bendradarbiavimo perspektyvos, nenurodant galimų sprendimo variantų. Darbe naudotasi išsamia Serbijos partijų apžvalga pateikta Veros Stojarovos ir Peterio Emersono (2010) „*Political parties in Serbia*“ studijoje. Siekiant pateikti Serbijos bei Vakarų Balkanų istorinę patirtį ir susiklosčiusią dabartinę situaciją analizuojami Christopherio Deliso (2009) „*Culture and customs of Serbia and Montenegro*“, Alastairo Finlano (2004) „*The collapse of Yugoslavia 1991-1999*“ ir Peterio Calvocoressio (2001) „*Pasaulio politika 1945-2000*“ darbai. Baigiamajame magistro darbe lyginami Biljanos Rakič ir Sašos Obradovičiaus (2010) „*Absorption problems of the EU development funds in Serbia*“ taip pat Ivano Knezevičiaus (2010) „*Absorption Capacity of Serbia for Use of EU Funds- Practical Lessons from Slovakia*“ komentarai dėl problematiško ES finansinės paramos Serbijai administravimo ir įsisavinimo, pateikiamos galimos išeitys iš susidariusios situacijos. Darbe remiamasi Eno Trimcevo (2009) „*Dialogues Ownership for regional cooperation in the Western Balkan countries*“, Vakarų Balkanų regioninio identiteto studija, plačiai apžvelgiančia Serbijos poziciją regiono bendradarbiavime, taip pat dr. Zoranu Krstičiumi (2011) „*Nacional vs. European identity of Serbs*“, kuris ne tik analizuoja serbų nacionalinį ir europinį identitetus, bet ir remdamasis statistine analize pateikia jų palyginimus. Darbe taip pat naudoti Serbijos spaudos pranešimai, pateikti elektroninėse dienraščių svetainėse: *Danas*, *B92* ir kt. nušviečiančiais naujausias aktualijas susijusias su Serbijos integracijos į ES procesu.

Kaip jau minėta šio regiono tematika mokslinių darbų lietuvių kalba paskelbta nedaug vienas pagrindinių autorių rašančių lietuviškai Vladislavas B. Sotirovičius. Labai svarbi duomenų bazė ES teisynai ir oficialūs dokumentai.

Mokslinis naujumas. Nors Serbija paraišką tapti ES nare pateikė jau 2009 m., o įvairiose ES stojimo pasirengimo ir finansavimo programose dalyvauja nuo 2000 m., tik 2013 m. Serbijai atsirado istorinė galimybė būti pakviestai pradėti oficialias derybas dėl narystės ES. Paradoksalu tai, kad šalis, gavusi teigiamą ES įvertinimą ir greičiausiai dar šiais metais atversianti pirmuosius derybų skyrius su ES, pirmą kartą per daugiau nei dešimtmetį rengiamas apklausas dėl stojimo į ES, sulaukė tokios mažos visuomenės paramos. 2012 m. gruodžio mėnesio apklausos rezultatai rodantys ženkliai kritusį susidomėjimą ES visuomenėje, tapo nauju iššūkiu dabartinei vyriausybei ir ES. Darbe prieinama prie apibendrinimo, kad šiuo metu Serbijoje vyksta konfliktas tarp Serbijos valdančiųjų sluoksnių ir visuomenės ES integracijos klausimais – kuomet valdantieji elitai kaip niekada vieningi eurointegracijos klausimu, o visuomenės paramos ES rodikliai žemiausi per paskutinį dešimtmetį.

Praktinė reikšmė. Darbo tikslas ne tik apžvelgti Serbijos eurointegracinį kelią, analizuoti ES iškeltas sąlygas Serbijai, ir pačios Serbijos požiūrį į jas bei daromą pažangą, bet ir parodyti besikeičiantį Serbijos visuomenės palaikymą ES integracijai skirtingais jos etapais bei išanalizuoti nuolat kintančio visuomenės palaikymo narystei ES priežastis. Reikia pabrėžti, kad Serbija iki šiol yra vienintelė ES narystės siekianti valstybė, kuriai iškelta sąlyga pripažinti dalies savo teritorijos praradimą - Kosovo nepriklausomybę. Kosovo klausimas iki šiol nėra išspręstas, ir ES bando įvairius jo sprendimo variantus: šiuo metu ES yra iniciavusi ir prižiūri tarp Belgrado ir Prištinės vykstantį dialogą. Sėkmingas jo vystymas atveria Serbijai naują etapą narystės į ES procese – dar 2013 m. žadamą oficialių derybų su ES pradžią. Tačiau Serbijos visuomenė ir vyriausybė suvokia faktą, kad jeigu pradėti oficialias narystės derybas su ES pakanka sėkmingai vystomo dialogo tarp Belgrado ir Prištinės, tai sąlygų gausa artėjant narystei ES narystei tik didės, o galutinė narystės sąlyga bus besąlygiškas Kosovo nepriklausomybės pripažinimas. Jeigu narystės į ES pradžioje, eurointegracija Serbijai buvo siekiamybė ir suinteresuotumas ja didžiojoje visuomenės dalyje buvo pakankamai aukštas, tai šiame darbe remiantis ir lyginant visuomenės apklausas, ES keliamus reikalavimus ir negerėjančias gyvenimo sąlygas, pastarasis teiginys iš esmės nebeatitinka tikrovės.

Darbo struktūra. Pirmojoje dalyje aprašomas ES susikūrimas, plėtra ir funkcionavimo principai. Analizuojamas ES, kaip sėkmingos organizacijos plėtros pavyzdys, bei aktualumas šiuolaikinės globalizacijos sąlygomis. Išskiriamos papildomos sąlygos Vakarų Balkanų šalims siekiančioms narystės ES.

Antroje dalyje pristatoma Vakarų Balkanų istorijos genezė, Serbijos, kaip pagrindinės regiono valstybės vaidmuo politiniame, ekonominiame ir kultūriniame regiono vystymesi. Akcentuojamas Jugoslavijos dezintegracijos procesas ir nesėkmingas jo valdymas iš ES pusės.

Trečioje dalyje analizuojama Serbijos politinė ir ekonominė transformacija, bei siekiai tapti ES nare. Aptariamos ES sąlygos Serbijai ir jų vykdymas kuomet šaliai vadovavo skirtingos vyriausybės. Analizuojamas ir vertinamas Serbijos pasirengimas tapti ES nare remiantis ES ataskaitomis dėl Serbijos ekonomikos, politinės padėties ir Europos standartų atitikimo.

Ketvirtoje dalyje pateikiamas, analizuojamas ir lyginamas Serbijos gyventojų pasiskirstymas ES klausimais, rezultatų kaita ir jų priežastys. Šioje dalyje aptarti pagrindiniai Serbijos visuomenės pritarimo ir nepritarimo narystei ES punktai. Pateikiama teigiama Lietuvos patirtis didinant visuomenės pritarimą ir suinteresuotumą ES.

EUROPOS SAJUNGA: SUSIKŪRIMAS IR PLĖTRA

Šiame skyriuje bus trumpai apžvelgta Europos Sąjungos integracija, jos teorijos, ES susikūrimo istorija, plėtros etapai, pagrindiniai motyvai Europos vienijimuisi po Antrojo Pasaulinio karo iki šių dienų.

1.1. Regioninės plėtros samprata ir priežastys

Gediminas Vitkus (2002), *Europos Sąjungos enciklopediniame žinyne* integraciją apibrėžia šitaip „integracija – tai procesas, kai pavieniai autonomiški socialiniai junginiai nustato ir plėtoja, tarpusavio sąryšius taip, kad palaipsniui kiekvieno jų autonomija mažėja ir kiekvienas tampa didesnio bei sudėtingesnio junginio sudedamąja dalimi“. (p. 158). Nuolat auganti ir stiprėjanti nacionalinių valstybių tarpusavio priklausomybė įtakojo įvairių integracijos teorijų atsiradimą.

Europos Sąjungos integracija remiasi ne viena teorija, kuri bando paaiškinti Europos vienijimosi procesą. Dvi pagrindinės iš jų buvo suformuotos XX a. aštuntajame dešimtmetyje. Tai neofunkcionalizmo ir tarpvyriausybės teorijos, kurios skirtingai aiškino Europos plėtrą. Neofunkcionalizmo teorijos autorius Ernstas Haasas Europos integraciją įvardina kaip procesą, pagal kurį „tam tikras veiksmas, susijęs su specifiniu tikslu, sukuria situaciją, kurioje pradinis tikslas gali būti pasiektas tik atlikus tolesnius veiksmus, kurie savo ruožtu sukuria kitas sąlygas ir naujus poreikius ir taip toliau“ (Hix, 2006, p.38). Teorija akcentuoja didesnių galių perleidimą viršnacionalinėms institucijoms, verslo asociacijų, profesinių sąjungų kitų socialinių interesų grupių spaudimą politikos formavimui. Haaso (1963) teigimu Europos politinė integracija neturi galutinio taško, tai tėra tik procesas, kurio metu atskiros valstybės deleguoja užsienio ar vidaus politikos sprendimų priėmimo galias viršnacionalinėms centrinėms institucijoms. Priešinga neofunkcionalizmui, tarpvyriausybės teorija, atsirado tuo metu, kai Europos integracijos procesas ėmė stipriai lėtėti, XX a. septintąjį dešimtmetį. Naujoji teorija, kitaip nei neofunkcionalizmas, akcentavo nacionalinės valstybės interesus „tarpvyriausybės teigia, kad Europos integracijos varomoji jėga yra Europos nacionalinių valstybių interesai ar veiksmai. Pagal šį aiškinimą pagrindinis vyriausybės tikslas yra ginti jų geopolitinius interesus, tokius kaip nacionalinis saugumas ir suverenitetas.“ (Hix, 2006, p. 39). Tarpvyriausybė integracijos teorija palieka teisę valstybėms pačioms priiminėti sprendimus nacionalinės svarbos interesų srityse.

Kiek vėliau atsirado dar trys teorinės koncepcijos bandančios aiškinti Europos politikos formavimą. XX a. devintajame dešimtmetyje Andrew Moravcsikas pasiūlė liberaliojo

tarpvvyriausybės teoriją kaip vieną iš naujų Europos plėtros teorijų. Anot šios teorijos, Europos integracija vyksta dviejuose lygmenyse: ES ir valstybių narių. „Pirmajame etape valstybės vidaus ekonominiams ir socialiniams veikėjams kyla Europos politikos „poreikis“ ir – kaip ir pagal neofunkcionalizmo liberaliąją tarptautinių santykių teoriją – tie veikėjai turėdami ekonominių interesų, varžosi, kad nacionalinės vyriausybės paremtų šiuos interesus ES sprendimų priėmimo procese. Antrajame etape Europos politika yra „papildoma“ tarpvyriausybiniams sandoriams, tokiais, kaip sutarčių reformos ir biudžeto susitarimai“ (Hix, 2006, p. 39-40). Liberaliojo tarpvvyriausybės teorijai svarbūs du momentai: valstybė išlieka pagrindiniu veikėju ES sprendimų priėmimo procese, ir valstybėms svarbiausia yra ekonominiai interesai. Kiek vėliau buvo išplėta viršnacionalinio valdymo koncepcija, kuri kitaip nei liberaliojo tarpvvyriausybės teorija, pabrėžia viršnacionalinių institucijų: Europos Komisijos, Parlamento ir Europos Teisingumo Teismo įtaką šalių narių politikos formavimui. „Vyriausybės sprendimai sukuria tam tikrą „eigos priklausomybę“, kuri visą laiką nulemia tolesnę politinių galių ir kompetencijų perdavimą ES institucijoms.“ (Hix, 2006, p. 41). Trečioji iš naujausių integracijos koncepcijų, racionalaus pasirinkimo institucionalizmo teorija, kuri akcentuoja valstybių narių vyriausybės sąveikavimą su kitų valstybių vyriausybėmis arba ES institucijomis, siekiant geriausio visoms šalims priimtino sprendimo. Visos trys naujosios integracijos teorijos atsirado kaip pirmųjų dviejų integracijos teorijų (neofunkcionalizmo ir tarpvvyriausybės) kritikės. Pirminės Europos integracijos teorijos siekė paaiškinti kiekvieną Europos integracijos etapą bei ciklą, kas laikui bėgant nebeatspindėjo ES plėtros realybės.

Rezumuojant, reikėtų paminėti, kad nuo XX a. vidurio besitęsianti Europos integracija, sukūrė vienintelę pasaulyje regioninę organizaciją, kuri turi beveik visus viršnacionalinės organizacijos bruožus (ES sprendimai įpareigoja visas jos nares, organizacijai būdingas teisės viršenybės principas, ES biudžetas sudaromas ne vien iš valstybių narių įnašo, bet taip yra daugybė kitų šaltinių, todėl organizacija neturi tiesioginės finansinės priklausomybės nuo savo narių, organizacija „turi savo prievartos mechanizmą (paprastai specialias teismines ir administracines institucijas priimtiems sprendimams įgyvendinti“ (Žalimas, Žaltauskaitė- Žalimienė, Petrauskas, Saladžius, 2004, p. 63.) Kitame poskyryje bus aptarta ES vienijimosi istorija, priežastys, pagrindinės plėtros sutartys.

1.2. Europos vienijimasis po Antrojo pasaulinio karo

Europos šalių vienijimasis pasibaigus Antrajam pasauliniam karui turėjo aiškų tikslą – išvengti naujo karo ir atstatyti Europos ekonomiką. Pirmajam tikslui pasiekti buvo būtinas susitarimas tarp dviejų galingų žemyninės Europos valstybių - Vokietijos ir Prancūzijos. Šiam susitarimui taip pat turėjo pritarti Jungtinės Amerikos valstijos (JAV), kurios to meto

Europai ne tik pasiūlė Marshallo planą, kuris „padėjo atstatyti Europos ekonomikas, nutiesdamas kelią Amerikos daugianacionalinių bendrovių investicijoms“ (Castells, 2007, p. 326), bet ir sudarė tuo metu būtiną karinę apsaugą. Siekdamas saugumo bei užkirsti kelią galimam karui ateityje vakarų Europos valstybės pirmiausia ėmėsi kurti bendrą rinką anglių ir plieno pramonės srityje. Taip 1952 m. įsigaliojo Paryžiaus sutartis, kuri įsteigė Europos anglių ir plieno bendriją (EAPB). Vienas pagrindinių šios bendrijos tikslų buvo siekti, kad šalys atskirai negamintų ginkluotės. Šios bendrijos narėmis tapo 6 vakarų Europos valstybės: Prancūzija, Vokietija, Italija, Belgija, Nyderlandai ir Liuksemburgas. Rytų ir vidurio Europa tuo metu priklausė Sovietų sąjungos (SSRS) įtakos zonai, o „Didžioji Britanija ir Skandinavijos šalys atmetė viršvalstybiškumo idėją, Airija laikėsi izoliacionistinės, Šveicarija- neutralumo politikos, Ispanijoje ir Portugalijoje įsigalėjo diktatoriški režimai.“ (Janeliūnas T., Lopata R., „Šaltasis karas: tarptautinė sistema ir Europos politika“ Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius, 2008 m., p. 83). Tuo tarpu vakarų Balkanų valstybės (Serbija, Juodkalnija, Slovėnija, Kroatija, Bosnija ir Hercegovina, Makedonija) jau nuo 1945 m. priklausė Jugoslavijos socialistinei respublikai, kurioje buvo įtvirtintas Josifo Tito režimas. Šaltojo karo metu vyravus bipolinei tarptautinei sistemai (JAV ir vakarų Europa versus SSRS), vakarų Balkanų valstybės, kuriose buvo įtvirtintas komunistinis režimas, laikėsi „rytų kurso“, tokiu būdu prijausdamos SSRS.

Pavykus pirmajam viršnacionalinės bendrijos (EAPB) kūrimui, Europos valstybės ėmėsi integracijos ekonomikos srityje. 1957 m. buvo pasirašytos Romos sutartys, kuriomis nutarta įkurti Europos atominės energijos bendriją ir Europos ekonominę bendriją (EEB), pastarosios pagrindiniai principai skelbė apie bendrą rinką, laisvą paslaugų, prekių ir žmonių judėjimą. Po ketverių metų kilo idėja sukurti bendrą žemės ūkio politiką. Nors EEB buvo sukurta koordinuoti ekonominius Bendrijos klausimus, ji labai greitai, per savo įkurtas institucijas (Ministrų Tarybą, Komisiją, bei Teisingumo Teismą) pradėjo kurti bendrą bendrijos politikos modelį. Europos bendrijų institucinės hierarchijos viršūnėje įsitvirtino Europos Vadovų Taryba. Siekiant supaprastinti visą bendrijos darbą ir užtikrinti tolimesnę sėkmingą integraciją, buvo nutarta sujungti trijų Bendrijų (EEB, EAPB, Euratomo) Tarybas bei Komisijas. Šis sumanymas buvo įgyvendintas 1965 m. pasirašyta Sujungimo sutartimi. 1972 m. imta galvoti apie bendrą valiutą, pasiūlytas bendras euro kursas, sprendžiami įvairūs monetariniai klausimai. Tuo pačiu metu vyko derybos dėl naujų šalių priėmimo į bendriją. 1961 m. norą prisijungti prie bendrijos pareiškė Danija, Norvegija, Airija ir Jungtinė Karalystė. 1973 m. Danija, Airija ir Jungtinė Karalystė tapo bendrijos narėmis, taip užbaigdamos pirmąjį plėtros etapą. Nepaisant sėkmingų ankstesnių integracijos procesų, devintajame dešimtmetyje bendrija patyrė savotišką sąstingį, kuriam būdinga: „nesutarimai ir tam tikras kompromisas dėl britų indėlio į Bendrijos

biudžetą; nesutarimas dėl ekonominių sankcijų, kurių turėtų būti imtasi prieš Pietų Afrikos apartheido režimą, dydžio; kai kurių valiutų, konkrečiai Prancūzijos franko, patirti sunkumai taikant Europos valiutų keitimo mechanizmą.“(Cairns, 1999, p. 47). Norint pagyvinti integraciją, ypač bendrojoje rinkoje, buvo parengta Baltoji knyga, kurios nuostatomis buvo siekiama panaikinti bendros rinkos apribojimus, nepažeidžiant valstybių suvereniteto. Devintajame dešimtmetyje, nepaisant bendradarbiavimo krizės, prasidėjo antrasis plėtros etapas. Bendrijos narėmis 1981 m. tapo Graikija, 1986 m. Portugalija bei Ispanija. Antrasis plėtros etapas buvo kritikuotas dėl menkai išsivysčiusių valstybių priėmimo į esamą bendriją. Padaugėjus silpnai išsivysčiusių valstybių skaičiui bendrijoje, žymiai pasunkėjo derybos tokiuose jautriuose sektoriuose kaip žemės ūkis ar žuvininkystė. Kita vertus Ispanijos ir Portugalijos priėmimas „išplėtė Europos ekonomikos veikimo galimybių ribas (<...> Ispanija tuo metu buvo aštuntoji pagal dydį rinkos ekonomika pasaulyje) ir papildė ją naujomis dinamiškomis žaidėjomis.“ (Castells, 2007, p.327). Didėjant narių skaičiui, bijant sudėtingėjančio sprendimų priėmimo proceso bei institucijų neveiksnumo, bei norint užbaigti bendros rinkos kūrimą 1987 m. įsigaliojo Suvestinis Europos Aktas (SEA): *remiantis juo Europos valdžios lygmuo yra atsakingas už rinkos kūrimą ir reguliavimą (bei susijusių išorės prekybos politiką); vietinės (valstybių) valdžios lygmuo yra atsakingas už mokesčius ir perskirstymą (Europos lygmeniu susitartų suvaržymų ribose); ir valstybių vyriausybės yra kolektyviai atsakingos už vidaus saugumo (teisingumo ir nusikalstamumo reguliavimo) politikas, bei išorės saugumo (gynybos ir užsienio) politikas.* (Hix, 2006, p.47). Šios nuostatos buvo įtvirtintos ir vėliau 1992 m. sekusioje Maastrichto sutartyje, kuria EB pervadinta Europos Sąjunga (ES).

Europos vienijimasis Šaltojo karo metais buvo tarsi atsakas į tuo metu vyravusį bipolinį tarptautinės sistemos modelį, kuomet norint išlikti konkurencingai, tiek JAV tiek SSRS atžvilgiu, reikėjo integruoti kuo daugiau ekonominių ir politinių sektorių. Kita vertus, Europos valstybės, po neseniai pasibaigusio Antrojo pasaulinio karo, gana skeptiškai žiūrėjo į savo suverenių galių perdavimą naujai regioninei organizacijai. Šaltojo karo metais buvo pasirašytos trys pamatinės Europos Bendrijų sutartys, kurios sudarė pagrindą ketvirtajai – Maastrichto sutarčiai ir po jos sekusioms kitoms sutartims, kurios papildė pagrindinės sutartis, taip praplėsdamos bendrijos institucijų leidžiamąsias, vykdomąsias ir teismines galias.

1.3. Tolimesnė Europos integracija: Šaltojo karo pabaiga

Pasibaigus Šaltajam karui bendrijos valstybės turėjo reaguoti į naują tarptautinės sistemos padėtį: Tarybų Sąjungos griūtį ir neramumus buvusiose tarybinėse valstybėse bei spartėjančius ekonominės globalizacijos tempus. Taip pat 1991 m. Balkanų pusiasalyje prasideda neramumai ima byrėti Jugoslavija. Šiame kontekste buvo pasirašyta Maastrichto sutartis, kuri

kitaip nei anksčiau buvusios, siekė ne tik didesnės integracijos politikoje ir ekonomikoje (bendros valiutos idėja) bet ir ES, kaip vieningos ir stiprios jėgos tarptautiniuose santykiuose. Politinė ir ekonominė integracija buvo papildyta bendra užsienio ir saugumo politika (BUSP). Maastrichto sutartimi buvo įkurta nauja „trijų ramsčių“ ekonominė ir politinė sistema. Sėkmingai sukūrus bendrą rinką, fiskalinę politiką, bendrą užsienio ir saugumo politiką, viršnacionalinę teisę, sustiprinus Europos institucijų sprendimų priėmimo galią, tarsi pasitvirtino L. N. Lindbergo 1963 m. išsakyta mintis, kad pavienių sektorių integracija duos tik ribotų rezultatų. Norėdama stiprinti savo ekonomines ir politines galias Europa turėjo integruoti kiek įmanoma daugiau sektorių. Atsižvelgdama į SSRS griūtį ir post sovietinių valstybių norą jungtis į organizaciją, ES sugriežtino stojimo į sąjungą reikalavimus. Šie reikalavimai buvo apibrėžti 1993 m. Kopenhagos kriterijais, apie kuriuos bus kalbama 2 skyriuje.

Matydamos stabilią Europos integraciją, jos narėmis 1993 m. panoro tapti tokios neutralios valstybės kaip Austrija, Suomija ir Švedija. Viena iš priežasčių paskatinusių šalis jungtis prie ES, ne tik stiprėjanti organizacija, bet ir SSRS iširimo faktas, nes prieš tai „Bijodamos Sovietų Sąjungos nepasitenkinimo, į Europos bendriją nestojo ir tokios neutraliomis pasiskelbusios šalys kaip Austrija, Suomija ir Švedija.“(Vitkus, 2008, p. 10). Šių šalių įstojimas buvo naudingas ir pačiai bendrijai „Austrija, Švedija ir Suomija buvo priimtos tam, kad turtingesnės šalys bei stiprios ekonomikos atkurtų pusiausvyrą Europos Bendrijoje ir sudarytų atsvarą į ją įtrauktai Pietų Europai su jos skurstančių regionų našta“.(Castells, 2007, p. 329). Žlugus Sovietų Sąjungai, savo paraiškas tapti ES narėmis 1994-95 m. pateikė Vidurio ir Rytų Europos valstybės. Tai buvo didžiulė ES plėtra, kuomet reikėjo pasiruošti priimti 12 naujų narių: Lietuvą, Latviją, Estiją, Kiprą, Vengriją, Lenkiją, Čekiją, Slovėniją, Bulgariją, Malta, Rumuniją ir Slovakiją. 1998 m. derybas dėl stojimo į ES pradėjo Čekija, Estija, Vengrija, Lenkija, Slovėnija ir Kipras. 1999 m. prie jų prisijungė Latvija, Lietuva, Bulgarija, Slovakija, Rumunija bei Malta. Senosios ES narės gana skeptiškai žiūrėjo į naujų narių priėmimą, buvo abejojama, jų demokratinės sistemos tvirtumu, ekonominiu ir politiniu stabilumu, buvo akcentuojamas ES senbuvių ir kandidačių narių ekonominio išsivystymo skirtumas. Ruošiantis naujajai plėtrai, buvo pasirašytos Amsterdamo ir Nicos sutartys, siekiant kuo geriau pasiruošti naujųjų narių priėmimui. Amsterdamo sutartimi (1997 m.) buvo siekiama reformuoti ES institucijas *Amsterdamo sutartyje kur kas daugiau dėmesio skiriama ES pilietybės ir asmens teisių dalykams, numatyti platesni įgaliojimai Europos Parlamentui, įrašytas naujas skyrius dėl užimtumo. Įsigaliojus sutarčiai, saugumo ir teisingumo klausimai bei tam tikra bendros užsienio ir gynybos politikos dalis tapo Bendrijos teisės subjektu. Sutartyje numatyta ir ES institucijų reforma, sudarysianti palankias sąlygas ES plėtrai.* (Įsigaliojo Amsterdamo sutartis, 1999, p.58) Ši sutartis buvo tarsi Maastrichto sutarties tęsinys, pagrindinį dėmesį skiriantis institucinei

reformai. Tuo tarpu Nicos sutartimi (2001 m.) buvo siekiama užbaigti Amsterdamo sutartimi neužbaigtus punktus. Europos Komisiją pagal Nicos sutartį turi sudaryti po vieną narį iš kiekvienos šalies, bus renkami Tarybos rotacijos būdu. Nicos Sutartimi išplėstas sprendimų priėmimas kvalifikuota balsų dauguma. Priėmus naujas nares balsų skaičių Taryboje ir Parlamente nuspręsta padidinti „balsų skaičius Taryboje bus padidintas nuo 87 iki 237, o vėliau iki 345, kai ES valstybių narių skaičius nuo 15 išaugs iki 27. Nuo 2004 metų Europos Parlamento narių bendras skaičius padidės nuo 626 iki 732.“(Leach, 2007, p. 189). Vienas svarbesnių punktų tolesnei Europos integracijai buvo Glaudesnio bendradarbiavimo principas tarp ne mažiau aštuonių narių „tai leido valstybių narių grupei kurti bendras politikas, naudojant Bendrijos institucijas, bet neįtraukiant likusių valstybių narių“(Leach, 2007, p. 190). Nicos sutartimi pakeitus balsavimo taisyklės Taryboje buvo galutinai pasiruošta tolimesnei plėtrai. 2003 m. balandžio 16 dieną pasirašyta sutartis, kuri numatė Vidurio ir Rytų Europos valstybių bei Kipro ir Maltos priėmimą į ES. Šios valstybės 2004 m. oficialiai tapo ES narėmis. 2007 m. prie ES prisijungė Rumunija ir Bulgarija užbaigdamos vieną didžiausių ES plėtros etapų. ES valstybių skaičius išaugo iki 27 narių. Reaguodamos į tai, ES valstybės 2007 m. gruodžio 13 d. pasirašė Lisabonos sutartį, kuria siekiama ES didesnio dalyvavimo sprendžiant globalinius klausimus(globalizacija, klimato kaita, saugumas...) , ES institucijų modernizavimo ir darbo efektyvumo pagerinimo, demokratiškumo, glaudesnio bendradarbiavimo. Lisabonos sutartis pakeitė iki šiol buvusias Europos sutartis, ir iš esmės yra šiek tiek pakoreguotas, nepavykęs ES konstitucijos modelis. Iš dalies reformuodama ES institucinę struktūrą, sutartis ne tik siekia supaprastinti išsiplėtusios ES darbą, bet ir sustiprinti ES pozicijas tarptautinėje rinkoje. Skirtingai nei ES Konstitucijoje, Lisabonos sutartyje nebeliko tokių simbolių kaip bendros vėliavos, Europos dienos, šūkio ar himno.

Lisabonos sutartimi buvo siekiama vienybės ir apibrėžtumo užsienio ir saugumo politikoje (BUSP), kuri atsirado pasirašius Mastrichto sutartį, tačiau iki galo sėkmingai nefunkcionavusi, „užsienio politikos, saugumo ir gynybos sistemos nebuvo iš esmės integruotos, nes šiose srityse Europos Sąjungoje ilgą laiką vyravo svyravimai ir sumaištis“(Castells, 2007, p. 331). Todėl Lisabonos sutartyje(V antraštinė dalis, 27 str.) buvo nuspręsta įkurti naują- ES vyriausiojo įgaliotinio užsienio reikalams ir saugumo politikai – pareigybę, bei Europos išorės veiksmų tarnybą, kuri veiktų kartu su vyriausiuoju įgaliotiniu užsienio reikalams :

1. Sąjungos vyriausiasis įgaliotinis užsienio reikalams ir saugumo politikai, kuris pirmininkauja Užsienio reikalų tarybai, savo pasiūlymais prisideda rengiant bendrą užsienio ir saugumo politiką bei užtikrina Europos Vadovų Tarybos ir Tarybos priimtų sprendimų įgyvendinimą.

2. Bendros užsienio ir saugumo politikos reikalais Sąjungai atstovauja vyriausiasis

įgaliotinis. Sąjungos vardu jis veda politinį dialogą su trečiomis šalimis ir išreiškia Sąjungos poziciją tarptautinėse organizacijose ir tarptautinėse konferencijose.

3. Vykdyti įgaliojimus vyriausiajam įgaliotiniui padeda Europos išorės veiksmų tarnyba. Savo darbe ši tarnyba bendradarbiauja su valstybių narių diplomatinėmis tarnybomis, o ją sudaro Tarybos generalinio sekretoriato ir Komisijos atitinkamų padalinių pareigūnai bei valstybių narių nacionalinių diplomatinių tarnybų komandiruotas personalas.

Europos vienijimasis prasidėjo nuo 6 valstybių ir išaugo iki 27 valstybių sąjungos. Pradedant Paryžiaus ir baigiant Lisabonos sutartimi, ES valstybės po mažu perleido vis daugiau suverenių galių ES. Sėkmingą integraciją ekonominėje srityje papildė, vienijimasis politinėje ir saugumo srityse. Nors ir turėdama bendrą teisę, rinką, pinigus, institucijas, galų gale netgi būdama (po Lisabonos sutarties) juridiniu asmeniu tarptautiniuose santykiuose, ES ir toliau tęsia integracijos procesus remdamasi neoliberaliaja paradigma. Taip pat, šiuolaikinės globalizacijos sąlygomis, ES suvokė, kad naujų narių demokratinimo procesas ir priėmimas į organizaciją, labai naudingas pačiai ES. Šis niuansas buvo pastebėtas jau priimant Rytų ir Vidurio Europos valstybes, kuomet iš šalių kandidačių buvo reikalaujama atitikti vakarų demokratijų vertybes (rinkos ekonomika, lygybės prieš įstatymą principas, žmogaus teisės, taikus konfliktų sprendimas). ES, stabilizuodama ir diegdama demokratijos principus, šalyse kandidatėse, užsitikrina saugią kaimynystę ir tuo pačiu stiprina savo pozicijas tarptautinėje arenoje. Sėkmingas Vidurio ir Rytų valstybių integravimas į ES, suteikė paspirtį pritaikyti panašų modelį Vakarų Balkanų valstybėms. Stojimui reikalingos sąlygos bus aptartos kitame poskyryje.

1.4. ES reikalavimai ir procedūros narystės siekiančioms šalims

Jau pačiame pirminiame Europos bendrijų kūrimo etape, 1950 m. gegužės 9 d. Prancūzijos užsienio ministro Roberto Schumano deklaracijoje buvo išsakyta mintis „kad steigiamą Europos anglių ir plieno bendriją bus atvira ir kitoms Europos valstybėms, kurios dėl vienokių ar kitokių priežasčių tuomet negalėjo ar nenorėjo būti tarp Bendrijos steigėjų.“ (Vitkus, 2002, p.10). Šis punktas vėliau atkartotas tiek 1951 m., 1957 m. Europos Bendrijų steigimo sutartyse, bei 1993 m. Maastrichto sutartyje. ES narėmis gali tapti visos valstybės, kurios atitinka Maastrichto sutarties 6 straipsnyje nustatytus kriterijus: valstybė turi gerbti žmogaus teises, laisvės, demokratijos bei tesėtumo principus. 1993 m. Kopenhagos Europos Vadovų Taryboje buvo apibrėžti griežtesni reikalavimai papildantys Maastrichto sutarties kriterijus. Buvo išskelti šie reikalavimai narystės siekiančioms valstybėms:

1. *demokratijos ir jų užtikrinančių institucijų egzistavimas, žmogaus ir mažumų teisių stebėjimas ir apsauga*
2. *rinkos ekonomika*
3. *sugebėjimas išlikti konkurencingam būnant ES*
4. *prisiimti narystės atsakomybę (įgyvendinti *acquis communautaire*)*
5. *ES galimybė priimti naujas nares.* (Mayhew, 2002, p. 6)

Šie kriterijai kaip jau minėta anksčiau buvo pritaikyti naujųjų post sovietinių valstybių priėmimui į ES. Senosios ES valstybės bijodamos nepasirengusių naujųjų narių stojimo antplūdžio, kaip saugiklius panaudojo Kopenhagos kriterijus. Tiesa, po Rytų ir Vidurio Europos šalių prisijungimo, kitam plėtros etapui ES pasiruošė papildydama Kopenhagos kriterijus naujais reikalavimais (jie jau galiojo Rumunijai ir Bulgarijai, bei taikomi Vakarų Balkanų šalims). Vienas iš jų „sąlygiškumo“ principas, dėl kurio „narystės ES sąlyga tapo ne tik ES *acquis* perėmimas, bet ir sutikimas su Kopenhagos kriterijais. Be to, ES pasiliko teisę lanksčiai interpretuoti išankstines narystės sąlygas (ir iš dalies keisti jų turinį) bei kelti papildomas sąlygas jau vykstant deryboms.“(Kasčiūnas, 2008, p. 7). Tai, pasak Kristin Archick (2012), tampa *open ended* procesu, kuomet bendras derybų tikslas tampa nebe įstojimas, bet neterminuotas procesas, kuris nebūtinai galutiniame rezultate reikš tapimą ES nare (p. 10). Kitas išskirtinis, 2004-2007 m. plėtros bruožas anot, Lauryno Kasčiūno (2008) „šalių kandidačių įsipareigojimai iš kontraktinių susitarimų su ES, kai abi besiderančios šalys prisiima abipusius įsipareigojimus, virto išskirtinai vienašaliais, t. y. smarkiai padidėjo ES ir valstybių kandidačių galios asimetrija.“(p. 7). Priverstinis kandidačių skatinimas jungtis į Šengeno ar euro zoną, kai tik atitiks reikalavimus anot autoriaus labiau panašus į siekį suvienodinti valstybių interesus ir geriau valdyti iškiliančius nacionalinius nesutarimus. Trečiasis saugiklis skirtas plėtros etapui į Vakarų Balkanus – „šalių kandidačių diferenciacija, t. y. ES atsitraukė nuo grupinio plėtros metodo, vyravusio iki šiol, be to, sugriežtėjo individualus valstybių kandidačių pažangos vertinimas.“ Kita vertus, toks padidintas ES dėmesys kiekvienai Vakarų Balkanų valstybei turi svarių argumentų, Europos Parlamento rezoliucijoje dėl Komisijos darbo programos teigiama „kad plėtra būtų sėkminga, reikalingos tolesnės pastangos, ypač susijusios su demokratinėmis institucijomis stiprinimu, mažumų apsauga, regionų bendradarbiavimo stiprinimu, dvišalių klausimų sprendimu, abipusiu pripažinimu ir gerais kaimyniniais santykiais“. Dėl to Vakarų Balkanų šalims buvo pritaikyti papildomi pereinamieji etapai. Ketvirtasis papildymas Kopenhagos kriterijams buvo *absorbavimo pajėgumų* kriterijus, apie jį užsiminta 1993 m. Kopenhagoje, tačiau plačiau šis teiginys išplėtotas 2006 m. Europos Vadovų Taryboje (EVT). *Europos Vadovų Taryba pabrėžia, kad svarbu užtikrinti, kad ES galėtų išlaikyti ir stiprinti savo vystymąsi. Plėtra*

turi būti suderinta su pačios Sąjungos gebėjimu priimti naujus narius. Europos Vadovų Taryba prašo Komisijos pateikti valstybės kandidatės vertinimą dėl pagrindinių politikos sričių. Sėkmingai Europinei integracijai reikia veiksmingai veikiančių ES institucijų ir ES politikos krypčių, kurios ir toliau būtų tvariai plėtojamos bei finansuojamos. (p. 5)

ES galimybė priimti naujas nares yra tik su sąlyga, kad pati ES išlaikys savo politinį ir ekonominį stabilumą. Be to absorbavimo pajėgumų kriterijus, taip pat reiškia, kad „atsiranda aukštesnis adaptacinis barjeras / spaudimas ES kandidatėms. Būtent todėl ES dabar yra suinteresuota, kad šalys kandidatės, jau prieš tapdamos jos narėmis, pasiektų tokį pasirengimo lygį, kuris atitiktų Bendrijos reikalavimus.“ (Kasčiūnas, 2008, p. 8). Absorbavimo pajėgumų kriterijai kitaip nei Kopenhagos kriterijai kol kas neturi tikslaus ir baigtinio apibrėžimo, jie gali būti išvardinti kaip keletas tikslų ir reiškinių (Emerson et al., 2006, p. 9):

- *Prekių ir paslaugų rinkos geba, priimti naujas valstybes nares*
- *Darbo rinkos geba priimti naujas valstybes nares*
- *ES biudžeto geba, priimti naujas valstybes nares*
- *ES institucijų geba veikti su naujomis valstybėmis narėmis*
- *Visuomenės geba priimti naujas valstybes nares*
- *ES geba užtikrinti savo strateginį saugumą*

Europos Vadovų Taryba (EVT) 2006 m. susitarė dėl atnaujinto susitarimo dėl plėtros, kuris remsis „konsolidavimo, sąlygų laikymosi ir informavimo principais bei ES sugebėjimu integruoti naujas nares“. Absorbavimo pajėgumų idėja atkartota ir Europos Parlamento rezoliucijoje dėl Komisijos 2012 m. darbo programos „dar kartą pakartoja turi būti visiškai ir griežtai laikomasi visų Kopenhagos kriterijų ir kad **ES gebėjimas priimti naujas nares yra stojimo į ES pagrindas**; primena Europos Parlamento įsipareigojimą siekti, kad Vakarų Balkanų šalių ateitis būtų europietiška“.

Pasaulinės krizės kontekste, atsižvelgdama jau į esamų narių interesus ir į sudėtingą buvusių Jugoslavijos respublikų tiek politinę, ekonominę ir socialinę padėtį, ES pritaikė papildomus saugiklius šalims kandidatėms. Kitame poskyryje bus aptartos procedūros reikalingos narystei ES.

1.5. Stojimo į ES procedūra

Šalys norinčios tapti ES narėmis ir atitinkančios plėtros sąlygas tampa oficialiomis kandidatėmis, bet tai dar nereiškia, kad su jomis bus pradėtos oficialios derybos. Derybos negali prasidėti tol, kol negaunamas visų ES šalių vyriausybių ir Europos Parlamento

daugumos pritarimas. Kuomet narystės siekianti šalis įteikia paraišką dėl stojimo ES Tarybai, ši prašo Komisijos įvertinimo dėl šalies kandidatės galimybių prisijungti prie ES. Pagal Europos Sąjungos sutartį Komisija savo nuomonę apie šalies padėtį ir gebėjimą atitikti stojimo kriterijus Tarybai pateikia tik atsižvelgusi „į pačių šalių kandidačių pateiktą informaciją, valstybių narių atliktus vertinimus, Europos Parlamento (EP) rezoliucijas, kitų tarptautinių organizacijų ir finansų įstaigų darbą. Nuomonėje apibūdinama pažanga, pasiekta remiantis asociacijų ir kitais susitarimais, ir pateikiama ateityje laukiamos pažangos analizė”. Pateikusi šį vertinimą Komisija taip pat teikia rekomendaciją dėl galimos stojimo pradžios. Stojimo derybos tarp šalies kandidatės ir valstybių narių gali būti pardėtos tik tada, kada gaunamas vienbalsis Tarybos sprendimas suteikti derybų įgaliojimą. Dar prieš pradėdant oficialias derybas yra pereinamasis etapas, per kurį šalis kandidatė pateikia savo poziciją (veiksmų planą, kuriame nurodys kaip sieks ES teisės įgyvendinimo savo teisėje), o ES - savo bendrą poziciją. ES teisės aktai yra suskirstyti pagal temas į 35 skyrius, skyriaus uždarymas neturi konkrečios baigtinės datos, jis yra atviras tol, kol nors viena iš ES narių, remdamasi Komisijos ataskaita, turi abejonių dėl jo. Todėl skyrių uždarymai, gali trukti neribotą laiką, ir nebūtinai vienu metu derybas pradėjusios šalys, vienu metus jas ir baigs. Komisija šio proceso metu, bendradarbiauja su Taryba ir Europos Parlamentui teikia pažangos ataskaitas ir strategijas. Kuomet uždaromi visi skyriai, pasirašoma stojimo sutartis, kurioje išdėstyti derybų sąlygos ir terminai, išvardijami pereinamojo laikotarpio susitarimai. Gavus Europos Parlamento ir Europos Tarybos vienabalsį pritarimą, pasirašyta stojimo sutartis perduodama valstybių narių ir stojančiosios šalies ratifikacijai.

Anot Kasčiūno (2008), remiantis klasikiniu požiūriu „ES plėtros procesas turėtų susidėti iš dviejų etapų: valstybės kandidatės asociacijos su ES ir derybų dėl narystės.“ (p. 7) Tačiau naujausioji plėtra pasipildė specialiais pereinamaisiais etapais. Vakarų Balkanams buvo pritaikyta speciali programa, dar žinoma kaip Stabilizacijos ir Asociacijos procesas, kuris anot Europos Komisijos turi:

- stabilizuoti šalį politiškai ir skatinti greitą perėjimą prie rinkos ekonomikos
- skatinti regioninį bendradarbiavimą
- galimos narystės ES perspektyva (šalis tampa potencialiu kandidatu, ir jai bus pasiūlytas kandidatės statusas, kai šalis jau bus pasirengusi)

Apie šį procesą plačiau bus rašoma kituose skyriuose.

VAKARŲ BALKANAI: INTEGRACIJA IR DEZINTEGRACIJA

Šiame skyriuje plačiau panagrinėsime Vakarų Balkanų (Albanija, Bosnija ir Hercegovina, Kroatija, Serbija, Juodkalnija, Kosovas, Buvusioji Jugoslavijos Respublika Makedonija), didžiausią dėmesį skiriant didžiausiai regiono valstybei Serbijai, valstybių vystymosi genezę, XX a. antroje pusėje ir XXI a. pradžioje, nuo Jugoslavijos Socialistinės federacinės respublikos susiformavimo ir dezintegracijos iki ir regiono valstybių siekio tapti ES narėmis.

2.1. Jugoslavizmo idėja

Jugoslavizmo idėjos ištakomis laikomas XIX a. (Vakarų Balkanuose tuo metu dominavo Austrijos - Vengrijos imperija) kuomet Bishopas Josipas Jurajus Strossmayeris tuometinės Tautininkų partijos lyderis ir Franjo Rački 1860 m. paskelbė straipsnį „Jugoslovjenstvo“, bei įkūrė Jugoslavų mokslo akademiją, kurios pirmininku tapo Franjo Rački. Jų pagrindinė deklaruojama idėja buvo pietų slavų vienijimasis ypač kultūriniame lygmenyje, kuomet bendrine kalba taptų serbų - kroatų kalba, o pagrindinės valstybės pietų slavų susivienijime būtų serbų ir kroatų tautos. Tačiau, anot Christopher Deliso (2009) pietų slavų sąjungai nebuvo lemta įvykti. Visų pirma dėl didžiulės ekonominės atskirties tarp pasiturinčios Slovėnijos ir skurdžiausių regionų - Kosovo ir Makedonijos. Antra, dėl religijų skirtumų, katalikiška Kroatija nuolat konfliktuodavo su serbų ortodoksais. (p. 19) Tačiau serbų lyderiai neprarado vilties centralizuoti pietines slavų tautas. 1921 m. Nacionalinė Asamblėja priėmė bendrą konstituciją paremtą prieškarinės Serbijos konstitucija. Dėl konstitucijos buvo balsuota demokratinuose rinkimuose, tačiau jos priėmimą lėmė, serbų kaip didžiausios etninės grupės balsai. Apskritai tarpukario Jugoslavijos karalystėje dominavo serbų lyderiai: 22 metus iš eilės dauguma ministrų kabineto narių ir ministras pirmininkas būdavo serbas, užsienio reikalų tarnybose bei valstybiniuose bankuose, ir kitose įstaigose dominavo serbų etninė grupė. Augant serbų nacionalinėms ambicijoms ir valdžios monopoliui, kroatų pasiūlymai dėl atsiskyrimo ar bent federalistinės santvarkos buvo ignoruojami. Visa tai išsirutuliojo į kroatų valstiečių partijos lyderio Stjepano Radičiaus nužudymą 1928 m. per parlamento sesiją. Šis įvykis pakirto bet kokią idėją apie kroatų ir serbų galimą bendradarbiavimą. Kita vertus, kroatai buvo tie, kurie labiausiai ir nukentėjo tarpukariu dėl XIX a. kroatų visuomenės veikėjų iškeltos *jugoslavizmo* idėjos. B. J. J. Strossmayerio idėja apie jungtinę pietų slavų valstybę, serbų ir kroatų bendradarbiavimą kuriant bendrą valstybę, ne Habsburgų imperijos sudėtyje, po mažu išsigimė į serbų nacionalistų

monopolizuotą pietų slavų tautų sąjungą, kuri byrėti ėmė tik XX a. dešimto dešimtmečio pradžioje.

2.2. Neutralioji Josipo Broz Tito Jugoslavija

Jugoslavizmo idėja ir toliau išliko aktuali į valdžią atėjus Josipui Broz Tito. Šis, kroatų kilmės, Jugoslavijos Partizanų lyderis Antrojo pasaulinio karo metais, siekė dar labiau centralizuoti šalį ir sukurti jugoslavišką tapatybę greta kitų Vakarų Balkanų šalių nacionalinių tapatybių. J. B. Tito 1946 m. buvusią Jugoslavijos karalystę pervadino į Jugoslavijos Socialistinę Federacinę Respubliką su sostine Belgradu, bei šešiomis ją sudarančiomis valstybėmis (Serbija, Slovėnija, Juodkalnija, Kroatija, Bosnija ir Hercegovina, Makedonija), bei dviem autonominėmis provincijomis: Kosovu ir Vojvodina (abi Serbijoje). Autonomijos sukurtos būtent Serbijos respublikoje, nes to metu vadovų tarpe buvo paplitęs suvokimas, kad kuo silpnesnė Serbija, tuo stipresnė Jugoslavija (Deliso, 2009, p. 22). J. B. Tito Komunistų partijos vykdytas jugoslavizmo projektas išties reikalavo kuo įvairesnės tautinės sudėties valdymo institucijų bei sukurti jugoslavišką vienybę neišskiriant vienos kurios nors šalies, todėl J. B. Tito „labai rūpestingai rinko etniškai įvairialypę komunistų partijos ir kariuomenės vadovybę.“ (Calvocoresi, 2001, p. 312). Tačiau realybėje, Serbija ir jos Komunistų partija vaidino didžiausią vaidmenį respublikoje. Belgradas diktavo sąlygas kaip kurti Jugoslavijos socialistinį modelį. Šis modelis, panašiai kaip ir SSRS komunizmas, buvo paremtas vienos partijos valdžia, ir J. B. Tito autoritetu, tačiau kitaip nei Sovietų Sąjungoje, Jugoslavijoje buvo atsisakyta kolektyvizacijos, ekonomika buvo pakankamai decentralizuota, pramonė kontroliuojama darbininkų tarybų. Nikita Chruščiovas SSRS vadovas 1963 m. Jugoslaviją apibrėžė ne tik kaip paprastą socialistinę valstybę, bet kaip pažangią socialistinę šalį, kuriai būdingas ne kalbėjimas apie darbininkų revoliuciją, bet realus socializmo kūrimas, todėl Jugoslavijos plėtra yra didelis indėlis į bendrą pasaulio revoliucinį darbininkų judėjimą. Tačiau iš tiesų Šaltojo karo metu, kuomet pasaulyje vyravo komunizmo ir kapitalizmo stovyklos, Jugoslavija negalėjo būti priskirta nei vienai iš jų. Tito socializmas buvo paremtas rinkos ekonomika bei griežta vienpartine sistema, o neutralumas Šaltojo karo laikotarpiu, padėjo ne tik susirasti naujų sąjungininkų, bet ir išlaikyti tiek ekonomiškai tiek politiškai naudingus santykius su vakarų demokratijomis, tiek ir su komunistinėmis valstybėmis. Tiesa, gniaužti vidinius neramumus šalies viduje, J. B. Tito sekėsi vis sunkiau. Etniniai konfliktai ir decentralizacijos idėjos tapo vis dažnesni. Jugoslaviškas tapatumas prarado pozicijas prieš nacionalinių valstybių tapatumą. Kadangi jugoslaviškas nacionalizmas prarado savo ideologinius svetus, komunistų partija tapo šalies vienijimo veiksnys. 1974 m. buvo priimta konstitucija, kuri įvardijo Jugoslaviją kaip federacinę respubliką, kuri kitiems jos dariniams suteikia sąlyginai laisvesnes veikimo sąlygas. Tačiau anot

profesoriaus Vojino Dimitrijevičiaus ši konstitucija yra kupina pseudo ideologijos, ir menko teisinio pagrindo, nes Jugoslavija faktiškai niekada nebuvo tikra federacija. Iki pat J. B. Tito mirties tai buvo unitarinė valstybė valdoma centralizuotos Komunistų partijos. Įtakingiausi jos nariai galėjo priiminėti sau palankius sprendimus neatsižvelgdami į konstituciją ir kitus veikiančius įstatymus. Etninių neramumų šalyje priežastimi, buvo galima laikyti ir tai, kad nei viena Jugoslavijos Socialistinės Federacinės Respublikos konstitucijų nenumatė institucinių mechanizmų, kurie užtikrintų demokratinio konsocializmo įgyvendinimą. (Akhavan, 1995, p.15) (siekis stabilizuoti demokratiją etniniu, tautiniu ar religiniu aspektu, segmentuotoje visuomenėje. Tam būtina didžioji koalicija, proporcingumas, abipusis veto, taip pat autonomijos suteikimo principas.)

2.3. Jugoslavijos nacionalizmai ir dezintegracija

Nepavykus konsoliduoti įvairiautės respublikos, po J. B. Tito mirties 1980 m. šalis tapo dar labiau segmentuota. Tiek tautiniu, etniniu, o ypač religiniu aspektu, kuomet šalyje buvo praktikuojamos trys religijos: islamas, katalikybė, stačiatikybė. Slobodanas Miloševićius tapęs šalies prezidentu, kitaip nei J.B. Tito, nebuvo linkęs tęsti prieš tai gyvavusios jugoslavizmo idėjos. Stiprėjant etninei ir religinei nesantaikai regione (slovėnai, kroatai, makedonai, Bosnijos musulmonai ir Kosovo albanai norėjo nepriklausomybės, Serbija ir Juodkalnija siekė likti respublikos sudėtyje) S. Miloševićius komunizmą pakeitė nacionalizmu, gindamas Serbijos nacionalines ambicijas regione. 1986 m. Serbijos Menų ir Mokslų akademija parengė serbų nacionalizmo planą, kuriame „pabrėžiama būtinybė sujungti serbus, nepaisant egzistuojančių ribų tarp respublikų, ir užtikrinti serbų dominavimą Kosovo krašte, kur didžiąją dalį gyventojų sudaro albanai“ (Dirgėla, 1998, p. 198). Todėl S. Miloševićius motyvuodamas bloka serbų tautinės mažumos padėtimi kituose regionuose „1989 m. panaikino Kosovo ir Voivodinos rajonų autonominį statusą.<...> drąsino serbus pasisakančius už serbų autonominį regioną Kroatijoje; atgaivino serbų pretenzijas į Bosnijos dalį“. (Calvocoressi, 2001, p. 315). Serbija buvo didžiausia regiono valstybė turinti virš 10 milijonų gyventojų, ir kontroliuojanti Jugoslavijos federalinę kariuomenę. Mažosios regiono valstybės, kartu su S. Miloševićiaus atėjimu, pajuto *Didžiosios Serbijos* kūrimo užuomazgas. Nenorėdamos tapti jos dalimi, 1991 m. Slovėnija ir Kroatija paskelbė nepriklausomybę. Belgrado įtaka Slovėnijos atžvilgiu buvo kur kas mažesnė, nei likusioms federacijos šalims. Slovėnija buvo gana homogeniška tautiniu atžvilgiu, kur kas geriau ekonomiškai išsivysčiusi už likusias federacijos dalis, taip pat stabilesnė politiškai. Kroatijai kitaip ne Slovėnijai atsiskyrimas buvo kur kas sunkesnis. Ji ne tik ribojosi su Serbija, serbai buvo viena didžiausių Kroatijos tautinių mažumų kuri telkėsi Slavonijoje ir Krajinoje. Be to Kroatija neturėjo valdžios, kuri galėtų kontroliuoti nepriklausomybę atgavusios šalies veiksmus. 1991 m.

Kroatijai paskelbus nepriklausomybę „buvo atmesta galimybė sukurti daugiatautę, daugiakonfesinę valstybę, o griežtai pasukta prie nacionalinės valstybės idealo.“(Dirgėla, 1998, p. 198). Kroatijos nepriklausomybės pripažinimas tarptautiniu mastu buvo ne tik sąlygotas Slovėnijos pavyzdžio bet ir siekiant išvengti konfliktų plitimo į Bosniją ir Hercegoviną. EB pastangos dalyvauti Jugoslavijos dezintegracijos procese, nuo pat pradžių buvo nesėkmingos. Ji neturėjo ne tik ginkluotųjų pajėgų, bendrų tikslų, bet ir Bendrijos narės skirtingai žiūrėjo į patį regioną. Prancūzija ir Didžioji Britanija siekė Vokietijos aktyvesnio dalyvavimo Kroatijos atsiskyrimo procese. Vokietija nerodė didelių interesų Kroatijos atžvilgiu, ir pasisakė tiek už Slovėnijos tiek už Kroatijos nepriklausomybę. Tuo tarpu EB arbitras (Prancūzijos atstovas) pareiškė „kad skubus Kroatijos pripažinimas neatitinka joje susiklosčiusios padėties. Kroatija nesiūlė garantijų serbų mažumai.“(Calvocoressi, 2001, p. 317). Tačiau šis argumentas neatitiko tarptautinės teisės nuostatų: jos istorijoje dar niekada nėra buvę, kad dėl tautinės mažumos pareiškimų, kuri sudaro 14 procentų šalies gyventojų, būtų sukliudyta siekti nepriklausomybės ir teisinio pripažinimo. Pagal galiojančius tarptautinės teisės principus, nebūtina, kad besikurianti valstybė turėtų griežtai apibrėžtą teritoriją, užtenka, kad egzistuotų saugi aplinka, kurioje politiškai organizuota tauta vykdytų veiksmingą valdymą, nepriklausomai nuo kitų valstybių, ir kad tas valdymas turėtų tęstinumą.(Meier, 1999, p. 232). Be to, anot Meierio (1999) tiek Slovėnija, tiek ir Kroatija buvo teisiškai lygiavertės pagal senąją Jugoslavijos konstituciją, abiem joms pripažindama valstybiškumą.

Praradusi Slovėniją ir Kroatiją, Jugoslavija nebeegzistavo kaip tarptautinės teisės subjektas. Be to JT 1991 m. jai paskelbė ginklų embargą, o 1992 m. tiek EB tiek JT Jugoslavijai pradėjo taikyti ekonomines sankcijas. Tuo metu S. Miloševićiui kur kas labiau rūpėjo Bosnijos klausimas, kuri 1992 m. surengė referendumą dėl nepriklausomybės. Iš karto po to sekė Belgrado atsakas, buvo pradėti karo veiksmai prieš nepriklausomybės siekiančią šalį. Situacija Bosnijoje buvo sudėtinga dar ir todėl, kad joje gyveno trys etninės grupės: Bosnijos serbai, kroatai ir bosniakai. Patys kroatai ir serbai į karą nesikišo, tačiau rėmė Bosnijoje veikiančias sukurintas ir nusikalstamas grupuotes, aprūpindami jas ginklais ir teikdami ekonominę paramą. Tarptautinių organizacijų bandymas suvaldyti krizę taip pat buvo nesėkmingas. Pažymėtinas EB bandymas siųsti savo stebėtojus į karo ištiktą regioną. Anot Finlano (2004), EB siuntė aukšto rango diplomatus, pavyzdžiui Lordą Carringtoną, o vėliau Lordą Oweną stebėti ir spręsti krizės. Lordo Oweno ir Cyrus Vance (JT) 1992 m. buvo pasiūlytas planas kaip nutraukti karo veiksmus Bosnijoje ir Hercegovinoje, dar vadinamas Vance Oweno taikos planu. Pagrindiniai plano punktai skelbė apie Bosnijos suskirstymą į dešimt sektorių pagal etninių grupių gyvenamas sienas, valstybės kontrolė padalinama tarp visų dalių. Pagal šį planą serbai buvo verčiami grąžinti 25 procentus okupuotos teritorijos, tačiau didžiausia tarptautinės diplomatijos bėda šioje

situacijoje buvo, kad su agresoriais (serbais), kurie išprovokavo Bosnijos Hercegovinos karą buvo deramasi kaip su lygiaverčiais partneriais, bet ne kaip su nusikaltėliais atsakingais už karo veiksmų vykdymą. Finlano (2004) teigimu, Vance Oweno taiko planas ne tik, kad neįvedė taikos regione, bet dar labiau suskaldė Bosnijoje ir Hercegovinoje gyvenusias etnines grupes. Planu liko patenkinti, tik kroatai, nes jis iš dalies išpildė jų lūkesčius, tuo tarpu serbai prarado dalį savo užkariautos Bosnijos ir Hercegovinos teritorijos, o patys bosniakai, padalijus valstybę į sektorius prarado savo kuriamos valstybės kontrolę. JT Taikos palaikymo operacijos, ar EB bandymai stabilizuoti padėtį regione naudos nedavė. NATO intervencija, ir jos oro pajėgų antskrydžių kampanija 1995 m. lėmė Deitono taikos susitarimo pasirašymą, kuriuo buvo baigtas karas Bosnijoje ir Hercegovinoje. Taigi, nepriklausomybę paskelbus Slovėnijai, Kroatijai, Makedonijai, Bosnijai ir Hercegovinai, kartu su Serbija bendroje valstybėje likti sutiko tik Juodkalnija „Serbija ir Juodkalnija, kaip lygiateisės respublikos, priimdamos naują Konstituciją, sudarė naują valstybę, pavadintą Jugoslavijos Federacine Respublika“. (Vadapalas, 2006, p. 220)

2.4. Kova dėl Kosovo

Nuslopinus konfliktą Bosnijoje ir Hercegovinoje 1995 m. ir nenorint kurstyti naujų konfliktų regione 1996 m. buvo patvirtintas Jugoslavijos vientisumas su jai priklausančiais dalimis – Kosovu. Šis autonominis vienetas, kitaip, nei kitos buvusios Jugoslavijos valstybės, Serbijai buvo reikšmingas istoriniu atžvilgiu, Kosove stovėjo daugybė serbų architektūrinių paminklų, ši dalis laikoma Serbijos valstybės atsiradimo vieta. Kosovas 1974 m. buvo gavęs autonomijos teises, tačiau į valdžią atėjus S. Miloševićiui šios teisės 1989 m. buvo panaikintos. Iš pradžių tarptautinė bendruomenė deklaravusi, kad Kosovas nėra pasirengęs grįžti prie 1974 m. Konstitucijos jam suteiktų autonomijos teisių, juo labiau siekti nepriklausomos valstybės statuso, kiek vėliau matydama S. Miloševićiaus karinių dalinių dislokavimą Kosove, ir bijodama Bosnijos Hercegovinos karo pasikartojimo, ėmėsi atsakomųjų veiksmų. ES po nesėkmės valdant karą Bosnijoje, pagrindiniu savo sąjungininku pasirinko NATO. Kosovo išsilaisvinimo armijai (KIA) ėmus kontroliuoti apie pusę provincijos teritorijos ir S. Miloševićiui pradėjus vykdyti etninius valymus 1998 m. buvo sušauktos Rambouillet taikos derybos. Jomis buvo siekiama priversti serbus ir albanus suteikti Kosovui savivaldą. Iš esmės šios derybos žlugo, dėl S. Miloševićiaus atsisakymo leisti NATO pajėgoms dislokuoti savo būrius Kosove ir kontroliuoti šį procesą. Nepavykus taikos deryboms 1999 m. NATO pradėjo savo intervenciją į Kosovą. Iš esmės tai buvo NATO karinio bloko intervencija prieš valstybę, dar kitaip „humaniška intervencija“, kuri buvo nukreipta prieš S. Miloševićiaus skriaudžiamus Kosovo albanus. Pagal tarptautinės teisės principus karinės jėgos panaudojimas už valstybės ribų galimas tik dviem atvejais „Saugumo Taryba gali priimti rezoliuciją, kuria leidžia jėgos panaudojimą remiantis JT

Chartijos VII skyriumi. Kita įmanoma išimtis iš jėgos nenaudojimo principo yra teisės į savigną įgyvendinimas. <...> nebuvo nustatyta, kad Jugoslavija būtų ketinusi atakuoti kurią nors iš NATO valstybių. Kosovas nebuvo valstybė, o tai yra pagrindinis reikalavimas pagal tarptautinę teisę". (Ablačinskaitė, 2007, p. 46) Taigi, nebuvo priimta rezoliucija pateisinanti jėgos panaudojimą regione, NATO valstybėms negaliojo savignos principas, galų gale Kosovas nebuvo suvereni valstybė, tai reiškia, kad NATO karinis blokas kišosi į Jugoslavijos Federacinės respublikos vietinius konfliktus. Iki šiol nėra išaiškinta ar NATO intervencija į Kosovo konfliktą buvo teisėta. Kita vertus yra dar ir moralinis imperatyvas, kuriuo remiantis intervencija yra pateisinama siekiant apginti žmogaus teises. Tuo tarpu siekiant apginti žmogaus teises Kosove, NATO kariuomenė buvo įvesta, ne tik į patį Kosovą, bet ir į Serbijos teritoriją. Iki pat NATO įsiveržimo serbai buvo paplitę praktiškai visoje Kosovo teritorijoje. Traukiantis serbų kariams, Kosovą paliko ir civiliai serbų gyventojai. Siekiant užkirsti kelią serbų grįžimui buvo sukurtos etniškai švarios albanų teritorijos. Serbija buvo laikoma didžiausia agresore regione ir būtent ji labiausiai nukentėjo per 1999 m. NATO bombardavimus. Kosovo nepriklausomybę, paskelbtą 2008 m. jau yra pripažinusios apie 90 valstybių, tačiau Serbija iki šiol atmeta Kosovo nepriklausomybės pripažinimą. Tai yra vienas rimčiausių klausimų, trukdančių normalizuoti Serbijos ir ES bendradarbiavimą narystės atžvilgiu. Tiesa, spaudžiama tarptautinės bendruomenės Serbija ir Kosovas 2011 m. pradėjo politinį dialogą dėl bendradarbiavimo ir santykių gerinimo, tačiau kol kas rezultatų tai nedavė. Kaip pastebi, A. Hudson (2010), per dešimt S. Miloševićiaus valdymo metų (žodžio laisvės ir laisvo judėjimo apribojimas, ekonominis nuosmukis, tarptautinės visuomenės agresija), serbai įgijo *aukos mentalitetą*, kuris aktualus ir šiai dienai, ypač kai yra paliečiamas Kosovo klausimas. Serbams išlieka būdinga nuostata, kad pradėdant mūsų Juodųjų strazdų lauke (prieš Osmanų imperiją), vėliau vykusiu priešinimusi Habsburgų dinastijai, ir nuolatinės kovos XX a. už Jugoslavijos vienybę, yra serbų kova už Vakarų Balkanų regiono nepriklausomybę nuo užsienio agresorių. Taigi pradėjus byrėti Jugoslavijai, serbai jautė nuoskaudą dėl politinės neteisybės. Žlugus Jugoslavijai, serbai savo tapatybę glaudžiai susiejo su Ortodoksų bažnyčia. Bažnyčia kartu su politikais agituodama prieš Kosovo nepriklausomybę, Kosovo mūšį iškelia iki „šventumo“ dimensijos, o Kosovo valstybę laiko šventa serbų žeme. Dar daugiau, Kosovas tapo bendru visos tautos reikalu, kuris stipriai konkuruoja su galimybe Serbijai tapti ES nare.

Dešimto dešimtmečio pradžioje kuomet griuvo Berlyno siena ir komunistiniai režimai, o vakarų Europos valstybės spartino integracijos procesus, Vakarų Balkanų regione prasidėjo vieni didžiausių neramumų XX a. istorijoje. Jugoslavijos karai buvo didžiausias konfliktas po Antrojo pasaulinio karo. Jų metu žuvo apie ketvirtis milijono žmonių. Anot A. Finlano (2004) vienas keisčiausių aspektų Jugoslavijos iširimo istorijoje buvo dalyvių gausa

dalyvavusių kare. Paprastai karai apima dvi konfliktuojančias puses, tačiau Vakarų Balkanų atvejų jų buvo net trylika (Bosnijos kroatai, Bosnijos musulmonai, Bosnijos serbai, kroatai, Kroatijos serbai, Kosovo gyventojai, makedonai, juodkalniečiai, Vojvodinos gyventojai, NATO, JT). Taip pat samdiniai ir įvairios nusikalstamos grupuotės. Tai ypač paskatino situacijos sudėtingumą. Tarptautinė bendruomenė suvaldžiusi etninius susirėmimus regione, ir toliau rodo iniciatyvą Vakarų Balkanų stabilizacijos procese. Regiono šalys, siekdamos ekonominės gerovės ir saugumo, pačios pateikė narystės prašymus. Toliau darbe bus nagrinėjamas Serbijos – labiausiai Balkanų karų metu nukentėjusios valstybės, ir tuo pačiu pagrindinės regiono agresorės siekis ir galimybės integruotis į ES.

Serbija: transformacija ir integracijos į ES siekiai. Santykiai su ES

2000 metai ypatingi visam Vakarų Balkanų regionui. 2000 m. S. Miloševićiui pralaimėjus prezidento rinkimus, jo vietą užėmė Vojislavas Koštunica. Tų pačių metų gruodžio mėnesį parlamento rinkimus laimėjo opozicinė Serbijos demokratinė koalicija (SDK). Taip pat 2000 m. Feiroje susirinkusi Europos Vadovų Taryba (EVT) nusprendė, kad Vakarų Balkanų šalys yra tinkamos tapti potencialiomis kandidatėmis į ES.

Po daugiau nei dešimtmetį trukusių karų, ekonominės vakarų valstybių blokados, įsigalėjusios šešėlinės ekonomikos, ir nuolat augančios valstybės skolos, Serbija pasirinko provakarietišką kelią. Buvo ryžtasi ekonominiams ir politiniams pokyčiams: planinę ekonomiką keitė rinkos ekonomika, komunistinį režimą – demokratija. Pereidama iš komunistinės santvarkos į demokratinę, Serbija privalėjo ne tik kurti naujas politines ar ekonomines institucijas. Politinė transformacija įtraukė ir tokias sąlygas kaip politikos liberalizavimas, laisvi ir demokratiški rinkimai, vienpartinės sistemos panaikinimas ir liberalios bei demokratinės visuomenės kūrimas. Rinkos ekonomikos kūrimas, remiantis klasikine rinkos ekonomikos apibrėžimais, Serbijai išskėlė šiuos uždavinius: makroekonomikos stabilizavimas, tam, kad sumažinti infliaciją ir skolos našta. Antra, ekonominės veiklos, tai yra kainų, prekybos liberalizavimas. Trečia viešojo sektoriaus mažinimas, privatizuojant ir restruktūrizuojant valstybės valdomas įmones. Ir taip pat naujų teisių ir įstatymų sukūrimas, pvz. nuosavybės teisės, įmonių teisės, mokesčių reguliavimas ir pan. (Bitzenis, 2009, p. 7). Be vidaus reformų, Serbijos užsienio politikoje ir toliau svarbus išliko Kosovo klausimas, santykiai su Rusija, o po S. Miloševićiaus nuvertimo ir siekis tapti ES nare. 2004 m. Serbijos parlamentas priėmė rezoliuciją dėl Serbijos prisijungimo prie ES. Po metų priimta Nacionalinė strategija dėl Serbijos ir Juodkalnijos integracijos į ES. Tačiau reikia nepamiršti, kad tuo metu Serbijai laikytis vakarų kurso trukdė Kosovo klausimas, kuris aktyviai siekė nepriklausomybės ir šį siekį palaikė vakarų valstybės, tuo tarpu Rusija vėl gi buvo Serbijos pusėje. Šiuo laikotarpiu kaip tik vyko Serbijos prezidento rinkimai, kuriuose kandidatavo Tomislavas Nikoličius (naudodamasis proga dėl Kosovo klausimo) siūlė prorusišką šalies užsienio politikos kryptį, o jo priešininkas Borisas Tadičius - provakarietišką. Rinkimus laimėjo B. Tadičius. Po ketverių metų vykusiuose parlamento rinkimuose Serbija pasirinko B. Tadičiaus vadovaujamą provakarietišką koaliciją „Už europietišką Serbiją“. Jos kadencijos metu 2008 m. buvo pasirašyta Stabilizacijos ir Asociacijos sutartis (SAP), kurioje numatytas procesas, padėsiantis Vakarų Balkanų šalims tapti ES narėmis. Šis procesas plačiau aptariamas kitame poskyryje.

3.1. Stabilizacijos ir asociacijos procesas: reikalavimai ir jų įgyvendinimas

Nors, kaip jau ir minėta Stabilizacijos ir Asociacijos sutartis tarp Serbijos ir ES pasirašyta tik 2008 metais, šalis šiame procese pradėjo dalyvauti jau nuo 1999 m. Kaip nurodo oficialus ES internetinis puslapis „Stabilizacijos ir asociacijos procesas ne vien apėmė specialius regioninius reikalavimus dėl politinio ir ekonomikos stabilumo bei regionų bendradarbiavimo, bet ir pamažu įtraukė ES plėtros proceso priemones, skirtas priartinti regiono šalis prie Europos Sąjungos“. Pirmajame skyriuje buvo pabrėžta, kad Stabilizacijos ir Asociacijos sutartis buvo išskirtinai taikoma Vakarų Balkanų valstybėms siekiant užtikrinti stabilumą ir saugumą regione. Pagrindiniai programos principai buvo politinė stabilizacija ir perėjimas į rinkos ekonomiką, regioninio bendradarbiavimo skatinimas, buvusios Jugoslavijos bendradarbiavimas su tarptautiniu Baudžiamuoju Tribunalu, narystė ES. Dalyvaudama Stabilizacijos ir Asociacijos procese Serbija buvo priversta siekti reformų institucijų ir žmogaus teisių saugojimo srityse. Įgyvendindama ir inkorporuodama ES teisę Serbija iš ES gavo atitinkamų lengvatų: 2009 metais pasirašyta Vizų liberalizavimo sutartis (užtikrinanti jos piliečių laisvą judėjimą ES valstybėse), bei laikinoji sutartis dėl prekybos ir su prekyba susijusių klausimų. Taigi Stabilizacijos ir Asociacijos sutartimi tarp Serbijos ir ES buvo sukurta tarpusavio priklausomybė, dėl kurios ES įgalino Serbiją priimti jos teises nuostatas mainais į galimybę naudotis ES valstybių šalių teisėmis, su perspektyva ateityje tapti ES nare. Pasirašius Stabilizacijos ir Asociacijos sutartį ir ją ratifikavus kitoms ES narėms, Serbijai 2012 m. buvo suteiktas ES kandidatės statusas.

Stabilizacijos ir Asociacijos procesas tarp Serbijos ir ES nebuvo sklandus. Dalyvaudama šiame procese Serbija ypatingas iniciatyvas rodė regioniniame bendradarbiavime, santykių gerinime su Kroatija, taip pat 2010 m. Serbijos asamblėja priėmė rezoliuciją dėl Bosnijos genocido vykdyto Bosnijos serbų Srebrenicoje, pabrėždama, kad smerkia šį nusikaltimą. Serbija buvo viena iš lyderių vykdant projektą, kuriuo buvo siekiama stipresnio bendradarbiavimo tarp Vakarų Balkanų valstybių teisminių institucijų ir policijos kovojant su nusikalstamumu ir korupcija. Regioninis bendradarbiavimas buvo išskirtas kaip vienas svarbiausių Stabilizacijos ir asociacijos proceso punktų. CARDS regioninėje strategijoje buvo teigiama, kad „regionų bendradarbiavimo modelis iš esmės yra pačios ES filosofijos tęsia, stipresnis bendradarbiavimas su kaimyninėmis šalimis yra nacionalinio ir regioninio stabilumo ir augimo garantas, ir kad toks bendradarbiavimas tarnauja visų šalių abipusiems interesams.“(Anastasakis, Bojicic-Dzelilovic 2002, p.16). ES Komisija, 2002 m. savo pirmajame metiniame pranešime dėl Asociacijos ir Stabilizacijos proceso teigė, kad „integracija į ES yra įmanoma tik tuo atveju, jei narystės siekiančios šalys, įrodys, kad jos nori ir gali bendradarbiauti su savo kaimynais, taip kaip priimta ES narėse.“(Anastasakis, Bojicic-Dzelilovic 2002, p. 19-20). Nepaisant oficialios ES nuomonės dėl regionalizmo svarbos, ir Serbijos aktyvumo

regionalizmo politikoje, šalis vis tiek buvo viena paskutiniųjų pasirašiusių Stabilizacijos ir Asociacijos sutartį su ES ir gavusi ES kandidatės statusą. Jovanas Teokorevičius (2011) išskiria tris pagrindines priežastis lėmusias neveiksmingas derybas tarp Serbijos ir ES. Visų pirma po S. Miloševićiaus komunistinio režimo pabaigos, Serbijos valdžia buvo susikoncentravusi į valstybės ir tautos kūrimą. Net ir pasibaigus kariniams susirėmimams, nebuvo lengva atkurti post konfliktinę visuomenę ir valstybę, nustatyti radikalias politines ir ekonomines reformas, dalyvauti ES integracijos projekte, bei turbūt svarbiausias dalykas- kovoti su Juodkalnijos ir Kosovo siekiu atsiskirti nuo Serbijos. Nors Belgradas iš tiesų ir buvo nepriklausomas vykdydamas savo vidaus politiką, iš tiesų ES intensyviai stebėjo visą demokratizacijos procesą. Baigusi derybas dėl Juodkalnijos atsiskyrimo (2006 m), Serbija privalėjo jėgas skirti Kosovo atsiskyrimo klausimui. Nenoras pripažinti Kosovo nepriklausomybės ir sąmoningas derybų vilkinimas, pristabdė Serbijos ir ES derybas ES narystės klausimu. Be to be aiškių sienų ir dėl to iš dalies nebaigtos valstybės statusą turėjusi Serbija, neatitiko ES keliamų reikalavimų, ir negalėjo toliau siekti ES kandidatės statuso. Antroji priežastis anot J. Teokorevičiaus, lėmusi Serbijos atsilikimą integracijos procese, buvo neryžtingos pastangos suimti karo nusikaltimais įtariamus asmenis ir atiduoti juos Tarptautiniam baudžiamajam tribunolui Buvusiai Jugoslavijai (TBTJ). Nors Serbija ir buvo ta valstybė, kuri Hagos TBTJ pristatė daugiausia asmenų kaltintų karo nusikaltimais, tačiau kol nebuvo pristatyti visi nusikaltėliai, ES ši argumentą naudojo kaip vieną svarbiausių kliudančių Serbijai tapti ES nare. Dėl šios priežasties, 2006 m netgi buvo sustabdytos derybos dėl Stabilizacijos ir Asociacijos sutarties pasirašymo tarp Serbijos ir ES. Pati ES pagrinde rėmėsi nuolatinėmis TBTJ prokuroro ataskaitomis, kuriose buvo pateikta Serbijos pažanga bendradarbiaujant, tiriant ir išduodant karo nusikaltėlius. Jei kai kurie iš reikalavimų nebuvo įvykdyti, jie būdavo perkeliama į kitą narystės derybų etapą. Tokiu būdu Briuselis ne tik kad nenutraukdavo derybų dėl integracijos proceso, bet ir tuo pačiu sudarydavo politinę terpę toliau dirbti šioje srityje. Taigi vienu metu buvo žadama narystė ES, bet kartu ir pateikiami grasinimai sustabdyti procesą dėl narystės, jei nebus vykdomos ES sąlygos. Tokia ES politika Stabilizacijos ir Asociacijos procese Serbijai, davė rezultatų. Po Stabilizacijos ir Asociacijos sutarties pasirašymo 2008 m. Serbijos aktyvumas bendradarbiaujant su TBTJ stipriai padidėjo. Tai pažymėta ir 2011 m. EK nuomonėje dėl Serbijos prašymo tapti Europos Sąjungoje nare:

„Serbija iš esmės vykdo stabilizacijos ir asociacijos proceso sąlygas. Nuo 2008 m. smarkiai pagerėjo bendradarbiavimas su Tarptautiniu baudžiamuoju tribunolu buvusiąjai Jugoslavijai ir

dabar bendradarbiavimo lygis yra visiškai patenkinamas; geriausi to pavyzdžiai – 2008 m. įvykęs Radovano Karadžičiaus, 2011 m. Ratko Mladičiaus ir Gorano Hadžičiaus suėmimas ir perdavimas Hagos tribunolui. Serbija įsipareigojusi tęsti šį bendradarbiavimą tuo pačiu lygmeniu. “(p. 7-8)

Tačiau nepaisant pakankamai sėkmingo Stabilizacijos ir Asociacijos proceso sąlygų įgyvendinimo anksčiau minėtose srityse, anot J. Teokorevičiaus, trečioji priežastis kliudžiusi Serbijai kuo greičiau tapti šalimi kandidate tai – strategijos ir bendros nuomonės neturėjimas, kuris leistų integracinius klausimus padaryti svarbiausiais šalies politinėje darbotvarkėje. Bendros nuomonės neturėjimas šalies viduje, ypač išryškėjo tik pasirašius Stabilizacijos ir Asociacijos sutartį, ji buvo įvardinta kaip *išdavystės aktas*. Tačiau piliečių skaičius remiančių ES integraciją išaugo. Anot tuometinės Europos Judėjimo Serbijoje projektų koordinatorės Bojanos Popovič daugiau nei 50 procentų apklaustųjų 2008 m. teigė jog Stabilizacijos ir Asociacijos sutarties pasirašymas ir ES integracija bus teigiama tiek Serbijos ateičiai, tiek ekonomikai, tiek kiekvienam asmeniui.

Svarbu pabrėžti, kad pačioje Stabilizacijos ir Asociacijos proceso pradžioje, šalis buvo kur kas vieningesnė ir pozityvesnė ES integracijos klausimu. Tačiau jo eigoje, tiek valdžia tiek visuomenė, ėmė kelti klausimą ar Serbija apskritai galėtų turėti alternatyvą ES. Tam įtakos turėjo Stabilizacijos ir Asociacijos proceso metu Serbijai iškeltos sąlygos, tiek dėl karo nusikaltėlių išdavimo TBTJ, tiek dėl reikalavimų pripažinti Kosovo nepriklausomybę. ES reikalavo karo nusikaltimų pasmerkimo ir viešo kaimyninių valstybių atsiprašymo. Be to nacionalistų buvo aktyviai eskaluojamas 1999 m. Serbijos bombardavimas, kurio viena iš kaltininkų buvo ES. Tiek valdžios atstovai, tiek visuomenė tai traktavo kaip nacionalinį pažeminimą ir kad siekis tapti ES nare užima per dideles laiko ir nacionalinių interesų sąnaudas.

3.2. ES paramos programos Serbijai

Siekdama padėti vakarų Balkanų šalims dalyvauti Stabilizacijos ir Asociacijos procese, ES joms teikė paramą pagal CARDS (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation) programą. Ši finansinė parama regionui buvo teikiama nuo 2000 m. ir per šešis metus buvo skirta 4,6 bilijono eurų. EK duomenimis vien Serbijai per 2001-2006 m. periodą buvo skirta 1045 mln. EUR paramos, o apskritai per visą ligšiolinį paramos skyrimo laikotarpį 2001-2012 m, skirta daugiau nei 2 mlrd. EUR dotacijų ir 5,8 mlrd. EUR lengvatinių paskolų. CARDS programa buvo vykdoma iki 2007 metų ir jos metu didžiausios lėšos buvo skiriamos vidaus reikalų ir teisingumo institucijų stiprinimui. Tačiau parama buvo teikiama ir

nemažai kitų sričių. Kaip nurodo ES oficiali svetainė šios programos metu parama buvo teikiama ir šioms sritims:

- *regiono atstatymui;*
- *regiono stabilizavimui;*
- *pagalba pabėgėliams ir perkeltųjų asmenų grąžinimui;*
- *parama demokratijai, teisei, žmogaus ir mažumų teisėms, pilietinei visuomenei, nepriklausomai žiniasklaidai ir kovai su organizuotu nusikalstamumu;*
- *darnios į rinką orientuotos ekonomikos plėtrai;*
- *skurdo mažinimui, lyčių lygybei, švietimui ir mokymui, aplinkos sutvarkymui;*
- *parama regioniniam, tarpvalstybiniam, ir tarpregioniniam bendradarbiavimui tarp paramą gaunančių šalių ir ES ir tarp kitų regiono valstybių.*

Programos administravimu užsiėmė EK, tiek iš savo būstinės Briuselyje, tiek paskirdama nacionalines delegacijas pačiose paramą gaunančiose valstybėse. Serbijos atveju vietiniu lygmeniu paramai administruoti buvo sukurta Europos rekonstrukcijos agentūra (ERA). Oficialiame EK tinklalapyje nurodoma, kad CARDS programos pačioje pradžioje gautos lėšos (2001 m.) visų pirma buvo skiriamos Serbijos atstatymui po karo: didžiulės lėšos buvo panaudotos dujų ir elektros importui, gyventojų aprūpinimui vaistais ir maisto prekėmis. Jau 2002 m. CARDS programos lėšos buvo skirtos ilgalaikėms investicijoms, tokioms kaip ekonominė plėtra, mažų ir vidutinių įmonių paramai, teisinės valstybės kūrimui. 2003 metais, dėmesys sutelktas viešiesiems finansams, teisingumo ir vidaus reikalams, administracinio decentralizavimo procesui. Buvo siekiama padėti Serbijai standartizuoti savo įstatymus, kurie atitiktų ES teisę. 2004 m. parama buvo skiriama pritraukti užsienio kapitalą, ir pirmą kartą iškeltas klausimas dėl pabėgėlių ir iškeldintų žmonių integracijos į Serbijos visuomenę. 2005 ir 2006 m. parama skirta tokioms programoms, kurios padėtų labiausiai pažeidžiamoms grupėms. Taip pat dėmesys skirtas konkurencijos ir vartotojų teisių gynimo organizacijų kūrimui ir konkurencingos ekonomikos plėtrai, kad būtų pritraukti vidaus ir užsienio investuotojai. Apskritai, CARDS teikiamos paramos įsisavinimas Serbijoje, buvo ganėtinai skirtingas atskiruose sektoriuose ir bendrai vertinamas patenkinamai. Anot Ivano Knezevičiaus (2010) ypač nesėkmingas lėšų pasisavinimas būdingas pačioje CARDS programos pradžioje, kuomet strigo strateginių plėtros projektų kūrimas, platūs užmojai ir laiko ar pinigų trūkumas jiems įgyvendinti, institucijų bendradarbiavimo nebuvimas. (p. 7)

ES teikusi paramą po karo nukentėjusiai Serbijai pagal CARDS programą, ją 2007 m. pakeitė į IPA programą (Instrument for pre-accession assistance) dar kitaip pasirengimo stojimui į ES programa. Naujoji programa pakeitė iki tol buvusias paramos fondus

kaip PHARE, ISPA ir SAPARD. Kitaip nei CARDS programą, IPA programą buvo skirta administruoti ne ERA, o Serbijos vyriausybei ir ES delegacijai Belgrade. Kaip nurodo ES delegacijos dėl Serbijos narystės į ES, IPA programos lėšos gali būti panaudotos šiais būdais:

- Techninei paramai gauti, kuri paprastai apima ekspertų dalyvavimą. Tai konsultantai, kurie teikia paslaugas Serbijos institucijoms, pvz. Padeda Serbų Klientų apsaugos departamentui parengti projektų dokumentaciją, plėtoti strategijas, vykdyti mokymus ir kt.
- Remiant porinius (Twinning) projektus, kuomet vietos (Serbijos) institucijos bendradarbiauja su panašiomis ES narės institucijomis siekdamos įgyvendinti projektus, dalintis žiniomis bei patirtimi ir teikti pagalbą įgyvendinant ES acquis.
- Per investicinius projektus, daugiausia įrangos pirkimus ir įgyvendinant finansinius susitarimus su kitomis finansinėmis institucijomis.
- Per dotacijas: siekiant finansuoti specialius projektus, kuriuose dalyvauja pilietinė visuomenė, vietos savivaldos, agentūros ir t.t.

Kaip nurodo ES delegacijos dėl Serbijos narystės į ES puslapis, 2007-2012 laikotarpiu Serbijai buvo skirtas 1.1 bilijonas eurų. IPA programą sudaro penki paramos skyriai. Serbija iki pat 2012 m. kaip potenciali šalis kandidatė paramą gavo tik iš pirmų dviejų skyrių:

- Pereinamojo laikotarpio pagalba ir institucijų kūrimui
- Regioniniam ir tarpvalstybiniam bendradarbiavimui, teisės aktų derinimui su *acquis communautaire*, visų pirma tais atvejais, ypač kiek tai lietė bendrus Serbijos ir ES interesus.

Serbijai, 2012 m gavus šalies kandidatės statusą IPA parama Serbijai buvo išplėsta iki penkių skyrių:

- Regioninei plėtrai
- Kaimo plėtrai
- Žmogiškųjų išteklių plėtrai

Tačiau lėšų pasisavinimas nebūtinai vyksta sklandžiai ir nesugebėjimas administruoti gaunamų lėšų gali sukelti skaudžius padarinius ateityje. Pasak Biljanos Rakič ir Sašos Obradovičiaus (2010) pagrindinės grėsmės Serbijai pasisavinant ES paramą - gerų projektų pagal ES standartus trūkumas, todėl dalis pinigų taip ir lieka nepasisavinta. Antra iš priežasčių – makroekonominio valdymo problemos, kuomet didelės pinigų įplaukos gali sukelti aukštą infliaciją, valiutų kursų svyravimus ir pan. Tiesa, ES, siekdama išvengti tokios galimybės nustatė didžiausią sumą paramos, kurią gali gauti šalis- parama neturi viršyti daugiau nei 4 % šalies BVP per metus. Kita problema būtų jei šalis gautų lėšas netinkamam projektui, ir dėl bendro finansavimo taisyklės šalies biudžetui grėstų deficitas. (p. 548-549)

Todėl viena svarbiausių užduočių Serbijai įsisavinant ES paramą buvo ir tebėra sukurti nepriklausomų institucijų sistemą ir kontrolės priemones, kurios užtikrintų skaidrų ir efektyvų skiriamų lėšų panaudojimą. Decentralizuotos valdymo sistemos kūrimas reikalingas ne tik tikslingam paramos paskirstymui, bet ir tam, kad įrodytų Serbijos pasirengimą tapti ES nare, nes ja tapusi šalis turės sugebėti pasisavinti paramą iš ES struktūrinių ir Sanglaudos fondų. Todėl tiek CARDS, IPA ir kitos ES paramos programos Serbijai skirtos ne tik ekonominės gerovės kūrimui, pačios ES stabilumo ir saugumo užtikrinimui, bet ir Serbijos savarankiškumui ugdyti, kuomet tapusi ES nare, ji turės konkuruoti su valstybėmis narėmis teikiant paraiškas paramai gauti.

3.3. Serbijos ekonomika

Kopenhagos kriterijuose rinkos ekonomika ir šalies konkurencingumas buvo vieni pagrindinių punktų šalims siekiančioms narystės ES. Tam tikslui pasiekti ES teikė paramą visoms Vakarų Balkanų šalims norinčioms prisijungti prie ES jau nuo 2000 m. pagal IPA, CARDS, PHARE, SAPARD ir kt. programas. Serbija 2000 metų gruodį atnaujino savo narystę Tarptautiniame valiutos fonde (TVF), vėl prisijungė prie Tarptautinio rekonstrukcijos ir plėtros banko (TRPB) ir Europos rekonstrukcijos ir plėtros banko (ERPB). Šalis liberalizavo prekybą ir restruktūrizavo įmones. Serbijai kaip pereinamosios ekonomikos šaliai, išgyvenusiai 1999 m. NATO bombardavimus ir tarptautines ekonomines sankcijas S. Miloševićiaus valdymo metu, ES teikiama parama, iki pat 2008 m. teigiamai veikė šalies ūkį. Serbijos ekonomikos augimas iki pat 2008 m. pasaulinės ekonominės krizės siekė 5-6 procentus per metus, toks BVP augimas buvo paremtas didžiule vidaus paklausa, ir nuolatinio skolinimusi iš užsienio. Kaip teigia Petaras Veselinovičius ir Daliboras Miletičius (2011) ekonominis augimas buvo pasiektas dėl paslaugų sektoriaus išaugimo (transportas ir telekomunikacijos, didmeninė ir mažmeninė prekyba, ir finansinės paslaugos) ir tuo pačiu metu pramoninės gamybos sumažinimo. (p.156) Taigi paslaugų sektorius tapo dominuojančiu ir lemiamu sektoriumi BVP augimo metu. Anot autorių mažėjantis pramonės sektoriaus įnašas formuojant BVP Serbijoje nevyko pagal ta patį scenarijų, kuris yra būdingas išsivysčiusioms šalims. Pramonės sektoriaus nykimas buvo ilgai trukusios krizės ir nevykusio pramonės vystymo pasekmė. Nors paslaugų sektoriaus plėtra padėjo ilgą laiką išlaikyti teigiamą BVP, tačiau tai nėra ilgalaikis ekonominis modelis, kuriuo galėtų remtis šalis, kurioje eksportas sudaro vos 20 % BVP. Žemiau esančioje 1.lentelėje pateiktas Serbijos BVP augimas iki 2008 m. pasaulinės krizės ir po to.

1. Lentelė. Serbijos ekonomikos BVP augimas 2001 – 2010

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
BVP, realus augimas (%)	5,3	4,3	2,5	9,3	5,4	3,6	5,4	3,8	- 3,5	1,8

Šaltinis: Veselinovič, Miletič, 2011, p. 155.

Tarp visų vakarų Balkanų valstybių 2008-2009 m. patyrusių ekonominę krizę, Serbija buvo viena tų, kuriai sunkiausiai sekėsi su ja tvarkytis. Serbijoje, kurioje iki tol vidaus paklausos augimo greitis buvo didesnis nei BVP augimas, dideli privatizacijos tempai ir žemi eksporto rodikliai bei nuolatinis skolinimas iš užsienio, infliacija ir nedarbas, ekonominės krizės metu vyriausybę priverti ieškoti naujo ekonominio modelio, kuris galėtų padėti ją įveikti.

Anot Jovano Teokarevičiaus (2011) ekonominės krizės metu sumažėjus užsienio investicijoms ir užsienio prekybai, bei esant deficitiniam biudžetui, privertė vyriausybę skolintis. Dėl to šalis tapo dar labiau įsiskolinusi užsienio finansinėms organizacijoms (kiekvienas pilietis tuo metu buvo skolingas 1900 eurų) (p.61). Vis didėjanti infliacija ir dinaro nuvertėjimas pasak J. Teokarevičiaus nebuvo didžiausia grėsmė Serbijai. Kur kas labiau bauginantys nuosmukio požymiai buvo vis didėjantis nedarbas. Per dvejus metus (2009-2010 m.) valstybėje turinčioje 7,5 mln. žmonių, daugiau nei 200.000 prarado darbo vietas. Bendras bedarbių skaičius išaugo iki 800.000. Prieš krizę buvęs 13 % nedarbo lygis, jos metu pasiekė 20 % (.p.61). 2011 m. 700.000 žmonių gyveno žemiau skurdo ribos, vidutinė pensija nesiekė 100 eurų. Vidutinės mėnesio pajamos siekė 320 eurų ir buvo mažiausios tarp visų buvusių Jugoslavijos valstybių (panašūs skaičiai buvo tik Kosove skurdžiausioje vakarų Balkanų valstybėje) (p.61).

EK savo 2009 m. ataskaitoje apie Serbijos pažangą dėl narystės ES neigiamai įvertino Serbijos sugebėjimą valdyti krizę. EK pažymėjo, kad Serbijai dėl pasaulinės ekonominės krizės patyrusiai vidaus finansinę krizę, 2009 m. balandžio mėn., TVF Serbijos turimą paskolą, padidino iki 2,9 mlrd. eurų ir pratęsė susimokėjimą iki 2011 metų balandžio. Tačiau paskolos vertė ir jos panaudojimas negali būti efektyvus, jei valstybės vyriausybė neturi nusistatytų vidutinės trukmės reformų strategijos, rinkos ir instituciniai mechanizmai veikia nepakankamai gerai, o valstybės kišimasis į privatų sektorių tebėra didelis. EK neigiamai įvertino stabiliai besilaikantį didelį nedarbo lygį ir jo nemažėjimą, infliaciją, nacionalinės valiutos devalvaciją, per daug optimistines Serbijos vyriausybės prognozes dėl nacionalinio biudžeto. EK savo ataskaitoje atkreipė dėmesį į tai, kad Serbija kurdama rinkos ekonomiką, nesugeba sukurti sėkmingai veikiančių mechanizmų jos funkcionavimui.

3.3.1. Serbijos pokrizinis ekonomikos augimo ir vystymo modelis 2011-2020

Serbijos vyriausybė atsižvelgdama į EK išvadas, ES ekonomikos plėtotės strategiją „Europa 2020“ ir į tai, kad, tuo metu veikęs ekonominio augimo ir vystymo modelis nebeefektyvus, pristatė pokrizinį Serbijos ekonomikos augimo ir vystymo planą 2011- 2020 m. Anot Veselinovičiaus ir Miletičiaus (2011) naujasis pokrizinis ekonomikos modelis buvo kuriamas laikantis kelių pagrindinių nuostatų: negalima išleisti daugiau nei yra sukuriama (Serbijoje per paskutinį dešimtmetį vartojimas buvo 20 % didesnis už gamybą) bei naujieji Serbijos ekonomikos prioritetai turi būti orientuoti į investicijas ir eksportą. (p.158). Pokriziniame ekonomikos vystymo modelyje pažymima, kad užsienio prekybos disbalansas ypač išaugo dėl gamybos ir žemės ūkio sektorių mažinimo, didėjant vidaus vartojimui. Pavyzdžiui, 2001 m. žemės ūkis ir gamyba sudarė 32 % BVP, tuo tarpu 2008 m. tik 24 %. Taip buvo išbalansuotas eksporto-importo santykis ir Serbija norėdama patenkinti rinkos vartojimą buvo priversta vis daugiau importuoti. Toks modelis, gali egzistuoti tik gaudamas nuolatinę finansinę paramą iš užsienio. Kitaip nei iki kriziniame ekonominiame modelyje, Serbija vėl sieks atgaivinti pramoninę gamybą, dėl kurios galėtų išaugti eksportas, ir būti sukurtos naujos darbo vietos.

Dokumente pažymima, kad 2001-2008 m. vidutinis, 5,4 % siekiantis kasmetinis realus BVP augimas atrodo solidus, bet jis negali kompensuoti praradimų, patirtų S. Miloševićiaus dešimtmetį trukusio valdymo metu. Siekiant kurti gerovės valstybę, reikia mažinti *šešėlinę* ekonomiką, dėl kurios į nacionalinį biudžetą nesurenkamos didžiulės sumos pinigų, modernizuoti žemės ūkį ir gamybą, bei kurti palankias sąlygas verslui ir investicijoms. Veselinovičius ir Miletičiaus (2011) išskiria tris pagrindinius ekonominio pokrizinio vystymosi modelio siekius:

- *9,7% investicijų augimo tempas, kurioms pasiekti būtina kurti palankią ekonominę aplinką;*
- *parama žemės ūkiui ir pramonės reorganizavimas, didinti prekių gamybą ir jų eksportą;*
- *investicijos ne tik į kelių ir geležinkelių, bet IT infrastruktūrą*

Atsižvelgiant į šiuos planus buvo išskirti svarbiausi tikslai, kuriuos reikės pasiekti:

- *investuoti į žinias ir technologijas;*
- *vartojimo mažinimas;*
- *Vidutinis metinis BVP augimo tempas 5,8%, kad laikotarpio pabaigoje*

BVP sudarytų 52,7 milijardo eurų arba 8000 eurus vienam gyventojui;

- *užimtumo augimas 16,9%, sukuriant 430.000 naujų darbo vietų.(p.160)*

Serbijos užmojai mažinant nedarbą 2011-2020 pateikiami lentelėje žemiau, kurioje Serbija lygiuojasi į ES valstybių narių užimtumą:

2. Lentelė. Serbijos ir ES užimtumo lygis 2010-2020

Tikslai	ES		Serbija		Skirtumas	
	2010	2020	2010	2020	2010	2020
Užimtumo % (15-65 m.)	66	73	48	65	-18	-8

Šaltinis: Serbian post-crisis economic growth and development model 2011-2020., 2010, p. 15.

Serbijos pokriziniame ekonomikos augimo ir vystymo modelyje 2011-2020 akcentuojama, kad nedarbas yra vienas didžiausių kliuvinių Serbijai siekiančiai narystės ES. Pagal 2. Lentelėje pateiktus duomenis, vidutinis užimtumo lygis Serbijoje tarp darbingo amžiaus žmonių yra 18 % mažesnis nei ES. Iki 2020 Serbija sau išsikėlė tikslą pasiekti dabartinį ES užimtumo lygį. Tačiau paskutiniaisiais AFP naujienų agentūros duomenimis, nedarbo lygis Serbijoje pasiekė aukščiausią lygį per paskutinius 12 metų (2010 m. nedarbas Serbijoje siekė 19,2 %, 2012 m. jis pakilo iki 23,7 %). Atsižvelgdama į ES 2010 m. paskelbtą ekonomikos augimo strategiją „Europa 2020“ Serbija privalės geriau koordinuoti savo nacionalinę strategiją užimtumo, švietimo, skurdo mažinimo ir kitose srityse. Be to, pagal ES nustatytą strategiją Serbija turės ne tik per pusę sumažinti nedarbo lygį, bet kad to pasiektų privalės užtikrinti, kad vidutinis metinis BVP augimas būtų didesnis nei ES.

Žemiau pateikti visi Serbijos tikslai pagal „Serbija 2020“, kuriuos ji buvo priversta suformuoti atsižvelgdama į „Europa 2020“ strategiją:

- *didesnis užimtumas:*
(65% užimtumas tarp 20-64 m. amžiaus gyventojų)
- *žmogiškojo kapitalo stiprinimas:*
(sumažinti piliečių skaičių, kurie nelanko ar baigia mokyklą per anksti ir neužsiima jokia kita veikla iki <15 %; siekti, kad 30% 30 ir 34 metų amžiaus gyventojų, turėtų aukštąjį išsilavinimą; mažiau nei 25 % neraštingų penkiolikmečių)
- *Investavimas į žinias ir technologijas:*
(60 % BVP kasmet investuojama į MTTP (moksliniams tyrimams ir technologijų plėtrai iš kurių pusė dalies būtų iš privataus sektoriaus; 6% metinio BVP investuojama į švietimo plėtrą;

- *Ekonominis augimas grindžiamas eksportu ir racionaliniu energijos panaudojimu:*
(60% BVP augimo sudaro sektoriai, kurie gamina ir teikia pardavimui skirtas prekes ir paslaugas; 30 % BVP sudaro investicijos; 40% didesnis energijos vartojimo efektyvumas, 20% visos energijos, gaunama iš atsinaujinančių energijos šaltinių.
- *Socialinė įtrauktis ir skurdo mažinimas:*
(20% mažesnė dalis žmonių susiduriančių su skurdo rizika). (2010, p.8-9)

Finansavimas visiems šiems tikslams pasiekti, bus gaunamas iš Serbijos nacionalinio biudžeto, privataus kapitalo, bei toliau bus skolinamasi iš tarptautinių finansinių institucijų. Kaip pastebi P. Veselinovičius ir D. Miletičius (2011) per paskutinį dešimtmetį Serbija gavo daugiau nei 70 milijonų dolerių paramos/paskolų ir užsienio investicijų, tačiau vyriausybė nesugebėjo sėkmingai administruoti šių pajamų vystant infrastruktūrą, pramonę, plėtojant palankią aplinką ateities investicijoms (p.160). Kad nepasikartotų praeito dešimtmečio patirtis, Serbija ne tik turės modernizuoti savo institucijas, bet ir skirti didesnę dėmesį savo teisės aktų suderinamumui su ES teise ir atitikti joje nustatytus standartus. Straipsnio autoriai neigiamai vertina Serbijos siekius pasiekti beveik 6 % metinį BVP augimą. Praėjusio dešimtmečio BVP augimas buvo grindžiamas 12, 5 milijonų tiesioginių užsienio investicijų, ir tik tada pasiekė virš 4 % metinio BVP augimo lygį. Todėl iškyla klausimas ar įmanoma gauti dar didesnes investicijas ir kaip, kad pasiekti 6% BVP augimą. Tai ypač aktualu šiuo metu, kuomet eurozonoje taip pat jaučiamas ekonominis nuosmukis. Tačiau net ir pasiekus stabilų BVP augimą jį išlaikyti bus kur kas sunkiau jei Serbija nesugebės susitvarkyti su didele infliacija ir to rezultatu- nuvertėjusia nacionaline valiuta dinaru. (p. 161). (per paskutinius keletą metų dinaras prarado ketvirtį savo vertės euro atžvilgiu).

Nepaisant optimistinių ir kur kas viršijančių galimybes Serbijos valdžios planų artinant valstybę prie ES valstybių išsivystymo lygio, galima teigiamai vertinti po-krizinio laikotarpio Serbijos ekonominio modelio vystymą ir „Serbija 2020“ tikslų sudarymą, jau vien dėl to, kad tai ilgalaikio laikotarpio programa, kuri, anot pasaulio ekonomistų yra kur kas efektyvesnė nei trumpalaikis ir į greitą augimą orientuotas ekonominis modelis. Kur kas nepalankesnis Serbijai yra laikotarpis, kuriuo ji siekia šių tikslų. ES rinka patyrusi pasaulinės ekonominės krizės poveikį, kol kas nėra pajėgi didinti investicijas, ar atverti savo rinką serbiškoms prekėms. Nors pagal Serbijos po-krizinį ekonominio vystymosi planą būtent eksportas ir investicijoms palankios ekonominės aplinkos kūrimas yra kertiniai tikslai siekiant gerovės valstybės kūrimo. Dar vienas svarbus momentas tvariam ekonomikos vystymuisi yra

Serbijos valdžios strateginių gairių numatymas ir įgyvendinimas siekiant užtikrinti stabilų ir efektyvų šalies ekonominį augimą. Labai svarbu, kad besikeičiančios vyriausybės laikytųsi proeuropietiško kurso, ir tęstų viena kitos darbus integracijos į ES srityje.

3.4. Serbijos politinė/partinė situacija

2000 m. žlugus S. Miloševićiaus režimui Serbija pasirinko provakarietiškas vertybes, ir pareiškė, kad narystė ES bus pagrindinis šalies užsienio politikos prioritetas. Serbų Demokratinė opozicija (DOS), sudaryta iš 18 partijų, 2000 m. laimėjo rinkimus, ir Nacionalinėje Asamblėjoje gavo daugiausia vietų, taip suformuodama pirmąją Serbijos provakarietišką vyriausybę, kuriai vadovavo Demokratų partijos (DS) lyderis Zoranas Džindžičius. Jo vadovaujama vyriausybė norėdama sugrąžinti Serbiją į tarptautinę areną privalėjo, visų pirma, bendradarbiauti su Hagos Tribunolu, ir pasirūpinti S. Miloševićiaus bei kitų karo nusikaltimais įtariamų asmenų išdavimu. Antra, laikymasis Deitono susitarimo, pagal kurį Serbijos įtaka Bosnijai ir Hercegovinai nuolat mažinama, taip stiprinant pastarosios institucijas. Trečia problemos dėl Kosovo nepriklausomybės ir sudėtingų santykių su Juodkalnija sprendimas. (Begovičius, Mijatovičius, 2005).

Nors iš pradžių visos DOS koaliciją sudariusios partijos vieningai pasisakė už proeuropietišką kursą, kiek vėliau tarp įvairialypės koalicijos prasidėjo prieštaravimai. Ypač tarp dviejų įtakingiausių partijų: DS (lyderis Zoranas Džindžičius) ir Serbų demokratų partijos (DSS) (lyderis Vojislavas Koštunica). Nesutarimai visų pirma buvo paremti per greitomis Z.Džindžičiaus inicijuojamomis reformomis, tokiomis kaip skubotas įmonių privatizavimas, ar aktyvus bendradarbiavimas su Hagos Tribunolu ir S. Miloševićiaus išdavimas, kuriam ypač priešinosi V. Koštunica. Kuomet S. Miloševićius buvo išduotas V. Koštunica iniciavo savo partijos narių (DSS) pasitraukimą iš valdančiosios koalicijos taip sukeldamas valstybės valdymo krizę. Be to V. Koštunica kaltino Z. Džindžičių, mažesniųjų partijų balsų pirkimu ir korupcija. 2002 m. Serbijos prezidento rinkimuose valdančioji vyriausybė buvo apkaltinta nesugebėjusi atnaujinti rinkėjų sąrašų ir tai, anot tuo metu kandidatavusio V. Koštunicos teigimu, galėjo smarkiai įtakoti rinkimų rezultatus. Multipartinė sistema vyravusi to meto Serbijoje, labai apsunkino valdymą ir reformų priėmimą. Todėl, vėlesnių parlamentų sudėtis buvo nebe tokia įvairialypė. Serbija artėjo prie dvipartinės sistemos modelio.

Nors, V. Koštunica ir neprieštaravo Serbijos narystei ES, tačiau jo vadovaujamos vyriausybės pasyvumas vykdant ES narystei būtinas sąlygas, buvo neigiamai įvertintas ES institucijų. Anot J. Teokorevičiaus (2011), Serbija, valdoma V. Koštunicos vyriausybės 2004–2008 m. atliko nemažai techninių ES reikalavimų, tačiau politiniai ES reikalavimai buvo vangiai vykdomi, ypač susijusių su Serbijos piliečių įtariamų karo nusikaltimais išdavimu. Serbija visą

laiką buvo priešiška nusistačiusi Kosovo nepriklausomybės klausimu, bei kaltino ES leidžiant Kosovui atsiskirti nuo Serbijos. Be to, 2006 m. buvo iškilusi grėsmė politiniam stabilumui, kuomet į valdančiąją koaliciją (iš viso 3 partijos DSS, G17, Serbų atsinaujinimo judėjimas (SPO)) įėjusi proeuropietiška partija G17, nusivylusi koalicijos partnerių atsainiu požiūriu į integracijos procesą (R. Mladičiaus neišdavimu TBTJ ir dėl to ES nutrauktas derybas dėl Stabilizacijos ir Asociacijos proceso) , 2006 m. paliko vyriausybę. Dėl to 2007 m. įvyko pirmalaikiai parlamento rinkimai. Po jų buvusioms koalicijos partnerėms DSS ir G17 pavyko susitarti dėl naujos vyriausybės formavimo, su ta sąlyga, jei į naująją koaliciją bus priimta proeuropietišku požiūriu DS. (Stojarova, Emerson, 2010)

Vykstant nesutarimams tarp valdančiosios koalicijos ir stiprėjant ES reikalavimams ir sankcijoms dėl karo nusikaltėlių, Serbijoje iškilė nacionalistinių požiūrių, antieuropietiška partija: Serbų radikalų partija (SRS). Pasinaudodama visuomenės nusivylimu integracija į ES, ši partija 2008 m. parlamento rinkimuose surinko trečdalį balsų. (Begovičius, Mijatovičius, 2005). Tačiau 2008 m. rudenį SRS skilo į dvi priešingas partijas: Serbų pažangos partiją (SNS) vadovaujamą Tomislavo Nikoličiaus, kuri pasisakė už Serbijos integraciją į ES, ir kur kas sumažėjusią SRS partiją, kurios lyderiu tapo Vojislavas Šešelis. Ji ir toliau pasisako prieš eurointegracines perspektyvas. (Teokorevičius 2011). Serbijos demokratijos konsolidavimo vienas iš veiksnių taip gali būti įvardijamas Serbijos socialistų partijos (SPS) atsivertimas į provakarietiškas vertybes. SPS nuo 1990 m. buvo ne tik Serbijos komunistų partijos idėjų tesėja, bet ir S. Miloševićiaus nacionalistinės politikos vykdytoja.

2004-2008 V. Koštunicos valdoma Serbija griežtai pasisakė prieš Kosovo atskyrimą nuo Serbijos, ir karo nusikaltėlių išdavimą Hagos tribunolui, motyvuodama, kad tokiu būdu yra pažeidžiami jos nacionaliniai interesai. Tai iššaukė ne tik priešišką ES valstybių reakciją, bet ir susiskaldymą valdančioje koalicijoje, bei pirmalaikius rinkimus. Tuo pačiu ir ultranacionalistinių partijų iškilimą. Jo valdymo metu EU integracijos klausimai palaipsniui buvo stumiami iš politinės darbotvarkės. Tai ypač akivaizdu buvo Kosovo nepriklausomybės paskelbimo išvakarėse. V. Koštunica bandė įtikinti koalicijos narius atgręžti nugarą NATO ir ES, bei kaip naują tikslą išsikelti bendradarbiavimą su Rusija. 2007 m. Serbijos parlamentas, be viešų diskusijų paskelbė rezoliuciją, kurioje Serbija įvardijama kaip neutrali šalis, kas reiškė Serbijos eurointegracinių siekių ir NATO plėtros į Balkanus sustabdymą. Tuo pačiu metu (už Rusijos atsisakymą pripažinti Kosovo nepriklausomybę JT Taryboje) V. Kostunicos vyriausybė perleido „Gazpromui“ kontrolinį Serbijos naftos ir dujų paketą. (Teokorevičius 2011).

Sąstingis tarp ES ir Serbijos bendradarbiavimo truko neilgai, iki 2008 naujų parlamento rinkimų, kuomet į valdžią atėjo proeuropietiška Boriso Tadičiaus koalicija.

3.4.1. Prointegracinė 2008-2012 m. vyriausybė

2008 m. vykusius parlamento rinkimus laimėjo Boriso Tadičiaus (DS) suburta koalicija „Už europietišką Serbiją“. Ankstesnę vyriausybę formavusi V. Koštunicos DSS partija liko trečia, antroje vietoje atsidūrė nacionalistinė SRS partija, surinkusi dvigubai daugiau rinkėjų balsų nei DSS. DS lyderis B. Tadičius tais pačiais metais buvo perrinktas Serbijos prezidentu antrajai kadencijai. Proeuropietiška DS partija pilnai įsitvirtino šalies politiniame elite - suformuota vyriausybė ir laimėti prezidento rinkimai. B. Tadičius nors ir nebūdamas ministru pirmininku, turėjo didžiulę įtaką Mirko Cvetkovičiaus vadovaujamai vyriausybei, kurioje DS užėmė įtakingiausią poziciją. Šiuo laikotarpiu pagaliau pasiektas politinis sutarimas dėl stojimo į ES, kuris buvo įvardintas kaip prioritetas valstybės tikslas. Kaip nurodo oficialus Serbijos vyriausybės internetinis puslapis, 2008 m. buvo priimta nacionalinė Serbijos integracijos į ES programa (pirmoji buvo priimta 2005 m.). Naujausioji strategija buvo priimta dar prieš pateikiant prašymą pradėti derybas dėl ES narystės, tokiu būdu norėta parodyti, kad Serbija turi gerą administracinę pasiruošimą ir galimybes spartinti integracijos į ES galimybes. Serbija padarė didžiulį progresą, bendradarbiavimo su ES, ir jos standartų atitikimo srityse. Anot, J. Teokorevičiaus, Serbijos vyriausybė inicijavo įstatymų pakeitimus, kurie užkirstų kelią opozicijai vetuoti sprendimus susijusius su ES teisės normų inkorporavimu (2011).

Jau 2009 m. Serbija pateikė prašymą pradėti derybas dėl ES narystės. Dar tais pačiais metais įsigaliojo Vizų Liberalizavimo sutartis, leidusi Serbijos piliečiams laisvai judėti ES teritorijoje. Šiuo laikotarpiu, kaip jau minėta ankstesniuose skyriuose, Serbija ėmėsi gerinti santykius su kaimyninėmis šalimis pripažindama karo nusikaltimus ir oficialiai atsiprašydama, bei aktyviau bendradarbiauti su TBTJ. 2010 m. Komisijos nuomonėje dėl Serbijos pasirengimo narystei, buvo teigiamai įvertintos politinės pastangos eurointegracinėje ir vyriausybės stabilumo bei sutarimo strateginiais klausimais srityse. Teigiamai įvertinta iniciatyva dėl rinkėjų sąrašų elektroninėje duombazėje susistemavimo ir administravimo. Tačiau kita vertus, valstybinės rinkimų komisijos įstatymas nebuvo priimtas. Nepakankamai gerai įvertintos Serbijos pastangos kovoje su korupcija ir organizuotu nusikalstamumu. Nors jau 2011 m. savo nuomonėje EK pažymėjo, kad Serbijoje sukurta iš esmės gera kovos su korupcija teisinė ir institucinė struktūra.

2010 m. EK nuomonėje atsižvelgta ir į silpną parlamento bendradarbiavimą su kitomis valstybės įstaigomis ir institucijomis. Jo galios prižiūrint vyriausybės darbą nepakankamos. Buvo atkreiptas dėmesys į skubotą įstatymų priėmimą neatsižvelgiant į opozicijos vertinimus ir neinformuojant visuomenės bei vengiant jos nuomonės. Kritikuota silpna komitetų veikla, ir kvalifikuotų specialistų trūkumas juose. Remiantis, J. Teokarevičiumi, šias EK pastabas, galima vertinti atsižvelgiant į tuometinę politinę situaciją susidariusią Serbijoje. B. Tadičiui užimant Serbijos prezidento postą, Serbija neformaliai tapo iš pusiau

prezidentinės prezidentinė respublika, kaip Prancūzija ar Rusija. B. Tadičiaus funkcijos kaip šalies vadovo tapo kur kas platesnės ir nebeatitinkančios šalies Konstitucijoje numatytų prezidento galių, jau vien dėl to, kad DS sudarė daugumą vyriausybėje ir parlamente. Šalies vadovas, aktyviai dalyvavo vyriausybės veikloje ir įtakojo parlamente esančią savo koaliciją balsuojant (2011). Šalyje nebeliko valdžių pasiskirstymo principo, ką stipriai akcentavo EK savo ataskaitose dėl Serbijos politinės situacijos. Serbijos ir ES santykius DP valdymo metu, taip pat sunkimo ir Kosovo klausimas (kaip ir prieš tai buvusiose vyriausybėse). B. Tadičius atsisakė pripažinti vienašalę Kosovo nepriklausomybės deklaraciją, nes tai pažeistų Serbijos nacionalinius interesus. 2011 m. EK nuomonėje buvo pažymėta, kad 2010 m. JT ir ES pastangomis buvo pradėtas dialogas tarp Belgrado ir Prištinės (Kosovo sostinė) ir netgi pasiekti tam tikri susitarimai dėl laisvo prekių ir paslaugų judėjimo, civilinio registro ir kadastro, tačiau reikia imtis priemonių, kad šie susitarimai būtų vykdomi. Tačiau Serbijos politinės valios pripažįstant Kosovą suverenia valstybe nebuvo parodyta. Baigiantis B. Tadičiaus kadencijai, jis išreiškė mintį, kad Kosovas galėtų tapti ES nare tik kaip integrali Serbijos dalis. DP partija neatsižvelgė į opozicijos Liberalų Demokratų partijos (LDP) ir Serbijos atsinaujinimo judėjimo (SPO) siūlymus švelninti ir iš esmės keisti Belgrado politiką Kosovo klausimu. Spaudžiama ES, ir kitų vakarų valstybių bei atitinkamų vidaus jėgų, kamuoja ekonomikos krizės, Serbija ėmėsi ieškoti kitų užsienio sąjungininkų. Dvišaliai susitarimai buvo pasirašyti su Italija, Prancūzija, Kinija ir Rusija. Tokiu būdu buvo bandoma parodyti, kad jei ES ir toliau kels per didelius reikalavimus Serbijai, tokius kaip primygtinis Kosovo pripažinimo reikalavimas ar karo nusikaltėlių, kurių Serbija nėra pajėgi surasti pristatymas TBTJ, Serbija gali pradėti ieškoti ir kitų strateginių užsienio partnerių, kurie galbūt suteiks tiek politinę, tiek ekonominę paramą, tuo labiau, kad gyventojų palaikymas ES integracijos klausimu buvo tik 57 % - mažiausias per pastarąjį dešimtmetį. (Teokorevičiaus 2011).

Kita vertus 2011 m. EK nuomonėje dėl Serbijos prašymo tapti ES nare, EK rekomendavo Tarybai suteikti Serbijai šalies kandidatės statusą, ne tik atsižvelgdama į iki tol atliktus darbus, bet ir su sąlyga, kad santykių gerinimas su Kosovu taps vienu svarbiausiu Serbijos prioritetu.

3.4.2. Pronacionalistinė 2012 m. Serbijos valdžia

DS valdymo metu ypač išryškėjo dvipartinė valdymo sistema. 2008-2012 tapusi didžiausia opozicine partija Serbijoje SNS (buvusi Serbų radikalų partija) 2012 m. parlamento rinkimuose surinko didžiausią kiekį rinkėjų balsų. Ji koaliciją sudarė su Serbijos socialistų partija (SPS) ir Jungtine Serbijos regionų partija (URS). Ministru primininku paskirtas SPS lyderis Ivica Dačićius. Prezidento rinkimus tais pačiais metais laimėjo SNS lyderis Tomislavas

Nikoličius. SPS buvusi S. Miloševićiaus komunistų partija, T. Nikoličius – buvęs S. Miloševićiaus bendražygis, buvo nuogaustaujama, kad toks kardinalus valdžių pasikeitimas gali stipriai įtakoti buvusios valdžios darbo tęstinumą ir apsunkinti ES integraciją. Pristatydamas naujosios vyriausybės programą I. Dačićius nurodė, kad integracija į ES išliks vienu svarbiausių valstybės prioritetų, ir siekdama narystės ES Serbija ir toliau gerins santykius su kaimyninėmis valstybėmis, tęs politinį dialogą su Priština. Iš esmės, pasikeitus valdžioms, Serbijos užsienio politikos prioritetai nepasikeitė. Serbijos užsienio reikalų ministerijos tinklalapyje išdėstyti šie pagrindiniai užsienio politikos prioritetai:

- aktyvus dalyvavimas tarptautinių organizacijų veikloje, kurioms Serbija priklauso;
- daugiašalio bendradarbiavimo stiprinimas prisidedant prie šiandieninių problemų sprendimo, kaip antai klimato kaita, kova su terorizmu, tvarus vystymasis, energetikos problemos, ir t.t.;
- Saugoti suverenitetą ir teritorinį vientisumą, rasti kompromisinį sprendimą dėl Kosovo ir Metohijos, pelnyti kuo platesnę užsienio valstybių paramą šiuo klausimu;
- užsienio investicijų pritraukimas, turizmo plėtra, šalies prestižo gerinimas;
- Serbijos atstovų delegavimas į tarptautines organizacijas;

Kita vertus naujoji Serbijos valdžia greta ES integracijos pažymėjo ir kitą nacionalinį prioritetą- Kosovą- kurio nepriklausomybės pripažinti nesiruošia. Naujasis Serbijos prezidentas T. Nikoličius viešai buvo pareiškęs, kad jeigu reiktų rinktis tarp ES ir Kosovo Serbija pasirinktų pastarąjį. Bandydamas pagrįsti savo žodžius T. Nikoličius akcentavo dvišalių santykių gerinimą su Rusija (kuri nėra pripažinusi Kosovo nepriklausomybės) pabrėždamas, kad Rusija išlieka viena pagrindinių Serbijos strateginių partnerių. Su ja ypač aktyviai bendradarbiaujama energetikos sektoriuje. Taip pat naujoji Serbijos valdžia 2012-13 m. sandūroje paskelbė rezoliuciją dėl tolesnių bendravimo principų su Kosovo ir Metohijos institucijomis, kurioje išreiškiama oficiali Serbijos valdžios ir piliečių pozicija šiuo klausimu. Svarbiausia mintis išsakyta dokumente, kad Serbija niekada nepripažins Kosovo nepriklausomybės, tačiau prižiūrima ES ir toliau ves dialogą su Priština. Žemiau pateikti šio dokumento punktai:

1. a) Serbijos Respublika, remdamasi tarptautine teise, Konstitucija ir savo piliečiais, nėra pripažinusi ir niekada pripažins Kosovo vienašališkos nepriklausomybės deklaracijos; b) derybų tikslas tarp Belgrado ir Prištinos yra atitinkamų sąlygų sukūrimas tiek

serbų tiek ir kitoms etninėms bendruomenėms saugiam ir taikaus gyvenimui visoje Kosovo Metohijos teritorijoje; c) Serbijos vyriausybė yra įgaliota tęsti ir įgyvendinti susitarimus, kurie buvo pasiekti iki šiol su Prištinos laikinomis savivaldos institucijomis. Tęsti dialogą dėl techninių ir politinių klausimų, su Prištinos laikinų savivaldos institucijų atstovais ir tarptautinės bendruomenės atstovais; d) Belgrado dialogas su Prištinos laikinų savivaldos institucijų pareigūnais ir kiekvienas pasiektas susitarimas turėtų sustiprinti Serbijos pozicijas ES integracijos ES procese; e) visi būsimi susitarimai su Priština turi būti suderinti su serbais gyvenančiais Kosove ir Metohijoje;

2. Serbijos Respublika sieks visapusiškai priimtinių sprendimų priėmimo vedama dialogą su Kosovu ir Metohija. Sprendimai turės turėti tvirtą pagrindą kurti ilgalaikę taiką ir užtikrinti visišką saugumą visų pietinėje Serbijos provincijoje gyvenančių piliečių;

3. Serbijos Respublika yra pasirengusi padaryti papildomų nuolaidų, siekiant sušvelninti dabartinę situaciją tarp serbų ir albanų tautų. Tuo pačiu metu, Serbijos Respublika nedarys papildomų nuolaidų, kurios galėtų kelti pavojų Serbijos valstybei ir nacionaliniams interesams;

4. Serbijos Respublika veda dialogą su Priština suprasdama, kad bendrų sprendimų priėmimas ir sutarimas atitinkamais klausimais, turės įtakos viso regiono spartesnei integracijai į ES;

5. Serbijos Respublikos Nacionalinė Asamblėja reikalauja iš Vyriausybės reguliarių ataskaitų apie pokyčius, derybų eigą su laikinosiomis savivaldos institucijomis Prištinoje ir užsibrėžtų tikslų įgyvendinimą, skirtų Serbijos suverenumui ir teritoriniam vientisumui stiprinti;

6. Ši rezoliucija ir nacionalinės politikos gairės bei tikslai yra privalomi visoms valstybinėms įstaigoms ir organizacijoms ir gali būti keičiami tik Serbijos Respublikos Nacionalinei Asamblėjai paskelbus naują rezoliuciją.

Naujoji vyriausybė ne tik sieks stiprinti Serbijos įtaką Kosove, bet tuo pačiu skirs ypatingą dėmesį Kosovo serbų gyvenimo sąlygoms. Serbijos vyriausybės internetinis puslapis nurodo, kad anot ministro pirmininko I. Dačićiaus Serbija privalo dėti visas pastangas, kad užtikrintų taiką ir pilnavertį serbų mažumos gyvenimą Kosove.

Šioje rezoliucijoje dėl Serbijos ir Kosovo tolimesnio bendravimo aiškiai išsakyta, mintis, kad Serbija, nors ir nepripažindama Kosovo nepriklausomybės ir toliau palaikys dialogą su Priština. Šis dialogas galbūt bus kaip alternatyva primygtiniam ES reikalavimui pripažinti Kosovo nepriklausomybę. Veddamas dialogą su Priština, Belgradas tikisi pelnyti ES palankumą kelyje į ES. Vyriausybės pateiktais duomenimis iki šiol tarp Serbijos ir Kosovo pasiekti šie

susitarimai: Susitarimas dėl regioninio atstovavimo ir bendradarbiavimo, dėl muitinės antspaudo, dėl kadastro registro, dėl civilinės metrikacijos knygos, dėl Integruotų sienų valdymo, dėl laisvo judėjimo, Kosovo dalyvavimo regioninėse asamblėjose. Belgrado tęsiamas dialogas su Priština kol kas yra didžiausias pasiekimas, po EK išvadų 2011 m. dėl Serbijos narystės ES ir ES kandidatės statuso jai suteikimo 2012.

Vidaus politikos sferoje naujoji Serbijos vyriausybė skatins ekonomikos augimą, kovos su korupcija mažins socialinę nelygybę bei nedarbą. Viena rimčiausių problemų su kuriomis susidūrė naujoji vyriausybė buvo didžiausias Serbijos istorijoje biudžeto deficitas. EK savo metinėje 2012 m. ataskaitoje dėl Serbijos narystės ES taip pat atkreipė dėmesį, kad nebuvo padarytas joks progresas mažinant biudžeto deficitą. Naujoji koalicija susitarė mažinti deficitą išskirdama ir apkarpydama nereikalingas išlaidas skirtas valstybės valdymui, taip pat priimtas viešųjų pirkimų įstatymas, kuris padidintų proceso skaidrumą, mažintų korupciją ir valstybės išlaidas. Siekiama supaprastinti mokesčių sistemą, panaikinant nereikalingus mokesčius valstybės ir savivaldos lygmenimis. Pensijų ir atlyginimų augimas bus derinamas atsižvelgiant į valstybės biudžeto galimybes, pagalba verslui bus teikiama iš subsidijuojamų paskolų. (Milovanovič, 2012). Anot autorės, kuri remiasi Mihajlo Crnobrnjos, Ekonomikos, Finansų ir Administravimo Fakulteto profesoriaus komentaru, vienintelis galimas būdas sumažinti biudžeto deficitą yra PVM padidinimas nuo dabartinio 18 %, šią naštą labiausiai pajus paprasti piliečiai.

Naujosios vyriausybės išsikeltas tikslas - narystė ES neprarandant Kosovo ar įtakos jame, iš esmės buvo griežtai sutikta ES pareigūnų ir institucijų. 2012 m. Europos Komisijos Plėtros strategijos dokumente buvo pažymėta, kad Europos Komisijai rekomenduoti Serbiją pradėti derybas dėl stojimo ES bus svarbi ne tik Asociacijos ir Stabilizacijos procese padaryta pažanga, bet kaip esminis kriterijus paminėtas Kosovas. Santykių nebuvimas ar pablogėjimas su Kosovu, jo kaip vientisos valstybės teritorijos negerbimas sprendžiant serbų mažumos problemas gali tapti pagrindine priežastimi kuomet ES stabdys Serbijos integracijos į ES procesą. Regioninis bendradarbiavimas ir geri santykiai su kaimynais anot EK Plėtros strategijos dokumento, turėtų smarkiai pastūmėti Serbiją kelyje link ES.

Serbijos vyriausybės gan sėkmingai vedamas dialogas su Priština, ir ypač Integruotų sienų valdymo susitarimo tarp Serbijos ir Kosovo pasirašymas tapo pagrindiniu veiksmu, lėmusiu ES užsienio reikalų ministrų palankų sprendimą dėl derybų su Serbija dėl stojimo į ES pradėjimą, greičiausiai 2013 m. pavasarį. (Milovanovic, 2012). Tiesa, 2013 m. pavasarį EK dar kartą peržiūrės Serbijos progresą ir jau padarytas reformas, bei išreikš savo nuomonę išankstiniame Serbijos progreso raporte 2013 m.

3.5. 2012 m. Komisijos nuomonė dėl Serbijos prašymo tapti Europos Sąjungos nare

EK kiekvieną rudenį pateikia ataskaitas apie šalis kandidates ir potencialias kandidates tapti ES narėmis. Kaip nurodo EK internetinė svetainė, šių ataskaitų pagrindinis tikslas yra:

- *vertinti, kaip tenkinami ekonominiai stojimo kriterijai, kuriuos 1993 m. Kopenhagoje patvirtino Europos Vadovų Taryba, ir kurie kartu su kitais stojimo kriterijais vadinami Kopenhagos kriterijais);*
- *atidžiai stebėti šalių kandidačių vidutinės trukmės laikotarpio ekonomines ir fiskalines perspektyvas. Tam visų pirma pasitelkiama metinės ekonominės ir fiskalinės priežiūros procedūra, skirta parengti šalis kandidates būsimai narystei ekonominėje ir pinigų sąjungoje.*

Šiame poskyryje bus apžvelgti pagrindiniai 2012 m EK ataskaitoje pateikti Serbijos vertinimo kriterijai: politinis, ekonominis, bei gebėjimas prisiimti narystės įsipareigojimus.

Politiniai kriterijai. Politinis vertinimas apima tuos Kopenhagos kriterijus, kuriuose nurodomas demokratinų institucijų būtinumas, kurios užtikrina demokratiją, teisinę valstybę, pagarbą žmogaus teisėms, pagarbą mažumoms ir jų apsaugą. Šiame skirsnyje Serbijai ypač aktualus bendradarbiavimas su TBTJ ir geri santykiai su kaimyninėmis valstybėmis. EK Serbijos Konstituciją vertina kaip atitinkančią Europos standartus, tačiau pažymi, kad politinių partijų kontrolė per parlamento įgaliojimus turėtų būti didesnė. Parlamento vaidmuo skiriant ir atleidžiant teismus taip pat turi būti žymesnis. Teigiamai įvertintas 2012 m. vykęs prezidento ir parlamento rinkimų organizavimas. Prezidento ir parlamento rinkimai buvo organizuoti tą pačią dieną, taip supaprastinat visą procesą ir sutaupant lėšų. Serbija taip pat sutiko laikytis Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) nurodymų vykdant rinkimus Kosove. Kovos su korupcija agentūra ėmėsi įgyvendinti dar 2011 m. nutarimus dėl politinių partijų finansavimo ir politinių kampanijų stebėjimo. Rinkimai buvo pripažinti kaip vykę laisvai, sąžiningai bei taikiai. Nors parlamento veikla ruošiantis naujiems rinkimams buvo sulėtėjusi, tačiau liepos pabaigoje naujoji valdžia sugebėjo perimti buvusio parlamento darbus ir užtikrinti jų tęstinumą. Reikalingiausi sprendimai buvo priimti greitai ir su ribotomis konsultacijomis, pavyzdžiui, dėl įstatymo pataisos dėl centrinio banko įstatymo. EK atkreipė dėmesį, kad parlamento priežiūra vyriausybės darbui išliko nepakankama. Naujoji vyriausybė išliko lojali ES integracijos idėjai, laikėsi ir numatė laikytis visų susitarimų su ES, kurie užtikrintų greitesnę derybų su ES pradžia. Vyriausybė pateikė nemažai įstatymų padėsiančių toliau derinti

nacionalinius teisės aktus su ES standartais, tačiau įstatymų rengime ir toliau trūko skaidrumo, nebuvo konsultuojamasi su kitomis suinteresuotomis šalimis. Priimtų teisės aktų įgyvendinimas ir stebėjimas pasak EK turėtų būti tobulinamas. Nepriklausomų reguliavimo institucijų vaidmuo, pavyzdžiui, Valstybės audito turi būti stiprinamas. Apskritai, EK nuomone, abi Serbijos vyriausybės (tiek baigusi kadenciją, tiek dabartinė) yra laikomas kaip stipriai proeuropietiškos-besilaikančios strateginio tikslo narystės ES. Tačiau naujajai vyriausybei ir toliau trūksta nuoseklaus, struktūruoto požiūrio į naujų teisės aktų rengimą ir konsultacijų su suinteresuotomis šalimis. Vyriausybė nepakankamai dėmesio skyrė viešojo administravimo sektoriui, didžiausias dėmesys buvo skiriamas techniniams ir administraciniams klausimams, tačiau ne iš esmės vykdyti viešojo administravimo reformą, kuri reikalauja platesnių valstybės įsipareigojimų, geresnio koordinavimo ir didesnių finansinių bei žmogiškųjų išteklių. Anot EK politinė iniciatyva šiame sektoriuje yra kol kas per maža. Serbija privalo atkreipti ypatingą dėmesį į teisinės valstybės formavimą ir teisės viršenybę. Vykdamas teismų reformą nebuvo padaryta ženkli pažanga: naujoji valdžia ir toliau privalės tęsti teismų reformą, užtikrinti skaidrų teisėjų ir prokurorų skyrimą. Konstitucinio teismo nurodymai turi būti vykdomi besąlygiškai, o teismai dirbti nešališkai ir nepriklausomai. Dar vienas uždavinys naujajai Serbijos vyriausybei, anot EK, bus kova su korupcija, nes šioje srityje šalis yra padariusi per mažą pažangą. Pabrėžtina, kad vyriausybė dar nebaigė savo Antikorupcinės strategijos ir veiksmų plano 2012-2016 m. Didžiausia pažanga padaryta įstatymų leidyboje, bet ne jų įgyvendinime. Nors ir buvo teigiamai įvertintas Kovos su korupcija agentūros prevencinis darbas, ypač dėl politinės veiklos finansavimo, tačiau tokios sritys kaip sveikata, švietimas, viešieji pirkimai, privatizavimas vis dar yra labai korumpuoti. Neužtenka vien įstatymų leidybos antikorupcijos klausimais. EK nuomonėje išreikštas reikalavimas stiprinti antikorupcinių institucijų darbą, spartinti teisinės sistemos įgyvendinimą, teisminį persekiojimą. Reikia paminėti, kad kovos su korupcija ir organizuotu nusikalstamumu sėkmingas įgyvendinimas yra vienas svarbiausių punktų Serbijos narystei ES. Remiantis Kopenhagos kriterijais, šalis kandidatė ne tik privalo užtikrinti stabilias ir demokratiškas politines ir teisinės institucijas, bet ir jų ypatingą dėmesį žmogaus teisėms. 2012 m. EK nuomonėje Serbija priskiriama šalims, kurios daro pažangą užtikrinant ir saugant politines ir pilietines žmonių teises, tačiau ta pažanga dar nėra pakankama ir šalies institucijos turi imtis tolesnių reformų jai didinti. Minties, sąžinės, religijos, susirinkimų laisvės yra apibrėžtos ir gerbiamos. Mažumų apsaugos teisinė sistema yra sukurta ir funkcionuojanti. Vyksta reguliari tautinių mažumų tarybų finansinė atskaitomybė Vyriausybės Žmogaus ir mažumų teisių tarnybai. Tačiau vis dar nepakankamai tolygi tautinių mažumų padėtis skirtinguose Serbijos regionuose: nuo geros Vojvodinos

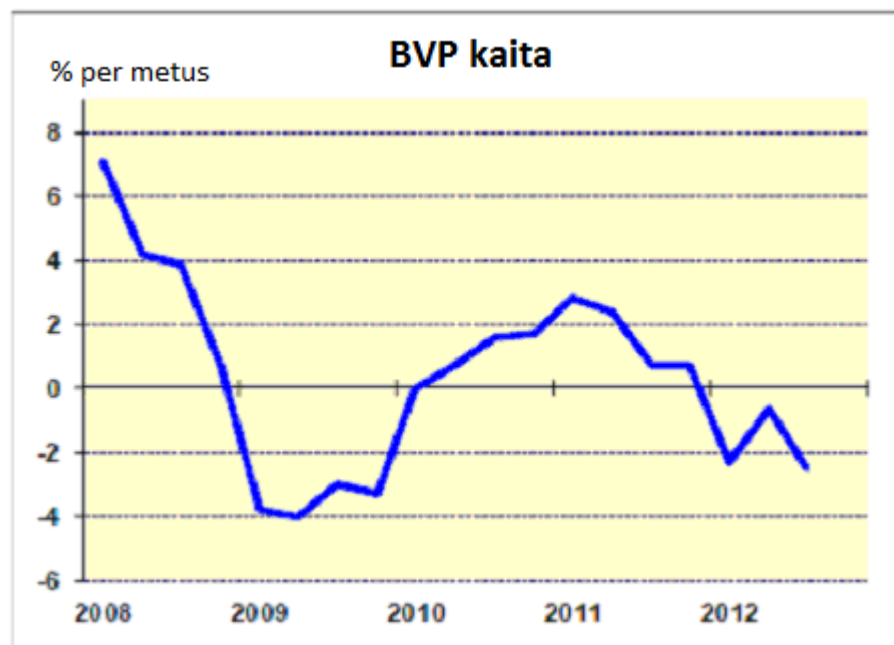
provincijoje iki prastos pietų ir pietvakarių Serbijoje. EK nuomone, reikėtų gerinti teisės aktų susijusių su mažumomis įgyvendinimą vietiniu lygmeniu. Serbijai rekomenduota atkreipti didesnę dėmesį romų tautybės gyventojų gyvenimo sąlygų gerinimui. Serbija ir toliau privalo laikytis strategijos Romų integracijos dešimtmetis 2005-2015 m., prižiūrėti nelegalių romų gyventojų registraciją, rūpintis romų vaikų švietimu, mažinti romų diskriminaciją darbo rinkoje. Kita tautinė mažuma bosniai, vis dar per mažai atstovaujami vietos administracijos, teismų ir policijos. Bosniakų kalba ir lotyniškos abėcėlės naudojimas bosnių mažumos gyvenamuosiuose regionuose nebuvo įgyvendintas. Sandžako regione, kur susitelkusi didžioji bosnių mažumos populiacija yra silpnas ekonominis išsivystymas, per prasta infrastruktūra ir nepakankamai investicijų. Todėl EK atkreipė aukščiausiosios valdžios dėmesį į šį regioną. Apskritai buvo neigiamai įvertintos teisiųjų ir nuteistųjų gyvenimo sąlygos, sveikatos priežiūra. Nors saviraiška ir žodžio laivė numatyta teisės aktuose, vis dar pasitaiko išpuolių prieš žurnalistus. Išlieka diskriminacija dėl tautybės, lyties ir seksualinės orientacijos. EK konstatuoja, kad paraiškų kiekis prieš Serbiją nuolat auga, ir dabar sudaro 6% visų Europos Žmogaus Teisių Teismo (EŽTT) gautų paraiškų prieš valstybę (dauguma skundų susiję su vilkinamomis bylomis, ir teismo sprendimų nevykdymu). Apskritai, EK nuomone, Serbija sukūrė teisinius pagrindus ir institucinę sistemą prižiūrinčią žmogaus teises. Buvo imtasi įvairių veiklų, kuriomis buvo skatinama tolerancija ir kovojama prieš diskriminaciją, pvz. pradėtos minėti Tarptautinė Žmogaus teisių diena, Tarptautinė Romų diena, Tarptautinė Moters diena, taip siekiant didinti visuomenės informuotumą žmogaus teisių klausimais. Žmogaus teisių klausimu buvo rengiami mokymai įvairių profesijų atstovams. Kitas svarbus vertinimo punktas politiniuose kriterijuose Serbijai yra regioniniai klausimai, bei tarptautiniai įsipareigojimai. Pakankamai palankiai įvertintas Serbijos bendradarbiavimas su TBTJ. Ir toliau tikimasi, kad Serbija užtikrins sklandų ir greitą priėmimą prie dokumentų ir liudytojų TBTJ vykdomuose tyrimuose. 2012 m. birželio ataskaitoje TBTJ prokuroras Bramertzas, atkreipė dėmesį į Serbijos nepakankamas pastangas persekiojant karo nusikaltimais įtariamus asmenis. TBTJ iš naujo pradėjo tyrimą prieš dešimties asmenų grupę, padėjusių slapstytis ir vengti baudžiamosios atsakomybės R. Mladičiui. Iš Serbijos tikimasi, kad ji dar labiau suintensyvins karo nusikaltimais įtariamų ir jiems padedančių asmenų persekiojimą. Pagirtinas Serbijos bendradarbiavimas ir informacijos pasikeitimas su Kroatija ir EULEX, tačiau vis dar nepakankama liudytojų karo nusikaltimų bylose apsauga. Iš esmės Serbijos vykdoma politika bendradarbiaujant su TBTJ atitinka ES principus. Nors Serbija ir nepripažįsta Kosovo nepriklausomybės, EK išvadose palankiai vertinamas Belgrado ir Prištinės dialogas besitęsiantis nuo 2011 m., kurio metu Serbija ir Kosovas pasiekė keletą svarbių susitarimų kaip, pavyzdžiui, dėl regioninio

bendradarbiavimo ir Kosovo atstovavimo, bei integruotų sienų valdymo/sienos kirtimo punktų, kuris užtikrintų, saugų ir laisvą prekių, paslaugų ir žmonių judėjimą tarp abiejų valstybių. Šis susitarimas buvo vienas svarbiausių pasiektų tarp Prištinės ir Belgrado, nors šio sprendimo įgyvendinimas buvo atidėtas ilgam laikui, integruotų sienų valdymo techninis protokolas pasirašytas tik 2012 m. rugsėjo mėnesį. EK, neigiamai įvertino Serbijos delegacijų atsisakymą dalyvauti regioniniuose susitikimuose, kuriuose bus pakviestas ir Kosovas. Tiesa, naujoji koalicija 2012 m. rudenį atšaukė šį sprendimą trukdantį regioniniam bendradarbiavimui. Serbija ir toliau remia šiaurinėje Kosovo dalyje esančias mokyklas, ligonines, savivaldybių administracijas, saugumo ir teismines struktūras. Pagerėjo Serbijos bendradarbiavimas su EULEX (ES misija Kosove), aukšto rango pareigūnų tiesioginis bendradarbiavimas kovojant su organizuotu nusikalstamumu. Sėkmingas regioninis bendradarbiavimas kaip vienas svarbiausių narystės ES kriterijų, buvo palankiai įvertintas 2012 m. EK išvadose dėl Serbijos. EK akcentavo, kad iš esmės Serbija palaiko gana gerus santykius su Turkija, Kroatija, Bosnija ir Hercegovina, Vengrija, Juodkalnija, Makedonija, Bulgarija, Rumunija, Albanija. Nepaisant neišspręstų vietinės reikšmės klausimų, kaip sienos demarkacijos linijos nustatymas su Bosnija ir Hercegovina ar Kroatija, Serbija įvardijama kaip viena aktyviausių regiono valstybių siekiant plėsti ir stiprinti regioninį dialogą. Didelė pažanga padaryta Sarajevo deklaracijos įgyvendinime, kuomet Serbija, kartu su Bosnija ir Hercegovina, Kroatija ir Juodkalnija ėmėsi bendrų veiksmų rūpinantis pabėgėlių gyvenimo sąlygomis, kurie dėl karo veiksmų buvusioje Jugoslavijoje turėjo palikti savo namus. Šios keturios šalys pasirašė regioninę būsto programą, kuri paramą sureikė jau daugiau nei 27 000 namų ūkių.

Apžvelgdama Serbijos pasiekimus politinėje sferoje EK palankiai įvertino Serbijos aktyvumą sprendžiant bylas susijusias su karo nusikaltimais ir bendradarbiavimą su TBTJ, regionines iniciatyvas, ypač Belgrado ir Prištinės dialogą, aktyvų pirmininkavimą Pietryčių Europos bendradarbiavimo procese (PEBP). Kosovas iš esmės vis dar lieka vienas pagrindinių neišspręstų klausimų kelyje į ES. Nors Serbija ir nepripažįsta Kosovo nepriklausomybės, ji turės kiek įmanydama stiprinti bendradarbiavimą su šia valstybe, ypač įgyvendinant anksčiau pasirašytus susitarimus, tik tokiu atveju ES spręs ar Serbija pajėgi žengti į kitą derybų dėl stojimo į ES etapą.

Ekonominiai kriterijai. Šiuo metu Serbijos ekonomikos padėtis yra pakankamai prasta: Serbija susiduria su vienu didžiausių nedarbu, biudžeto deficitu, ir mažiausiu darbo užmokesčiu regione. Bandydama spręsti šias problemas Serbija privalės ir toliau skolintis iš užsienio partnerių, kurių vienas didžiausių ES, bei laikytis išsakytų EK

rekomendacijų. EK ekonominis vertinimas Serbijai remiasi 1993 m. Kopenhagoje patvirtintais stojimo į ES kriterijais: rinkos ekonomika ir geba atlaikyti ES rinkos konkurencingumą. EK atkreipė dėmesį, kad susitarimas dėl rinkos ekonomikos pagrindų iš esmės išsaugotas, tačiau tolesnės pažangos kuriant rinkos ekonomiką nebuvo. Serbijos Ekonominė ir finansinė programa 2012-14 m., kurią ji pateikė EK, buvo per daug optimistinė ypač 2012 m., dar ir dėl to, kad naudoti pasenę makroekonominiai ir fiskaliniai scenarijai. EK nuomone, programa vietoj optimistinio ekonomikos augimo, geriau galėjo orientuotis į detalesnį ekonominio augimo aprašymą remiantis eksportu ir investicijomis. Ekonominių reformų trūkumas ypač buvo ryškus keičiantis valdžioms. Serbijos atsigavimas po krizės 2011 m. buvo gana lėtas ir nestabilus. BVP augimas po krizės nuo 1,6 % krito iki 1,3 % ir 0,6 % 2012 m. (Serbijos BVP kaita pav.1)

Šaltinis: EU candidate and pre-accession countries economic quarterly 4/2012, p.26

1 pav. BVP kaita 2008-2012 paskutinis ketvirtis

Šią neigiamą tendenciją ypač įtakojo gamybos, nekilnojamojo turto ir žemės ūkio sektorių stagnacija. Prie ekonominio sąstingio stipriai prisidėjo krizė visame regione bei ES. Sumažėjo importo ir eksporto mastai, tačiau importo rodikliai palyginus su eksporto turi tendenciją didėti. Dėl to Serbijos prekybos deficitas padidėjo 15 %. Tiesa, prekyba tarp ES ir Serbijos išliko stabili ir yra linkusi augti. Nepalanki ekonominė padėtis rinkoje lėmė nedarbo didėjimą kuris nuo 2010 m. pakilo 6 % ir 2012 m. jau siekė 25,5 %. EK pabrėžė, kad nedarbo mažinimas ir tvarus darbo vietų kūrimas bus vienas svarbesnių iššūkių Serbijai. Taip pat kaip ir

palankios ekonominės aplinkos užsienio investicijoms kūrimas bei biudžeto deficito mažinimas. 2012 m. išleistu biudžeto įstatymu, numatyta sumažinti biudžetą 4,25 % BVP. Tačiau Serbija neapskaičiavo didžiulių išlaidų (palūkanų mokėjimas, prekių ir paslaugų pirkimai, subsidijos ir pan.) 2012 m. pirmąjį pusmetį ir numatytasis biudžeto deficito mažinimas tapo neįmanomas. Naujoji vyriausybė numatė biudžeto deficitą mažinti iki 6,7 % BVP, tačiau bijoma, kad tai nebūtų daroma pensijų ir atlyginimų mažėjimo sąskaita. Tiesa, kaip nurodo EK savo ES kandidačių ir galimų šalių kandidačių ekonominio ketvirčio vertinime 2012 m. gruodį Serbija priėmė 2013 m. biudžeto įstatymą, kuriuo planuojama biudžeto deficito mažinimą 3,6 %, 2014 iki 1,9 % BVP, o 2015 iki 1 % BVP. EK pabrėžia Serbijos ekonominės sistemos restruktūrizavimo būtinumą kaip sąlygą, atlaikyti ES rinkos spaudimą. EK išskyrė pagrindinius veiksnius trukdančius normaliam rinkos ekonomikos funkcionavimui Serbijoje, bei jos galimą nekonkurencingumą ES: mažas užimtumas, kainų ir valiutų kurso nepastovumas, didelis valstybės dalyvavimas ir įtaka ekonomikai, teisinis netikrumas. Valstybė ir toliau turi didelį poveikį konkurencingumui tiekdamą įvairaus masto pagalbos priemones tam tikriems sektoriams. Valstybė kontroliuoja tokias sritis kaip energetika, transportas, infrastruktūra, telekomunikacijos ir pan. Be to valstybės įsiskolinimas nemažėja ir kaip nurodo EK ES kandidačių ir galimų šalių kandidačių 2012 m. paskutinio ketvirčio ekonominiame vertinime, siekia 17,6 bilijono eurų.

Gebėjimas priiimti narystės įsipareigojimus. Šio punkto įgyvendinimas kitas svarbus Kopenhagos kriterijus (priiimti narystės atsakomybę, įgyvendinti *acquis communautaire*). 2012 m. EK Serbijos pažangos ataskaitoje yra išskirti 33 atskiri skyriai, kurių įgyvendinimą įvertina EK. Naujausiame Serbijos vertinime EK konstatuoja reformų ir koordinavimo trūkumą laisvo prekių ir darbuotojų judėjimo srityje. Nors Serbija ir padarė didelę pažangą standartizacijos srityje (Serbijos Standartizacijos institutas priėmė maždaug 80 % europietišku standartų reikalingu narystei ES), o taip pat padaryta nemaža pažanga darbuotojų judėjimo laisvės srityje, ypač susijusios su socialinės apsaugos sistemų koordinavimu, tačiau vis dar nepakankamas teisės aktų įgyvendinimas, administravimas ir komunikavimas tarp institucijų. Teigiamas progresas padarytas akreditavimo srityje. Serbijos akreditacijos įstaiga tapo Europos akreditacijos (EA) nare. Per maža pažanga padaryta teisinėje sistemoje. Kova su korupcija ir teisinės valstybės kūrimas bus vienas svarbiausių uždavinių Serbijai. Be to teisės aktai silpnai užtikrina įsisteigimo laivės, ir laisvės teikti paslaugas funkcionavimą. Nors Serbija ir padarė nedidelę pažangą pastarosiose srityse, tačiau vis dar laukiama didesnių Serbijos pastangų siekiant didesnio tarpinstitucinio

bendradarbiavimo. EK atkreipė dėmesį, kad vis dar paplitęs diskriminavimas, dėl tautybės, lyties ir seksualinės orientacijos. Nors pastangos tolerancijai skatinti yra nemažos.

Nedidelė pažanga padaryta energetikos srityje, ypač dėl energijos tiekimo saugumo. Vis dar reikia priimti įstatymo projektą dėl Produktų atsargų, kuris reguliuos naftos ir jos produktų atsargų kaupimą. Buvo įgyvendinti *South Stream* ir Nis-Dimitrovgrado projektai, tačiau pastarojo projekto finansavimas vis dar turi būti užtikrintas. Kitaip nei energetikos srityje ekonominės ir pinigų politikos srityje nebuvo padaryta jokie progreso. Teisės aktų pakeitimai dėl Serbijos nacionalinio banko (SNB), turėjo neigiamos įtakos jo nepriklausomumui, ir iššaukė neigiamus rezultatus Serbijai derinant savo teisės aktus su ES. (SNB valdytojo atleidimas per 90 dienų, nepateikiant teisinės priežasties. Šis sprendimas įtakoją SNB tuometinio vadovo atsistatydinimą, jo pavaduotojo ir kelių tarybos narių. Kitas pakeitimas susijęs su SNB pažeidė ES teisyne, nes SBN pareigūnai buvo atleisti nesivadovaujant teismine tvarka). Apskritai Serbijos geba priimti ES narystės įsipareigojimus vertinama palankiai. Pažanga, nors ir nedidelė, nuolat daroma teisės derinimo, ES standartų atitikimo srityje. Kaip nurodo ES internetinė svetainė, Serbija ypač didelę pažangą pasiekė bendrovių teisės, intelektinės nuosavybės teisės, statistikos ir muitų sąjungos srityse. Šiek tiek mažiau pažangos buvo padaryta teismų sistemos, pagrindinių teisių, energetikos, klimato kaitos, informacinės visuomenės ir žiniasklaidos, švietimo ir kultūros srityse.

2012 m. EK vertinimas Serbijai buvo mažiau palankus nei prieš tai buvusiais metais. Viena iš priežasčių susitarimų pasiektų Prištinos-Belgrado dialogo metu nevykdymas. Valdžių kaita 2012 m., kuomet į valdžią atėjo pronacionalistinės ir kairiosios jėgos, davė pagrindą abejonėms, ar bus tęsiama buvusios proeuropietiškos valdžios politika ES klausimais. EK pastebėjo, kad prezidento ir parlamento kaita praktiškai neturėjo neigiamos įtakos institucijų veiklai ir teisėkūrai. Atvirkščiai, naujoji vyriausybė, ne tik tęsė buvusios valdžios darbus (stabilus bendradarbiavimas su TBTJ), bet ir ėmėsi įgyvendinti Prištinos-Belgrado dialogo metu pasiektus susitarimus (kai kurie iš susitarimų, iškart po EK paskelbtos pažangos ataskaitos Serbijai, buvo pradėti įgyvendinti, pvz. integruotų sienų valdymo tarp Serbijos ir Kosovo.). 2012 m. EK ataskaitoje politinių kriterijų atitikimas yra vertinamas palankiausiai. Kita vertus, ekonominiai kriterijai ir geba priimti narystės įsipareigojimus buvo įvertinti kritiškiau. Teisinė sistema vis dar nepakankamai nepriklausoma, teismai nepakankamai nešališki. Pagrindinės šalies institucijos, kaip Nacionalinis bankas, taip pat stokoja nepriklausomybės. Aukštas korupcijos lygis ir neveiksmingos priemonės kovai su ja, neatitinka ES primetamų standartų.

Tačiau svarbiausia užduotis Serbijai, norint pradėti oficialias derybas dėl stojimo į ES tebėra santykių normalizavimas su Kosovu. Stabiliai vykstantis Prištinės ir Belgrado dialogas, ypač sienos punktų kirtimo valdymas Šiaurės Kosove ir ryšių palaikymo pareigūnų keitimasis, Serbijos sutikimas, kad Kosovas dalyvautų regioniniuose Vakarų Balkanų valstybių susitikimuose turės didžiulį postūmį atidarant pirmuosius skyrius derybose dėl stojimo į ES. 2013 m. balandį pasirodys išankstinė EK ataskaita, kurioje ir bus nuspręsta ar pradėti derybas dėl stojimo į ES su Serbija ir kada. Rengdama ataskaitą EK atsižvelgs ir į Europos Parlamento rezoliuciją, kurio projektas jau yra paruoštas ir kuriame rekomenduojama pakviesti Serbiją oficialioms deryboms dėl stojimo į ES.

Serbijos visuomenės pasiskirstymas ES narystės klausimu

Nepaisant Serbijos valdžios pastangų vedant Serbiją link narystės ES, kitas svarbus aspektas narystės procese yra visuomenės nuomonė. Net ir baigus stojimo į ES procesą uždarius visus reikiamus skyrius, pasirašius stojimo į ES sutartį, bei visoms šalims narėms pritarus naujosios narės narystei, būsimose šalyse narėse yra rengiamas visuotinis referendumas, kuriuo šalies gyventojai išreiškia savo pritarimą ar nepritarimą narystei ES. Anot Liudo Mažylio ir Astos Skirmantienės (2005) „Referendumas – svarbiausia tiesioginės demokratijos išraiška. Jis tampa legitimacija didinančia priemone, kai klausimas politiniu požiūriu yra labai svarbus arba ginčytinas. Tik nedažnoje Europos valstybėje referendumai turi galias tradicijas, tačiau Europos Sąjungos integracijos referendumai tapo svarbia ir kartais net lemtinga Europos integracijos proceso gaire“ (p. 35). Taigi, būsimą valstybę narė, norėdama atitikti Kopenhagos kriterijuose išsakytus demokratijos principus, viso eurointegracinio proceso metu vykdo nuolatinės gyventojų apklausas narystės ES klausimais. Šios apklauso pasitarnauja ir galutinio, visuotinio referendumo dėl narystės ES rezultato numatymui.

Serbijos gyventojų pasiskirstymas ES klausimais, rezultatų kaita ir jų priežastys analizuojami šiame skyriuje. Jame aptarti pagrindiniai Serbijos visuomenės pritarimo ir nepritarimo narystei ES punktai.

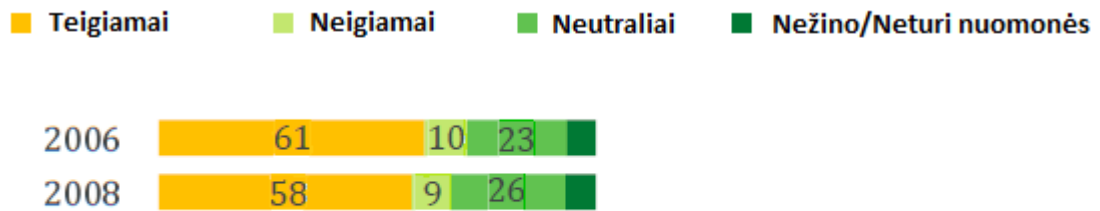
4.1. Serbijos visuomenės viešoji nuomonė dėl Serbijos narystės ES ikikriziniame laikotarpyje

XX. a. paskutinis dešimtmetis, kuomet Serbija įsitraukė į nesibaigiančių konfliktų sūkurį ir tapo tarptautinės bendruomenės izoliuota šalimi – buvo vienas didžiausių išbandymų šalies gyventojams. Žlugus S. Miloševićiaus režimui ir šaliai pasirinkus provakarietišką kursą, karų ir ekonominių nepriteklių išsvarginta visuomenė entuziastingai palaikė ES narystės idėją. Gyventojų apklauso ES narystės klausimais pradėtos daryti 2002 m. Tuomet 68 % apklaustųjų palaikė Serbijos narystę ES. Didžiausio visuomenės palaikymo ES integracijos klausimas sulaukė 2003 m. kuomet net 72 % Serbijos gyventojų pritarė šalies integracijai į ES. Kaip nurodo Serbijos respublikos vyriausybės Serbijos Europos integracijos departamento internetinis puslapis Serbijos gyventojai narystę ES daugiausia siejo su geresne ateitimi jaunajai kartai, naujomis darbo vietomis, galimybe laisvai keliauti visoje Europoje, didesniu stabilumu ir taika ne tik Balkanų regione, bet ir visoje Europoje. Trys pirmi punktai vyravo visų metų apklauose. Gyventojų palaikymas ES narystei iki pat krizės ir jos metu buvo gana stabilus ir siekė apie 68 %. Nuolatinė ES finansinė parama, vizų liberalizavimas, Stabilizacijos ir Asociacijos sutarties pasirašymas buvo pagrindiniai veiksniai, kurie skatino Serbijos gyventojų palankumą narystei

ES. Be to, 2008 m. išrinktas proeuropietišku pažūrų Serbijos prezidentas B. Tadičius, bei jo vadovaujama DS partija surinko daugiausia balsų parlamento rinkimuose. Tokiu būdu Serbijos gyventojai parodė savo palankumą eurointegracinėms idėjoms. Tiesa, kaip pažymi Eno Trimcevas (2009), Serbija vis dar susiskaldžiusi dėl savo ateities. Nors viešosios apklausos ir rodo visuomenės pritarimą ES 70%, tačiau 2008 m. apklausos duomenimis (po Kosovo nepriklausomybės paskelbimo) tik 43 % gyventojų palaikytų narystę ES jei reiktų rinktis tarp ES ir Kosovo. Apklausos parodė, kad serbai kur kas vieningesni Kosovo nepriklausomybės klausimu, nei dėl narystės ES - net 94 % Serbijos gyventojų pasisakė prieš Kosovo nepriklausomybę (p.41). Remiantis Serbijos Europos integracijos departamento duomenimis jau 2009 m. viešosiose apklausoje, Kosovo nepriklausomybė, kaip viena iš sąlygų Serbijai tapti ES nare, vietoj nuolat surenkamų 9 % gavo 21% gyventojų balsų. Tiesa, Serbijos gyventojai ir toliau palaikė nuomonę, kad svarbiausia sąlyga narystei ES bendradarbiavimas su TBTJ ir karo nusikaltėlių išdavimas. Tam įtakos be abejo turėjo vienas po kito sekę įvykiai: Ratko Mladičiaus išdavimas, Stabilizacijos ir Asociacijos sutarties pasirašymas bei vizų liberalizavimas. Be to kaip pažymi Dimitaras Nikolovskis (2011), viešosios nuomonės diferenciacijai didelę įtaką darė politikų manipuliacijos. Jei 2002-2003 m. visuomenės pasiskirstymui įtakos turėjo Z. Džindžičiaus politika, jo pro-reformistinė ir pro-vakarietiška retorika, bandant Serbiją vakarų visuomenėms pateikti kaip valstybę, kuri smerkia karo nusikaltimus, civilių žudymus ir etninius valymus, tai 2004-2008 m. lygiai taip pat visuomenės pasiskirstymą bandė įtakoti V. Koštunicos vyriausybė. Ji priešingai nei buvusioji vyriausybė, pasisakė prieš aktyvų bendradarbiavimą su TBTJ, ir Kosovo nepriklausomybės klausimo kėlimą, įtakojo masinius serbų protestus prieš Kosovo nepriklausomybės deklaraciją (p. 257-258). Augantis nacionalizmas nebuvo palankus ES interesams. Iš dalies Serbijos nacionalinių interesų eskaliavimas užgožė ne itin sėkmingas Serbijos valdžios pastangas kovoje su korupcija, nedarbu, biudžeto deficitu. 2008 m. prasidėjusi pasaulinė ekonominė krizė itin stipriai paveikė ir Serbijos ekonomiką. Šalies gyventojai pasitikėdami B. Tadičiaus rinkiminiais pažadais- narystė ES (kuri sustiprins Serbijos ekonomiką) ir Kosovas integrali Serbijos dalis – atvėrė jam kelią į valdžią. Kaip skelbia Gallup Balkanų monitoringas savo 2008 m. ataskaitoje, tuo metu Serbijos visuomenė buvo pasidalijusi į dvi dalis: viena iš jų palaikė Serbijos bendradarbiavimą su TBTJ ir karo nusikaltėlių išdavimą (49%), kita dalis su tuo nesutiko. Panašios proporcijos buvo vertinant gyvenimo sąlygas ir ateities perspektyvas, bei vyriausybės darbą. Tiesa, Kosovo klausimu respondentai buvo kur kas vieningesni ir trys penktadaliai jų buvo tikri, kad Serbija niekada nepripažins Kosovo nepriklausomybės.

Nepaisant didelės vidinės diferenciacijos įvairiais socialiniais, politiniais, ekonominiais klausimais, ikikriziniu laikotarpiu ir jo metu Serbijos gyventojų didžioji dauguma palaikė narystę ES:

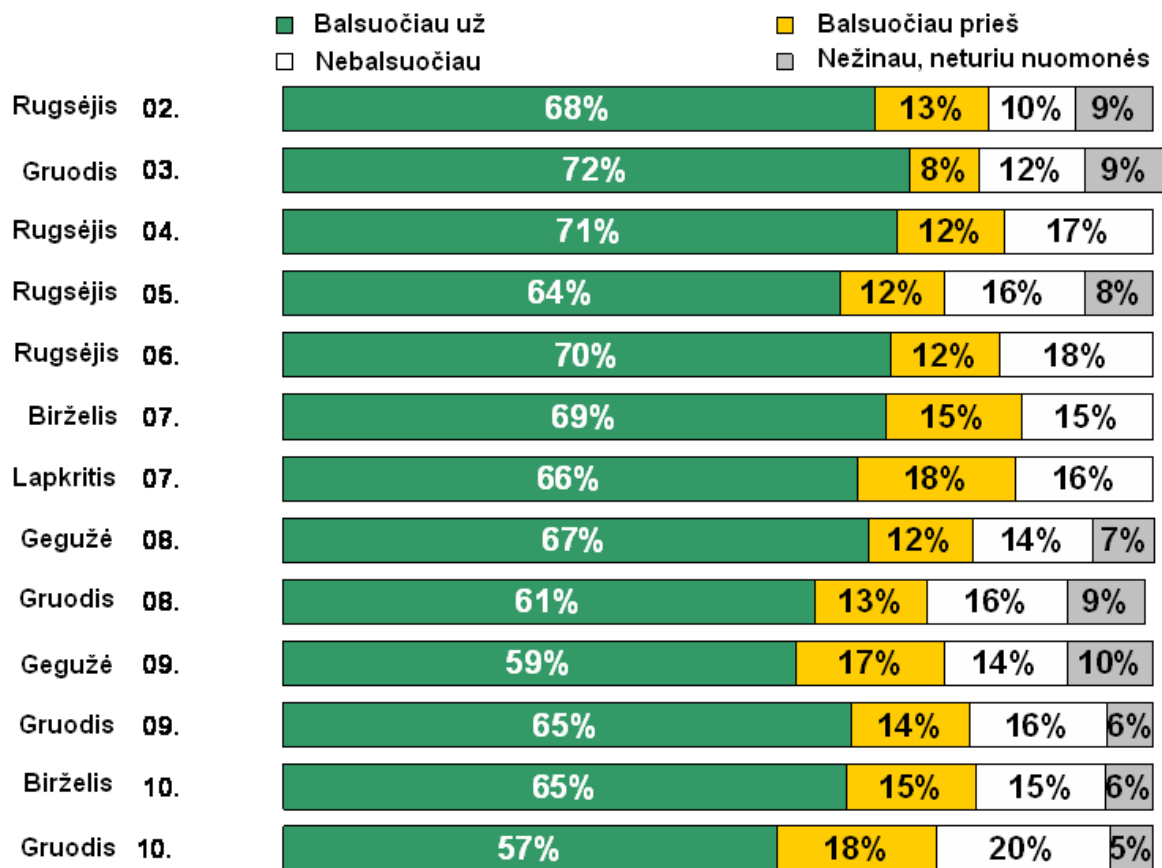
Šaltinis: 2009 Focus on Perceptions of the EU, 2009, p.2 (http://www.balkan-monitor.eu/files/Gallup_Balkan_Monitor-Focus_On_EU_Perceptions.pdf)

2 pav. ES narystės palaikymas Serbijoje 2006-2008 m.

4.2. Pokrizinis laikotarpis - mažėjantis ES narystės palaikymas

Serbija yra viena tų šalių, kuriai pasaulinė ekonominė krizė, buvo viena sunkiausių: finansinė krizė, gamybos apimčių ir darbo vietų mažėjimas, auganti užsienio skola ir valstybės biudžeto deficitas. Serbijos atsigavimas po krizės ES vertinimas kaip nepakankamai spartus ir efektyvus. Valstybės vykdoma politika ir nesėkmingos pastangos kovojant su krize atsiliepė ir viešajai nuomonei dėl Serbijos narystės ES. Šalies gyventojai paveikti ekonominės krizės vis mažiau dėmesio skiria galimai šalies narystei ES. Kaip skelbia Serbijos Europos integracijos departamentas lyginant su 2008 m. pradžia 2009 m. pradžioje narystės ES palaikymas smuko 8 %, o nepritartis narystei ES išaugo iki 17 % - didžiausias nuo 2002 m., kuomet pradėtos rengti apklausos narystės ES klausimais. Net trečdalis pasisakiusių prieš, savo sprendimą motyvavo tuo, kad nepajuto tiesioginės naudos iš ES, turėjo daugiau nuostolių negu naudos.

Tuo tarpu jau 2010 metų gruodį eurointegracijos palaikymas smuko iki 57 %. Žemiau pateiktame 3 pav. Kaip balsuotumėte jeigu referendumas dėl Serbijos narystės ES vyktų rytoj, matomas ryškus euroskeptikų skaičiaus didėjimas, ir palaiptis euroentuziastų procento mažėjimas kriziniame laikotarpyje.

Šaltinis: Republic of Serbia Government European Integration Office, European Orientation of Serbian citizens Trends, 2010 (<http://www.seio.gov.rs/info-service/archive.650.html>)

3 pav. Kaip balsuotumėte jeigu referendumas dėl Serbijos narystės ES vyktų rytoj

Serbijos valdžios įsipareigojimai ES, reikalavimų ir reformų vykdymas, kurie neatnešė apčiuopiamos naudos Serbijos gyventojams (gyvenimo standartai Serbijoje vieni žemiausių Vakarų Balkanų regione), atkreipė visuomenės dėmesį į tai, kad valdžia susirūpintų einamųjų ekonominių problemų sprendimu, o ne stengtųsi kuo geriau įgyvendinti ES narystės įsipareigojimus. Kaip pažymi Marta Szpala Rytų Europos studijų centro internetinėje svetainėje, šiuo laikotarpiu nusivylimas ir priešiškas ES, kilo ne tik dėl ES abejingumo plėtos politikai ir naujų narių finansinei pagalbai, bet ir dėl tam tikrų ES narių interesų šalyse kandidatėse. Pavyzdžiui, Rumunija, sutiko palaikyti Serbijos narystę tuo atveju, jei pastaroji sustiprins rumunų tautinės mažumos apsaugą Serbijoje, bei ES pagaliau leis Rumunijai prisijungti prie bevizės Šengeno erdvės. Šitokie veiksmai, sustiprino Serbijos visuomenės nuomonę, kad dauguma sprendimų priimamų ES yra savavališki ir tik labai nedidele dalimi priklauso nuo šalies pažangos integracijos procese.

Svarbu paminėti, kad šiuo laikotarpiu euroentuziastų mažėjimui įtakos darė griežta ES politika Kosovo klausimu: primygtinis ES reikalavimas pripažinti Kosovo nepriklausomybę, EULEX misija Kosovo teritorijoje, EK ataskaitose ir plėtos dokumentuose pabrėžiama Kosovo nepriklausomybės pripažinimo būtinybė norint tapti ES nare. Daugiau nei pusė Serbijos gyventojų pritarė nuomonei, kad įstojus į ES Serbija bus priversta pripažinti Kosovo nepriklausomybę.

3. Lentelė. Kosovo nepriklausomybės pripažinimas Serbijai tapus ES nare

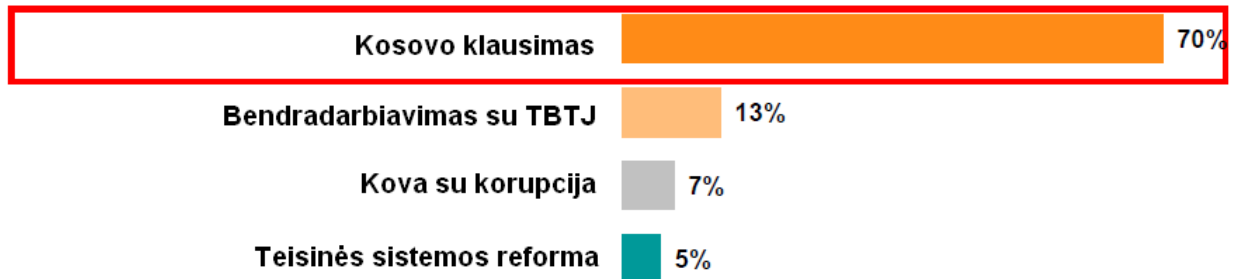
Jei Serbija taps ES nare, ji bus priversta pripažinti Kosovo nepriklausomybę	%
Nesutinka	20,8
Nežino, neturi nuomonės	26
Sutinka	53,2

Šaltinis: Krstič Z. Nacional vs. European identity of Serbs, 2011, p. 4

Kaip jau minėta Serbijos piliečiai Kosovo praradimą traktuoja kaip grėsmę nacionaliniams interesams. Serbai savo nacionalinį identitetą stipriai siejo su Kosovo teritorija ir jos praradimas ir atsiskyrimo pripažinimas yra laikomas grėsme nacionaliniam saugumui ir tapatumui. Remiantis Zorano Krstičiaus pateikiamais duomenimis, daugiau nei trečdalis Serbijos gyventojų narystę ES laiko nacionalinio identiteto praradimu (2011).

2011 m. įvyko karo nusikaltimais įtariamų Ratko Mladičiaus ir Gorano Hadžičiaus suėmimas ir perdavimas Hagos tribunolui. Remiantis Gallup Balkanų monitoringo duomenimis 46 % Serbijos piliečių pasisakė už karo nusikaltėlių suėmimą ir išdavimą TBTJ. Tai aiškinama tuo, kad bendradarbiavimas su TBTJ yra kur kas lengviau įgyvendinama sąlyga Serbijai nei Kosovo pripažinimas. Taip pat didelė dalis Serbijos visuomenės tikėjosi, kad karo nusikaltėlių išdavimas TBTJ, bus didžiausias žingsnis ES narystės link. Iš tiesų jau 2012 kovo mėnesio pradžioje Serbijai buvo suteiktas ES kandidatės statusas: tačiau tuo pačiu iškelti dar aiškesni ir griežtesni reikalavimai – besąlygiškas Kosovo nepriklausomybės pripažinimas ir bendradarbiavimo tarp dviejų valstybių stiprinimas. 2011- 2012 m. apklausose didžioji dalis Serbijos piliečių skirtingai nei ankstesnėse apklausose, pagrindine sąlyga Serbijai tapti ES nare vietoj bendradarbiavimo su TBTJ rinkosi Kosovo klausimą (žr. 4 pav.)

Įvardinkite pagrindines sąlygas, kurios būtinos Serbijai siekiant narystės ES

Šaltinis: Republic of Serbia Government European Integration Office, European Orientation of Serbian citizens Trends, 2012

http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/opinionpoll_december_2011.pdf

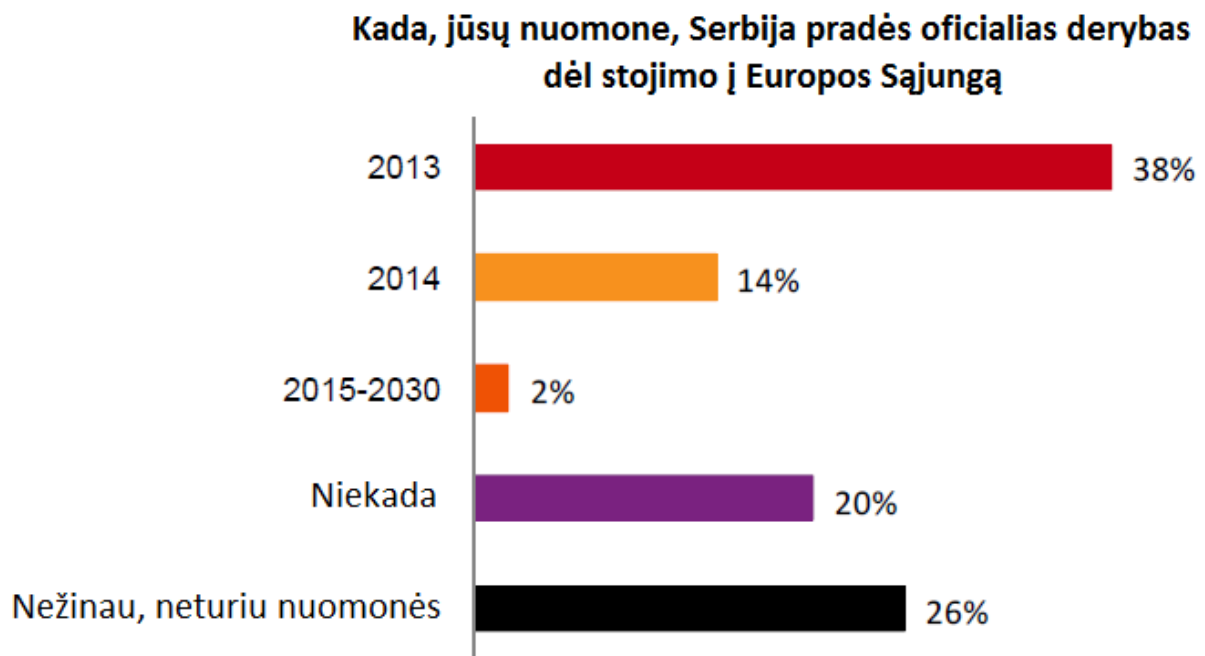
4 pav. Pagrindinės sąlygos Serbijai siekiant narystės ES

Euroentuziastų skaičius 2011-2012 m. ir toliau turėjo tendenciją mažėti. Tiesa, 2012 m. kuomet ES suteikė Serbijai kandidatės statusą palaikymas narystei ES šiek tiek pakilo ir kovo mėnesį siekė 54 %, tai yra 3% daugiau nei tų pačių metų sausį. Tačiau tai buvo tik laikinas pakilimas. Kaip skelbia Serbijos Europos integracijos departamento internetinis puslapis dar tų pačių metų antrą pusmetį euroentuziastų skaičius smarkiai krito ir pasiekė žemiausią ribą – tik 41 % gyventojų pasisakė už narystę ES. Tuo tarpu euroskeptikų skaičius smarkiai išaugo ir siekė 31 %. Kaip skelbia Serbijos dienraštis *Danas*, reziumuojant kai kurių politikų ir politikos apžvalgininkų pastebėjimus yra daug priežasčių lėmusių smukusį palaikymą integracijai į ES. Visų pirma, didžiulės įtakos turėjo nuolatinė politikų manipuliacija ES, jos vykdoma politika. Kiekviena valdžia savaip interpretuodavo ES svarbą Serbijai, ir Serbijos svarbą ES. Nešališkos ir objektyvios informacijos trūkumas, bei apskritai informacijos trūkumas kas yra ES ir kaip ji veikia, sukėlė nepagrįstų lūkesčių, o vėliau ir nusivylimo bangą visuomenėje (2012 m. duomenimis, kuriuos pateikė Serbijos Europos integracijos departamentas, net 62 % Serbijos gyventojų niekada nėra girdėję apie ES paramą Serbijai ir jos finansuojamus projektus).

Antra, situacijos sudėtingumą iš dalies lemia ir tai, kad pats ES standartų atitikimo, perėjimo ir sąlygų vykdymas vyksta jau dvylika metų ir kol kas nėra aiškios datos, kada Serbija (ir ar apskritai) galėtų tikėtis tapti pilnateise ES nare. Be to krizė šalyje ir pačioje ES Serbiją paskatino gręžtis į kitus galimus partnerius tarptautinėje arenoje: Rusiją ar Kiniją. Trečia, leidinyje, taip pat teigiama, kad visuomenės palaikymas narystei ES yra tiesiogiai proporcingas gyvenimo standarto lygiui, kuris šiuo metu šalyje yra pakankamai žemas. Galų

gale, valdančiosios koalicijos daugiau dėmesio skirdavo politiniams ES reikalavimams ir vykdymams, negu ekonominiams ar socialiniams, kurie yra kur kas aktualesni gyventojams. Dėl to daugelis Serbijos piliečių pradėjo matyti tik politinius reikalavimus keliamus pačios ES. Be to, valdžios elitas netinkamai pasinaudojo viešaisiais ryšiais pateikdamas ES visuomenei: integracija į ES apskritai buvo traktuojama kaip gyvenimo būdas, o ne kaip modernizacijos ir reformų procesas artinantis Serbiją prie ES vertybių. Todėl išvada būtų tokia, kad ne pati ES, keldama vienus ar kitus reikalavimus Serbijai, lėmė savo populiarumo mažėjimą visuomenėje. Didžiausia atsakomybė už tai, turėtų būti priskiriama Serbijos valdžiai, kuri ne tik, kad nesugebėjo visuomenei perteikti ES vertybių ir jos veikimo principų, bet ir nuolatiniiais prieštariniais pasisakymais dėl narystės ES, bei manipuliudama nacionaliniais interesais lėmė euroskeptikų skaičiaus didėjimą. Tačiau kita vertus, nors narystės ES idėja yra linkusi prarasti savo pozicijas nei vienas kitas procesas šalyje nesulaukė tokio gyventojų palaikymo kaip narystė ES. Politinių partijų populiarumas taip pat nusileidžia paramai integracijai į ES.

Remiantis *Danas* dienraščio pateiktomis, Serbijos socialistų partijos atstovo Djordje Miličevićiaus prognozėmis, gyventojų paramos sumažėjimas narystei ES yra laikinas, ir turėtų išaugti Serbijai gavus tikslią oficialių derybų dėl stojimo į ES pradžios datą. Žmonių palankumas linkęs augti priklausomai nuo to, kiek faktinės naudos jie gauna.

Šaltinis: Republic of Serbia Government European Integration Office, European Orientation of Serbian citizens Trends, December, 2012

http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnjenja/opinionpoll_december_2011.pdf

5 pav. Serbijos visuomenės nuomonė, dėl oficialių derybų su ES pradžia

4.3. Serbijos ir Lietuvos viešosios nuomonės dėl narystės ES palyginimas. Lietuvos pavyzdys Serbijai

Politinės ir ekonominės santvarkos transformacija, naujų ryšių užmezgimas su tarptautine bendruomene ir tvirtesnių santykių su vakarų valstybėmis puoselėjimas buvo bendri tikslai ir uždaviniai tiek XX a. pab. Lietuvai, tiek XXI a. pr. Serbijai. Lyginti sėkmingesnę Lietuvos ir komplikuočiau Serbijos transformacijos kelią ir integraciją į ES nebūtų tikslinga jau vien dėl skirtingos istorinės patirties, Serbijos kaip buvusios pagrindinės regiono agresorinės santykius su kaimyninėmis šalimis, ir vis dar reiškiamomis pretenzijomis į buvusią savo provinciją – Kosovą. Tarptautinė ekonominė krizė ir smunkantys tiek Serbijos, tiek bendrai ES vystymosi rodikliai turėjo negatyvių rezultatų ES plėtros politikai. Nevieningi ir dviprasmiški valdančiųjų sluoksnių pasisakymai ES klausimais, nepakankamas visuomenės informatyvumas apie ES veikimo principus įtakoja nuolat mažėjančią visuomenės paramą ES. Gyventojų paramą ir nuotaikas ES klausimais tiek Lietuvoje tiek Serbijoje galima skirti į kelis etapus.

Iš pat pradžių šalims pasirinkus proeuropietišką kelią, visuomenėje vyravo emociškai teigiamos nuotaikos: Serbijos gyventojai tikėjosi ekonominių ir socialinių garantijų bei politinio stabilumo regione, tuo tarpu Lietuvos visuomenei be ekonominės ir socialinės gerovės labai svarbus buvo pats faktas „priklausyti Vakarams“ taip užsitikrinant saugumą nuo Rusijos.

Euroskepticizmo laikotarpis Serbijoje prasidėjo 2008-2009 m. kuomet nepriklausomybę deklaravo Kosovas ir tuo pačiu pasaulyje kilo ekonominė krizė. Nesulaukdami iš ES apčiuopiamos naudos, o tik keliamas papildomas sąlygas, taip pat manipuluojami valdžios elito atstovų dėl nacionalinių interesų, Serbijos gyventojai ėmė abejingiau žiūrėti į eurointegraciją. Tuo tarpu Lietuvoje euroskepticizmo banga prasidėjo po 1995 m. kuomet Lietuva nebuvo pakviesta pradėti derybų dėl stojimo į ES, todėl Eurobarometro 2004 m. ataskaitoje dėl Lietuvos pažymima, kad „išaugo “neapsisprendusių” piliečių skaičius ir narystės priešininkų dalis visuomenėje. Ir šiuo laikotarpiu vyravo emocijos: gyventojai suprato, kad narystė ES nėra per naktį įgyvendinamas projektas, stojimo laikotarpis bus ilgas ir sunkus. Kiekvieną kartą, kai Lietuva nebūdavo minima tarp stoti į ES kviečiamų šalių, visuomenės parama narystei sumažėdavo. Kai naujienos iš Briuselio būdavo palankesnės, parama padidėdavo.”(p. 4). Panašus etapas pastaruoju metu tęsiasi ir Serbijoje. Gyventojų parama narystei galėtų išaugti tik sulaukus palankių žinių iš Briuselio: konkrečios datos dėl oficialių ES narystės derybų pradžios bei ekonominių rodiklių augimas. Lietuva kaip ir Serbija nedarbą ir žemus gyvenimo standartus išskyrė kaip didžiausias šalies problemas, su kuriomis valstybės

galėtų sėkmingai kovoti padedamos ES. 1999 m. Lietuva buvo pakviesta pradėti derybas dėl narystės ES, XXI a. pr. ėmė kilti šalies ekonominiai rodikliai, Eurobarometro (2004) duomenimis “pradedant 2001 metais, didesnę svorį visuomenės nuomonėje pradėjo įgyti informacija, narystės privalumų ir trūkumų lyginimas. Šiuo laikotarpiu lietuviai tapo narystės Europos Sąjungoje šalininkų lyderiai ne tik tarp Baltijos šalių, bet ir tarp visų naujų valstybių narių.”(p.4) Šis trečiasis laikotarpis, kuomet šalies gyventojai ėmė dar stipriau pasisakyti už šalies narystę ES, buvo ne vien dėl ekonominės gerovės ir aiškių bei teigiamų atsakymų narystės klausimais iš Briuselio gavimo, bet ir dėl žiniasklaidos, politikų, inteligentijos aktyvių pasisakymų už narystę ES. Eurobarometro 2004 m. duomenimis net 40 % Lietuvos gyventojų manė, kad ES žiniasklaidoje pateikiama per daug teigiamai, 41 % tvirtino esą informacija objektyvi. Nuolat rengiami forumai ir debatai radijuje ir televizijoje ES aktualiais klausimais įtakojo visuomenės nuomonę ir apsisprendimą dėl narystės ES (Eurobarometro 2004 duomenimis Televizija, radiju ir spauda, Lietuvos žmonės linkę pasitikėti daugiausiai). Tiesa, lietuviai, kaip serbai dabar, nesijautė itin gerai informuoti apie ES, tačiau Eurobarometro 2004 pateiktomis žiniomis, pripažino, kad žiniasklaida pakankamai gerai informuoja gyventojus, tačiau dauguma žmonių patys nelinkę aktyviau domėtis su ES susijusiomis aktualijomis. Paskutiniaus 2012 m. birželio mėnesį darytais ir Serbijos Europos integracijos departamento paskelbtais duomenimis dėl Serbijos gyventojų informuotumo ES klausimais, net 39 % gyventojų atsakė esą visiškai neinformuoti apie ES. Pagrindine to priežastimi gyventojai išskyrė pačių nesidomėjimą ES (61 %), per mažą žiniasklaidos (19 %) ir politikų (18 %) dėmesį ES klausimams.

Serbijos visuomenė būdama nepakankamai informuota dėl ES, yra linkusi narystę ES vertinti remdamasi emocijomis (kaip ir Lietuvos gyventojai XX a. ir XXI a. sandūroje.), o ne argumentais. Emocinis vertinimas, yra labai nestabilus ir priklausantis nuo to meto politinio elito ir žiniasklaidos pozicijos ES atžvilgiu. Kaip parodė Lietuvos pavyzdys, teigiama politikų, inteligentijos ir žiniasklaidos pozicija dėl ES turėjo įtakos ir gyventojų apsisprendimui. Tuo tarpu Serbijoje, nevieninga ir kritiška Serbijos politikų ir žiniasklaidos (kuri vis dar nepakankami nepriklausoma nuo valstybės) laikysena eurointegracijos klausimais padalijo visuomenę į priešiškas puses, bei tarp neapsisprendusios visuomenės dalies įnešė skepticizmą ES atžvilgiu. Kita vertus, prasta šalies ekonominė būklė gyventojus verčia koncentruotis ties vidaus problemomis, o ne domėtis šalies integraciniais procesais. Lietuvos visuomenės parama ir susidomėjimas ES buvo iš esmės tolygus šalies gerovės augimui. Kas taip pat pritaikoma ir Serbijai. Trečias svarbus akcentas, tai pačios ES dėmesys šaliai kandidatėi. Jos visuomenė gaudama tam tikras nuolaidas ir garantijas pačiame integracijos procese, bus labiau motyvuota ir suinteresuota naryste ES.

Dabartiniame Serbijos parlamente esančios partijos vieningai palaiko ES narystės idėją (išskyrus Serbijos demokratų partiją). Tiek valdžios, tiek žiniasklaidos dėmesys šiuo metu turėtų būti sutelktas į visuomenės informavimo, sudominimo ir teigiamo požiūrio į narystę ES formavimą. Visuomenės palaikymas ir pritarimas ES yra vienas svarbiausių narystės ES kriterijų. Serbija neturėdama šalies gyventojų paramos, ne tik rizikuoja 2013 m. negauti pakvietimo oficialioms deryboms dėl narystės, bet ir galutiniame referendume dėl narystės ES nepritarus daugumai šalies gyventojų prarasti galimybę tapti ES nare. Šalies kandidatės visuomenės parama užtikrina pačios ES narystės legitimaciją.

Jeigu XXI a. pirmaisiais metais narystė ES Serbijos gyventojams buvo siekiamybė ir parama jai nekėlė dvejonų, tai šiuo metu kyla pagrįsta dvejonė ar šalis apskritai nori tapti tokios sąjungos dalimi, kuri reikalauja pripažinti Serbijos valstybės dalies (Kosovo) atsiskyrimą. Tai ypatinga ir precedento neturinti sąlyga iškelta narystės siekiančiai šaliai. Dalies savo teritorijos atsiskyrimo pripažinimas mainais į galimybę tapti ES (kuri nebėra tokia ekonomiškai stabili kaip iki recesijos) nare yra vis dar atviras klausimas, kurio sprendimas, gali užtrukti dar ne vienus metus, taip dar labiau užtęsiant Serbijos integracijos procesą arba net jį sustabdant.

IŠVADOS

1. ES visada buvo suinteresuota stabilumu ir taika Europoje, ypač nestabiliausiam Vakarų Balkanų regione. Po nesėkmingų taikos palaikymo misijų XX. a. paskutiniųjų dešimtmetyje, ir po S. Miloševićiaus režimo nuvertimo, tik įsikišus NATO pajėgoms, ES palankiai sutiko Vakarų Balkanų valstybių pasirinkimą ateityje tapti ES narėmis. Ypač aktualus buvo NATO ir ES valstybių pagrindine regiono agresore įvardijamos, Serbijos, naujų santykių su ES užmezgimas.
2. Po 2004 m. sėkmingos plėtros į rytų ir vidurio Europos šalis, ES išsikėlė naują plėtros tikslą – Vakarų Balkanų regiono valstybių integraciją. Kitaip nei rytų ir vidurio Europos valstybėms Vakarų Balkanų šalims, atsižvelgdama į komplikuoatą jų istorinę patirtį ir sudėtingą esamą padėtį, ES sugriežtino stojimo į ES sąlygas. Šalims kandidatėms įsigaliojo „sąlygiškumo principas“, „šalių kandidačių diferenciacija“, išaugo „galios asimetrija tarp ES ir šalių kandidačių“, išplėtotas „absorbavimo pajėgumų kriterijus“.
3. ES integracijos procesas iš visų paraiškų pateikusių valstybių šiuo metu ilgiausiai ir sunkiausiai vyksta Serbijoje. Serbija yra ne tik ta valstybė, kuri labiausiai nukentėjo Jugoslavijos dezintegracijos procese, bet ir valstybė, kuri vis dar turi pretenzijų regione (Kosovo provincija), bei yra įsipareigojusi bendradarbiauti su TBTJ dėl karo nusikaltėlių sekimo ir išdavimo. Be to, Serbija yra vienintelė kada nors ES narystės siekusi valstybė, kuriai ES iškėlė politinę sąlygą – dalies savo teritorijos (Kosovo) atsiskyrimo pripažinimas.
4. Santykių normalizavimas su Kosovu išlieka vienu svarbiausių narystės ES kriterijų. Tiesa, ES iš dalies švelnina savo poziciją: Serbija nebėra atvirai spaudžiama pripažinti Kosovo nepriklausomybės dabartiniame eurointegracijos etape. ES palaipsnių santykių normalizavimą tarp Serbijos ir jos buvusios provincijos siekia užtikrinti inicijavusi ir prižiūradama nuolatinį dialogą vykstantį tarp Belgrado ir Prištinos dėl įvairių ekonominių ir socialinių sričių.
5. EK 2012 m. ataskaitoje dėl Serbijos pažangos palankiausiai įvertino pažangą politiniuose kriterijuose, tuo tarpu ekonominiai kriterijai ir gebėjimas prisiimti narystės įsipareigojimus įvertinti prasčiau. Dėl to 2012 m. pažangos ataskaita Serbijai buvo viena prasčiausių iš iki tol buvusių. Nepaisant to, sėkmingai naujosios vyriausybės vedamas dialogas su Priština, anksčiau pasirašytų sutarčių vykdymas, suteikia Serbijai galimybę dar 2013 m. pradėti oficialias derybas dėl narystės ES.
6. Nepaisant nuolat kintančios skirtingų valdžioje buvusių partijų pozicijos ES narystės klausimu, dabartinis parlamentas beveik vieningai palaiko ES narystės idėją. Deja,

visuomenės palaikymas eurointegracijai patyrė didžiausią nuosmukį per pastarąjį dešimtmetį ir tesudaro 41 %.

7. Sumažėjusi parama ir susidomėjimas ES visuomenėje yra dešimtmetį nesėkmingai ir nestabiliai trunkančios ES integracijos pasekmė. Nuolat kintanti politikų, žiniasklaidos, inteligentijos pozicija dėl ES, per mažas visuomenės informuotumas ES veikimo principais, nepakankamas apčiuopiamos naudos gavimas iš ES, o tik keliamos sąlygos, privertė visuomenę atsigręžti į pakankamai sudėtingą dabartinę šalies ekonominę būklę, o ne tariamą ES narystės idėją. Smunkanti parama narystei ES visuomenėje, bus dar vienas papildomas uždavinys Serbijos valdžiai integracijos į ES procese. Narystė ES įmanoma tik pritarus didžiajai daugumai visuomenės.

REKOMENDACIJOS

Serbijos respublikos vyriausybės Europos integracijos departamentui rekomenduojama:

1. Aktyviau reikštis visuomenės informavime su naryste ES susijusiais klausimais, skatinti ir organizuoti viešas diskusijas pasitelkiant žiniasklaidos priemones. Siekdama kasdien informuoti jaunimą su ES susijusiais klausimais Serbijos Europos integracijos departamentui rekomenduojama susikurti patrauklią ir nuolat atnaujinamą paskyrą Facebook, Twitter, ir kituose jaunimo dažnai lankomuose internetiniuose portaluose.
2. Rengti viešus renginius, minėti ES dieną, kurios metu būtų akcentuojama kultūrų įvairovės ir pagarbos viena kitai svarba. Ypatingas dėmesys turėtų būti skirtas sėkmingai kitų valstybių eurointegracijai, kitų šalių ūkio augimo rodiklių aptarimui tapus ES narėmis.

Serbijos vyriausybei rekomenduojama:

1. Kol kas Serbijos vyriausybės didžiausias dėmesys sutelktas vykdant politines ES keliamas sąlygas, todėl rekomenduojama daugiau dėmesio skirti vidaus ekonomikos skatinimui, užsienio investicijų pritraukimui ir darbo vietų skaičiaus didinimui. Ypatingas dėmesys turėtų būti sutelktas palankios verslo aplinkos užsienio investicijoms kūrimas, tam reikalinga, kaip jau minėta 2012 m. EK vertinime Serbijai, kova su korupcija ir teisinio netikrumo mažinimas. Valstybės monopolis verslo sektoriuje taip pat turėtų būti mažesnis.
2. Serbijos politikų pasisakymai Kosovo klausimu neturėtų remtis emociniu pagrindu. Pragmatiškas požiūris iš politikų ir žiniasklaidos pusės, sėkmingas ir naudingas abiem pusėm (Priština ir Belgradui) nuolat vedamų derybų rezultatas, turėtų atsispindėti gyventojų apklausose dėl Kosovo klausimo ir narystės ES.
3. Serbijos vyriausybė privalo aiškiai suvokti, kad Serbijai, kaip ir visoms Vakarų Balkanų valstybėms atsižvelgus į buvusią ir esamą padėtį regione, buvo pritaikytos papildomos keturios integracijos sąlygos („sąlygiškumo principas“, „šalių kandidačių diferenciacija“, „didesnė galios asimetrija tarp ES ir šalių kandidačių“, „absorbavimo pajėgumų kriterijus“). Aiškiai suvokdama jų esmę Serbijos vyriausybė privalo šia žinią aiškiai

perduoti visuomenei, taip išvengiant bereikalingų per daug optimistinių, o vėliau pesimistinių visuomenės reakcijų susijusių su narystės į ES procesu.

4. Šiuo eurointegracijos etapu, ir kiek vėliau pradėjus oficialias derybas dėl narystės ES, Serbijos vyriausybei rekomenduojama susikcentruoti ties parama šiaurinėje Kosovo dalyje susitelkusiai serbų bendruomenei, jos institucijoms, ir vengti griežtų pasisakymų Kosovo nepriklausomybės klausimu apskritai.
5. Serbijos vyriausybė atsižvelgdama į tai, kad Serbija, vakarų valstybių yra vis dar laikoma pagrindine regiono agresore, ir siekdama pakeisti vakarų visuomenėse įsigalėjusį šalies įvaizdį, turėtų aktyviau reikštis ir užimti lyderės poziciją Vakarų Balkanų regiono politiniuose, ekonominiuose ar kultūriniuose forumuose ir regioninėse iniciatyvose, bendradarbiauti ir dalintis patirtimi su kitomis ES narystės siekiančiomis Vakarų Balkanų valstybėmis,

LITERATŪRA

Moksliniai straipsniai ir knygos:

1. **Ablačinskaitė I.** Humanitarinė intervencija ir jėgos nenaudojimo principas: magistro darbas, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2007- URL: http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20101124_200851-28497/DS.005.1.01.ETD
2. **Akhavan P.** „Yugoslavia the former and future“ Reflections by scholars from the region, The United Nations Research Institute for social development, Geneva, 1995
3. **Anastasakis O., Bojicic-Dzelilovic** „Balkan regional cooperation & European Integration”, The Hellenic Observatory, 2002
4. **Archick K.** „European Union Enlargement“, Congressional Research service, 2002
5. **Begovič B., Mijatovič B.** Four Years Of Transition In Serbia http://pdc.ceu.hu/archive/00002624/01/4_years_of_transition_in_Serbia.pdf [Žiūrėti a 2012 12 29]
6. **Bitzenis A.** „The Balkans: Foreign Direct Investment and EU Accession“, Ashgate Publishing Limited, UK, 2009
7. **Bitzenis A.** „The Balkans: Foreign Direct Investmen and EU Accession“, Ashgate Publishing Limited, UK, 2009
8. **Cairns W.** „Europos Sąjungos teisės įvadas“, Eugrimas, Vilnius, 1999
9. **Calvocoressi P.** „Pasaulio politika 1945-2000“, Briedis, Vilnius, 2001
10. **Casstells M.** „Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. Tūkstantmečio pabaiga 3 tomas.“, Poligrafija ir informatika, Kaunas, 2007
11. **Deliso Ch.** „Culture and customs of Serbia and Montenegro“, Greenwood press, Westport, 2009
12. **Dirgėla M.** Serbų ir Kroatų nacionalizmo atgimimo prielaidos // Sociologija. Mintis ir veiksmai. – 1998, Nr. 1, <http://www.ku.lt/sociologija/issue.php?uid=31> [Žiūrėta 2012 10 24]
13. **Emerson M., et al.** „Just what is this absorbtion capacity of the European Union?“/Center for European policy studies, Brussels, 2006, Nr. 113
14. **Finlan A.** „The collapse of Yugoslavia 1991-1999“, Osprey Publishing Ltd, UK, 2004
15. **Hix S.** „Europos Sąjungos politinė sistema“, Eugrimas, Vilnius, 2006

- 16. Hudson A.** The Difficulties Facing EU Conditionality in the Balkan Region//Balkans: State Building and Human Rights in Kosovo, Macedonia and Serbia, 2010
<<http://www.hamilton.edu/documents/Anne%20Hudson%20Levitt%20Paper.pdf>>[Žiūrėta 2012 11 12]
- 17. Is Yugoslavia a Socialist country?** N. S. Khrushchov, Speech at a Mass Rally in Velenje, Yugoslavia, August 30, 1963.<<http://www.marxists.org/history/international/comintern/sino-soviet-split/cpc/yugoslavia.htm>>[Žiūrėta 2012 10 16]
- 18. Janeliūnas T., ir Lopata R.** *Šaltasis karas: tarptautinė sistema ir Europos politika* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla 2008.P. 83
- 19. Kasčiūnas L.** Europos Sąjungos plėtros politikos kaita: „Trečiojo kelio“ paieškos /Politologija, Vilnius: Polibijaus fondas, 2008, Nr. 4 (52)
- 20. Knezevic I.** Absorption Capacity of Serbia for Use of EU Funds- Practical Lessons from Slovakia, 2010
http://www.emins.org/sr/aktivnosti/projekti/apsorpcionikapaciteti/100917_policy_paper.pdf [Žiūrėta 2012 12 11]
- 21. Krstič Z.** Nacional vs. European identity of Serbs/ Western Balkans security observer 2011, Nr. 20
- 22. Leach R.** „Glausta Europos Sąjungos enciklopedija“, Vaga, Vilnius, 2007
- 23. Lindberg L. N.** „The Political Dynamics of European Economic Integration“, Oxford university press, London, 1963
- 24. Liubertaitė K.** Globalizacija, valstybės suverenitetas ir Europos Sąjunga: bakalauro darbas, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2010
- 25. Mayhew A.** „Enlargement of the European Union: an analysis of the negotiations with the central and eastern European candidate countries“, Sussex European Institute, Brighton, 2000
- 26. Mažylis L., Skirmatienė A.** Regioninė dimensija Vidurio Rytų Europos eurointegraciniuose referendumuose//Politologija, Vilnius:Polibijaus fondas, 2005, Nr. 3 (39)
- 27. Meier V.** „Yugoslavia a history of its demise“, London and New York: Routledge, 1999
- 28. Nikolovski D.** Eager to join? A study of Euro-enthusiasm in Serbia and Montenegro
http://studiorum.org.mk/evrodijalog/15/pdf/EVRODIJALOG_Br_15_Nikolovski_ENG.pdf [Žiūrėta 2013 02 16]
- 29. Rakič B., Obradovič S.** Absorption problems of the EU development funds in Serbia
<http://teme.junis.ni.ac.rs/teme2-2010/teme%202-2010-07.pdf> [Žiūrėta 2012 12 11]

- 30. Rohrbacker R. J.** Bishop J. J. Strossmayer's Yugoslavism in the Light of the Eastern Crisis of 1875-1878 // East European Quarterly, 2001, Vol. 35, No.3
<<http://www.questia.com/library/1G1-79249288/bishop-j-j-strossmayer-s-yugoslavism-in-the-light> > [Žiūrėta 2012 10 09]
- 31. Stojarova V., Emerson P.** Political parties in Serbia
http://www.bochsler.eu/publi/bochsler_serbiacountry.pdf [Žiūrėta 2012 12 29]
- 32. Szpala M.** Joy overshadowed by crisis. Serbia has been granted EU candidate status <http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/ceweekly/2012-03-07/joy-overshadowed-crisis-serbia-has-been-granted-eu-candidate-status> [Žiūrėta 2013 02 16]
- 33. Teokarevic J.** Ten years of post-Milosevic transition in Serbia: problems and prospects // The Western Balkans and the EU: „The hour of Europe“/ edited by Jacques Rupnik: [2011 June, Paris, France] – Paris, 2011
- 34. Trimcev E.** Foreign Policy, Elites and Regional Identity // Dialogues Ownership for regional cooperation in the Western Balkan countries / [2009 June, Germany] - Friedrich-Ebert-Stiftung, Germany, 2009
- 35. Vadapalas V.** „Tarptautinė teisė“, Eugrimas, 2006, Vilnius
- 36. Veselinović P., Miletić D.** Serbian Economic Restructuring as determinant of european integration // Economics and Organization, 2011, vol.8, no. 2.
<http://facta.junis.ni.ac.rs/eao/eao201102/eao201102-04.pdf> [Žiūrėta 2012 12 11]
- 37. Žalimas D., Žaltauskaitė- Žalimienė, S., Petrauskas Z., Saladžius, J.** „Tarptautinės Organizacijos“, Justitia, Vilnius, 2004

Europos Sąjungos institucijų internetinių svetainių duomenys:

1. Europos Sąjungos sutarties ir sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinės redakcijos *Europos Sąjungos oficialusis leidinys*, 2008/C115/01
<<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:lt:PF>> [Žiūrėta 2012 10 06]
2. Europos Parlamento rezoliucija dėl Komisijos 2012 m. darbo programos
<<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+MOTION+B7-2011-0381+0+DOC+XML+V0//LT>> [Žiūrėta 2012 10 07]
3. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/strategy_paper_2012_en.pdf [Žiūrėta 2013 01 12]
4. ES plėtra

- http://ec.europa.eu/economy_finance/international/enlargement/index_lt.htm
[Žiūrėta 2013 01 15]
5. EU candidate and pre-accession countries economic quarterly 4/2012
http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/cpaceq/documents/cceq_2012_q4_en.pdf [Žiūrėta 2013 02 05]
  6. Eurobarometras Šalies ataskaita: Lietuva, 2004
http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb61/nat_lt.pdf [Žiūrėta 2013 02 28]
  7. European Agency for Reconstruction
<http://ec.europa.eu/enlargement/archives/ear/serbia/serbia.htm> [Žiūrėta 2012 12 06]
  8. Europos Sąjungos plėtra <http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/lt/FTU_6.3.1.pdf>
[Žiūrėta 2012 10 07]
  9. Komisijos Komunikatas Europos parlamentui ir tarybai Komisijos nuomonė dėl Serbijos prašymo tapti Europos Sąjungoje
nare, Briuselis, 2011. http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/sr_rapport_2011_lt.pdf [Žiūrėta 2013 01 05]
  10. Oficialus ES internetinis puslapis//Serbia 2009 Progress Report
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2009/sr_rapport_2009_en.pdf
[Žiūrėta 2012 12 15]
  11. Oficialus ES internetinis puslapis//Serbia 2010 Progress Report
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/sr_rapport_2010_en.pdf
[Žiūrėta 2013 01 03]
  12. Oficialus ES internetinis puslapis//Serbia 2011 Progress Report
http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/sr_rapport_2011_lt.pdf [Žiūrėta 2013 01 05]
  13. Stabilizacijos ir asociacijos procesas: Vakarų Balkanai
http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/western_balkans/index_lt.htm
[Žiūrėta 2012 11 27]
  14. Steps towards joining <http://ec.europa.eu/enlargement/policy/steps-towards-joining/index_en.htm> [Žiūrėta 2012 10 07]
  15. The CARDS programme (2000-2006)
http://europa.eu/legislation_summaries/enlargement/western_balkans/r18002_en.htm
[Žiūrėta 2012 12 06]
  16. The Delegation of the European Union to the republic of Serbia
<http://www.europa.rs/en.html> [Žiūrėta 2012 12 11]
-

Serbijos užsienio reikalų ministerijos ir Serbijos respublikos vyriausybės Serbijos Europos integracijos departamento internetinių svetainių duomenys:

1. Care about Serbian population in Kosovo-Metohija among most important tasks of state
<http://www.srbija.gov.rs/vesti/vest.php?id=91309> [Žiūrėta 2013 01 10]
2. Government of the Republic of Serbia European integration office// The national Programme for integration (NPI)
www.seio.gov.rs/upload/documents/NPI/mpi_2009-10_incl_annexes_eng.pdf [Žiūrėta 2013 01 05]
3. Government of the republic of Serbia European integration office//Public opinion poll
<http://www.seio.gov.rs/documents/national-documents.223.html> [Žiūrėta 2013 02 13]
4. Ministry of foreign affairs of the republic of Serbia
General Directorate for Multilateral Cooperation <http://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/multilateral-issues> [Žiūrėta 2013 01 09]
5. Republic of Serbia Government European Integration Office, European Orientation of Serbian citizens Trends, January, 2012
http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnenja/opinionpoll_december_2011.pdf [Žiūrėta 2013 02 28]
6. Republic of Serbia Government European Integration Office, European Orientation of Serbian citizens Trends, December, 2012
http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnenja/opinion_poll_13.pdf [Žiūrėta 2013 02 28]
7. Republic of Serbia Government European Integration Office, European Orientation of Serbian citizens Trends, June, 2012
http://www.seio.gov.rs/upload/documents/nacionalna_dokumenta/istrazivanja_javnog_mnenja/istrazivanje1_jun_12%20final_en.pdf [Žiūrėta 2013 03 04]
8. The agreements reached in Belgrade-Pristina dialogue with EU mediation
<http://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=82315> [Žiūrėta 2013 01 12]

Balkanų regiono problematiką nagrinėjančių internetinių dienraščių duomenys:

1. Europe Day marked in Serbia
http://www.b92.net/eng/news/society-article.php?yyyy=2008&mm=05&dd=09&nav_id=50102 [Žiūrėta 2012 11 29]

2. Milovanović B. New government has plans for Serbia's economy
http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/07/19/feature-03 [Žiūrėta 2013 01 10]
3. Milovanović B. Serbia's EU talks hinge on Kosovo
http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/features/2012/12/18/feature-01 [Žiūrėta 2013 01 12]
4. Six points of draft resolution on Kosovo and Metohija
<http://www.b92.net/eng/insight/strategies.php> [Žiūrėta 2013 01 10]
5. Valtner L., Krivci su evrokriza i srpski političari// Danas, 2013
http://www.danas.rs/danasrs/politika/krivci_su_evrokriza_i_srpski_politicari.56.html?news_id=255070 [Žiūrėta 2013 02 28]

Balkanų monitoringo statistiniai duomenys:

1. Gallup Balkan monitor, Insights and perceptions: Voices of the Balkans, 2008
http://www.balkan-monitor.eu/files/BalkanMonitor-2008_Analytical_Report.pdf
[Žiūrėta 2013 02 16]
2. Mladić trial: towards a brighter future for Serbia?
<http://www.balkan-monitor.eu/> [Žiūrėta 2013 02 16]

Kiti literatūra:

1. Įsigaliojo Amsterdamo sutartis, 1999.
<http://www.ebiblioteka.lt/resursai/DB/LB/LB_integracija_ES/LB_integracija_ES_1999_02_9.pdf> [Žiūrėta 2012 10 01]
2. Nedarbas Serbijoje-didžiausias per 12 metų//Ekonomika, 2012
<http://www.ekonomika.lt/naujiena/nedarbas-serbijoje-didziausias-per-12-metu-19476.html> [Žiūrėta 2012 12 18]
3. Serbia 2020
http://vojvodinahouse.rs/wp-content/uploads/2011/09/SERBIA_2020.pdf
[Žiūrėta 2012 11 29]
4. Serbian post-crisis economic growth and development model 2011-2020., 2010, p. 15.
http://www.fren.org.rs/sites/default/files/074_Serbian%20Post-Crisis%20Economic%20Growth%20and%20Development%20Model%202011-2020%20Executive%20Summary.pdf [Žiūrėta 2012 12 15]
5. Serbian post-crisis economic growth and development model 2011-2020.

http://www.fren.org.rs/sites/default/files/074_Serbian%20Post-Crisis%20Economic%20Growth%20and%20Development%20Model%202011-2020%20Executive%20Summary.pdf [Žiūrēta 2012 12 15]

Liubertaitė K. Serbijos integracija į Europos Sąjungą. Vadovas: Doc. Dr. V. Sotirovič. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2013. - 78 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuotas Serbijos integracijos į ES procesas, pateikta Serbijos ekonominės ir politinės padėties apžvalga. Įvertintas Serbijos pasiruošimas tapti ES nare atsižvelgiant į Europos Komisijos nuomonę, ES iškeltų sąlygų vykdymą ir dabartinę ekonominę ir politinę padėtį. Pateikta Serbijos visuomenės paramos ES charakteristika, išanalizuota visuomenės požiūrio kaita į eurointegraciją. Pirmojoje dalyje teoriniu aspektu apžvelgiama ES raida, įvertinama sėkmingos jos plėtros istorija ir būsima perspektyva. Pateikiamos ES narystės sąlygos ir procedūros, išskiriamos specifinės sąlygos ir pereinamieji etapai, kurie taikomi tik Vakarų Balkanų valstybėms siekiančioms narystės ES. Antroje dalyje pristatoma Vakarų Balkanų istorijos genezė, Serbijos, kaip pagrindinės regiono valstybės vaidmuo politiniame, ekonominiame ir kultūriniame regiono vystymesi, akcentuojamas Jugoslavijos dezintegracijos procesas ir nesėkmingas jo valdymas iš ES pusės. Trečioje dalyje analizuojama Serbijos politinė ir ekonominė transformacija, bei siekiai tapti ES nare. Aptariamos ES sąlygos Serbijai ir jų vykdymas kuomet šaliai vadovavo skirtingos vyriausybės. Analizuojamas ir vertinamas Serbijos pasirengimas tapti ES nare remiantis ES ataskaitomis dėl Serbijos ekonomikos, politinės padėties ir Europos standartų atitikimo. Ketvirtoje dalyje pateikiamas, analizuojamas ir lyginamas Serbijos gyventojų pasiskirstymas ES klausimais, rezultatų kaita ir jų priežastys. Šioje dalyje aptarti pagrindiniai Serbijos visuomenės pritarimo ir nepritarimo narystei ES punktai. Pateikiama teigiama Lietuvos patirtis didinant visuomenės pritarimą ir suinteresuotumą ES.

Pagrindiniai žodžiai: Vakarų Balkanai, Europos Komisijos nuomonė, integracija į ES, Jugoslavijos dezintegracija

Liubertaitė K. Integration of Serbia in the European Union. Research adviser: Doc. Dr. V. Sotirovič. – Vilnius: Mykolas Romeris university, Faculty of Politics and Management, 2013. - 79 p.

ANNOTATION

Master thesis analyzes Serbian EU integration process, reveals the political and economic status of Serbia. It also examines the situation in Serbia in terms of the political, economic criteria and the ability to take on the obligations of membership. Thesis also compares and analyzes Serbia's public polls researches towards EU integration.

The first chapter of the Master thesis describes the research of the EU enlargement and integration genesis, describes the process of new member integration process and conditions, also states and analyses the specific conditions of membership for Western Balkan countries. The second chapter presents full overview of the political conditions of former Yugoslavia, particular emphasis is placed on the process of disintegration of Yugoslavia, and on the failure of EU to prevent the conflicts in the region. The third chapter examines Serbia's political and economic transformation and ability to apply for EU membership. It also analyzes the position of different governments of Serbia on EU integration process. The last chapter analyzes public opinion on EU integration. The last part of the work analyzes specific conditions given from EU which influences public polls.

Key words: Western Balkan, European Commission opinion, integration in the EU, disintegration of Yugoslavia

Liubertaitė K. Serbijos integracija į Europos Sąjungą. Vadovas: Doc. Dr. V. Sotirovič. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, 2013. - 79 p.

SANTRAUKA

Po sėkmingos plėtros į rytų ir vidurio Europos valstybes, ES išsikėlė naują užsienio politikos prioritetą – plėtrą į Vakarų Balkanų regioną. Po nesėkmingo konfliktų valdymo vykstant Jugoslavijos dezintegracijos procesui XX a. paskutiniajame dešimtmetyje, ir griuvus autoritariniam režimui, ES pasiūlė narystės perspektyvą Vakarų Balkanų valstybėms. Tokiu būdu ES siekia užkirsti kelią būsimiems neramumams tiek regione, tiek pačioje ES, skleisti demokratines vertybes ir kurti stiprias ekonomikas viename iš nestabiliausių Europos regionų.

Magistro darbo tikslas išanalizuoti didžiausios ir lėčiausiai narystei reikiamas sąlygas vykdančios regiono valstybės – Serbijos eurointegracinį procesą. Tikslui pasiekti suformuluoti atitinkami uždaviniai:

- Įvertinti Vakarų Balkanų regiono bei ES istorinę patirtį, apžvelgti geopolitinę padėtį
- Išanalizuoti Serbijos politinę ir ekonominę situaciją
- Apžvelgti Europos komisijos 2012 m. vertinimą dėl Serbijos narystės ES
- Remiantis statistiniais duomenimis, įvertinti Serbijos visuomenės pasiskirstymą narystės klausimais. Palyginti su rytų ir vidurio Europos (Lietuvos) patirtimi.

Magistro darbe iškelta hipotezė, kad nepaisant dabartinės Serbijos vyriausybės sėkmingai įgyvendinamų pažadų, duotų dar buvusios vyriausybės Europos Sąjungai, ir iš pačios ES gaunamas teigiamas Serbijos vertinimas, bei pažadai jau 2013 m. pradėti oficialias derybas dėl narystės ES, neturi tiesioginės įtakos Serbijos visuomenės pasiskirstymui ES narystės klausimu. Hipotezė pasiteisino iš dalies: pvz. Serbijai suteikus ES kandidatės statusą 2012 m., narystę remiančios visuomenės dalies procentas praktiškai nepakilo. ES Pažadai jau 2013 m. pirmoje pusėje pradėti oficialias stojimo derybas su Serbija, taip pat nedaro įtakos visuomenės pasiskirstymui narystės klausimu. Šalies gyventojai nejudami apčiuopiamos naudos, o tik papildomas Serbijai keliamas sąlygas iš ES, linkę nusigręžti nuo eurointegracinės perspektyvos. Nepaisant, kaip niekada vieningo ir paramą ES reiškiančio Serbijos parlamento, Serbija susidūrė su kritiškai smukusia visuomenės parama narystei ES. Serbijos vyriausybei kaip vienas iš svarbiausių uždavinių siekiant narystės ES, greta santykių normalizavimo su Kosovu, tapo visuomenės paramos didinimas narystei ES.

Liubertaitė K. Integration of Serbia in the European Union. Research adviser: Doc. Dr. V. Sotirovič. – Vilnius: Mykolas Romeris university, Faculty of Politics and Management, 2013. - 79 p.

SUMMARY

After the successful enlargement to the Eastern and Central Europe, EU has set a new foreign policy priority - the future accession of the Western Balkans to the EU. After the failure of preventing wars in the breakup of Yugoslavia, EU decided to prevent this from happening in the future. After the fall of authoritarian regime in Yugoslavia, EU offered a clear perspective for Western Balkan countries towards EU membership. The key priorities for EU in the region are to consolidate democracy, promote economic development and ensure stability. This paper analyzes EU membership process of Serbia which is the largest and the most difficult country for membership negotiations for EU. The paper has the following four objectives:

- To evaluate the historical and geopolitical experience of Western Balkans and EU
- To examine Serbia's political and economic situation
- To review and analyze the Progress Report of the European Commission for Serbia 2012
- To overview and analyse public opinion on EU membership. To stress the main factors which makes EU accession process less attractive for Serbian people. To compare with Eastern and Central Europe's experience (Lithuania's case)

Master's hypothesis – Serbia's successful negotiations with EU, and EU's promises to start official negotiations with Serbia in the first part of 2013 has no direct and positive impact on public opinion on EU membership. The support of public for eurointegration has fell to the lowest level in a decade. To increase public support for EU membership, will be the next key priority (together with normalization of relations with Kosovo) for Serbian Government.